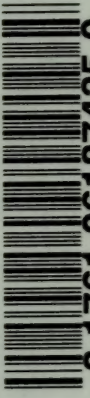

ELÄMÄKERTOJA

6

3 1761 06187435 0

A. MEURMAN

MARTTI LUTHER

Kansanvalitus-Seuran
Toimittama sarja

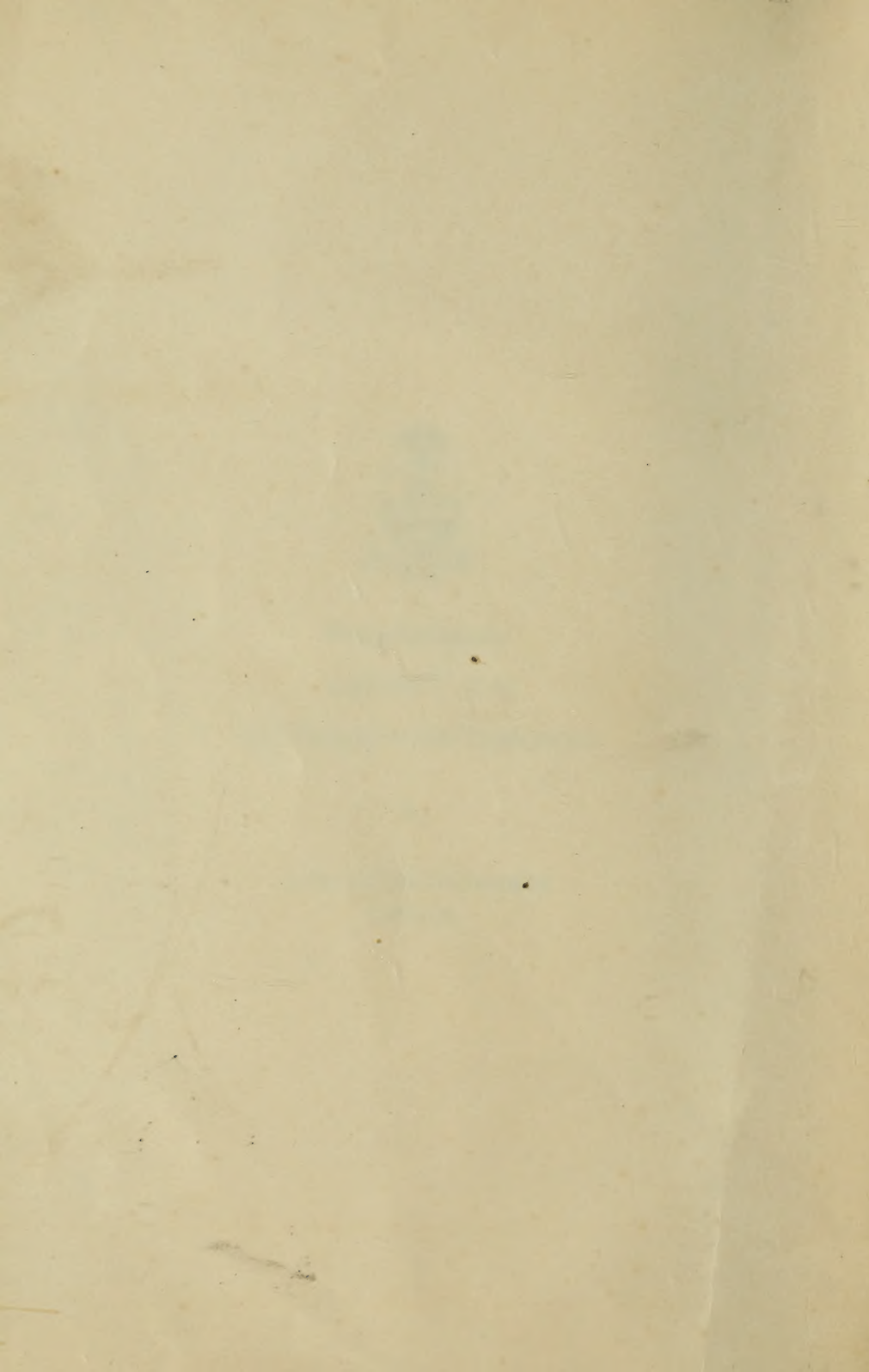

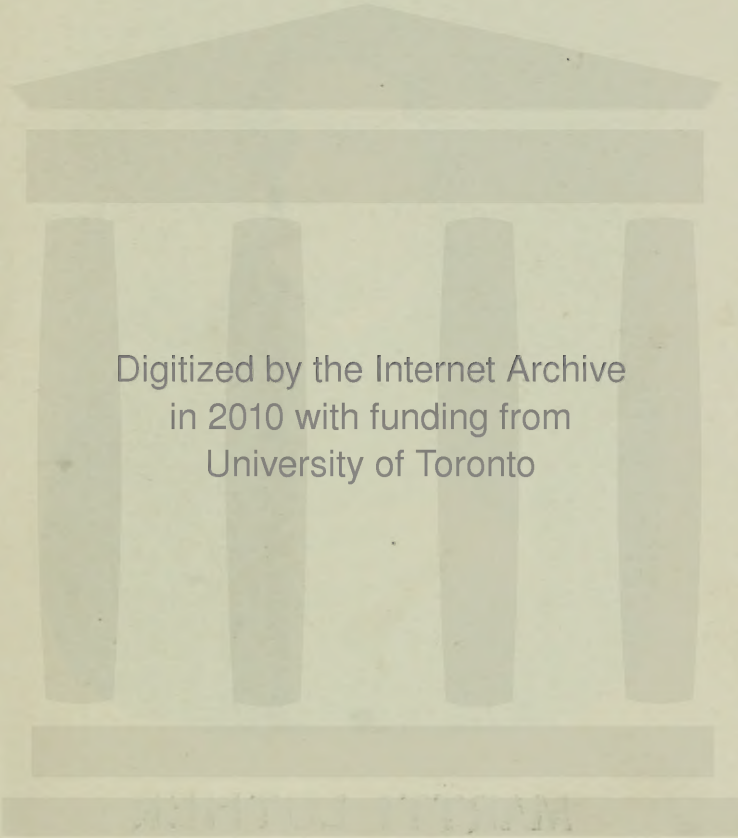
Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO

by

**Laurentian University
Library**

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

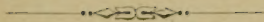
MARTTI LUTHER

MARTTI LUTHER.

ELÄMÄKERTA.

KIRJOITTANUT

A. MEURMAN.

HELSINKI.

KANSANVALISTUS-SEURAN KUSTANTAMA.

KUOPIO 1901.
K. MALMSTRÖM'IN KIRJAPAINO.

I.

Paavikirkko XV vuosisadalla.

Kauvas oli romalais-katolinen kirkko, Kristuksen seurakunta, muuttuessaan aikojen kuluessa paavikirkoksi, vieraantunut perustajansa hengestä ja pyhän raamatun opista. Hänen sijalleen, joka oli lausunut: »minun valtakuntani ei ole tästä maailmasta», oli asettunut kruunattu pappi, paavi, joka piti oikeutenaan, ei ainoastaan pyhän Pietarin seuraajana vaan itse Kristuksen käskynhaltijana harjoittaa korkeinta valtaa kuninkaiden ja kansojen yli, lahjoittaa kruunuja ja maita, sekä riistää ne niiltä, jotka eivät nöyrästi uhranneet henkensä ja tavaransa paavin käskyjen ja tuomioiden toimeenpanemiseen. Poliitiikin kaikissa synkeimmissäkin sokkeloissa tavattiin paavi ja hänen lähettiläänsä, joiden edessä vapisivat sekä hallitsijat että hallitut. Yllyttäen keskinäisiä riitoja ruhtinaiden kesken ja kansojen kapinoita sai paavi aikaan täydellisen anarkiian, heikontaen siten kaikkia yhteisiä yrityksiä hänen sortovaltansa rajoittamiseksi. Jokaisessa elämän tärkeässä tapauksessa, jokapäiväisen työn lomassa, tunsu maallikko kirkon kaikkivaltiaan käden päällensä; kirkon seitsemän sakramenttia pyhitti hänen vaelluksensa kehdosta hautaan. Paa-

villa oli rajaton valta kumota maallisen oikeuden tuomiot ja vapauttaa kansalaisvelvollisuuksista ja pyhimmänkin valan pitämisestä. Hän sitoi tahi päästi ei ainoastaan synnit maan päällä vaan vielä vapautti kiirastulesta haudan toisella puolella, aina sen mukaan kuin asianomainen osoitti katumuksensa — rahankiskomalla. Ja rahankiskominen mitä avonaisin ja törkein olikin vihdoin kaikkien kirkollisten laitosten ja menojen lopputarkoitus. Enemmän kuin mikään muu kansa oli Saksan »rehellinen ja uskonnollinen kansa» joutunut paavien lypsykarjaksi. Tämä alennustila nosti kyllä katkeraa vihaa isänmaan ystäväissä ja veronmaksajissa. Ne surkuttelivat kyllä, että hyvä Saksan raha tulvaili Italian prelaattien taskuihin. Mutta eivät he tästä vihastaan saaneet voimia niiden kahleiden murtamiseen, joita oli lujiksi takonut hengellinen pimeys. Ainoa tehokas ase oli hengellinen uudistus ja herännyt omatunto. Valistuneimmat viidennentoista vuosisadan lopulla aavistivat ja kiihkeästi odottivat auringon nousemista keskiajan pitkän yön jälkeen.

Paavit eivät kuitenkaan ymmärtäneet ajan merkkejä. He eivät rahankiskomisessaan säästäneet ketään, ei edes papistoa, jonka verottamista valtion ja yhteiskunnan hyväksi he pitivät törkeimpänä rikoksena. Mutta omaksi edukseen veroittivat paavit papistoa sitä tuntuvammin. Niinpä täytyi piispojen lunastaa valtuuskirjansa ainakin 10,000 guldenilla. Sen lisäksi täytyi heidän suorittaa rohkeita summia n. s. palliumista, joka kyllä ei ollut muuta kuin valkoinen villainen vyö, mutta juuri siihen oli yhdistetty viran

itse pyhyys. Pappispaikkoja myytiin Romassa julkisesti »kuten pörssissä ainakin». Niitä annettiin joskus rikkaille kauppahuoneille vuokralle. Miehen kunto ja kelpoisuus ei tullut kysymyksenkään. Itse paavi Hadrian valittaa, että Romassa kokit ja aasinajurit pääsivät tuottaviin papillisiin virkoihin. Mahtavat prelaatit saivat haltuunsa useita pappispaikkoja. Tulot niistä ne sitten antoivat vuokralle tahi hoitivat kapalaisten kautta, käyttäen semmoisina heillä palvelleita kokkeja, tallirenkejä, laulajia tahi ilveilijöitä. Nuoria aatelisherroja määrättiin kaupungeissa tuomiokapitulien jäseniksi. Mitään kirkollista tointa he eivät suorittaneet, vaan tekivät öillisillä retkillään kaikenmoista väkivaltaa porvareille ja hätyyttivät heidän naisiansa.

Minkälainen alhainen papisto oli, on jo tästä selvä. Maalaispapit elivät usein suuressa köyhyydessä ja heidän paras tulolähteensä olivat sielumessut, joita sentähden kiivaimmin puolustettiin vastaisia reformaattoreja vastaan. Naimattomuus kun oli heille säädetty, pitivät he julkisesti jalkavaimoja taloissaan, mutta sekin heille sallittiin määrättyä veroa vastaan. Munkit, nämät paavikunnan varsinaiset soturit, nimelisesti köyhyyteen ja kerjuulla elämiseen velvoitetut, elivät luostarin rikkailla varoilla upeasti ja harjoittivat luostarin ulkopuolella mitä illettävämpää epäsiveyttä. Eräs benediktiinimunkki kertoi nauraen: »meidän miehemme syleilevät jokaista vastaan tulevata naista, eikä mikään palvelustyttö helposti pääse heistä suutelemattomana.» Eivät olleet naisluostaritkaan pa-

remmassa huudossa. Nunnat kävivät muodikkaasti puettuina tanssiaisissa ja toimittivat semmoisia luostareissaankin. Jotkut aikalaiset kertovat näistä luostareista suorastaan uskomattomia asioita.

Ja koko tämän suuren hengellisen koneiston päänä ja hallitsijana oli pyhä isä, Roman paavi. Jos olikin turmelus ylhäisessä ja alhaisessa papi-
tossa kauhistuttava, niin tavattiin Pietarin valtaistui-
mella usein miehiä, jotka hekumallisuudessa, julmuu-
dessa ja kaikenlaatuisissa rikoksissa etsivät vertai-
siansa. Mainittakoon tässä esimerkkinä ainoastaan
paavi Aleksanteri VI (1492—1503) joka jo 25:den
vuoden ikäisenä korotettiin kardinaaliksi, ja Valencian
arkkipiispana vietti mitä hurjinta elämää. Se ei estä-
nyt hänen valitsemistansa paaviksi, jommoisena hän
kehitti pahat viettinsä, kunnian- ja rahanhimonsa sekä
irstaisuutensa huippuun saakka. Alituisesti vehkeili
hän hankkiaksensa itselleen ja äpärälapsilleen, sem-
minkin pojallensa Cesar Borgialle, joka rikoksissa
oli isänsä vertainen, väkivallalla ja juonillansa ruh-
tinaallisia alusmaita. Paavilliset eivät kieltäneetkään
tällaisia tosiasioita, vaan rohkenivat niitä julkeim-
malla tavalla puolustaa. Niinpä kirjoitti Leo X:nen
hoviherra Sylvester Prierio: »Epäilemätöntä on, ettei
kirkolliskokous eikä koko maailmakaan voi tuomita
tahi viralta panna paavia, vaikka tämä olisikin siksi
rietas, että hän johtaisi joukottain ihmisiä perke-
leen luo.»

Valituksia kuului monelta taholta. Puhumatta-
kaan kansarunoilijoista ja monenlaatuisista irviham-

paista, nostettiin kyllä itse kirkolliskokouksissakin vakavia vaatimuksia kirkollisten olojen parantamisesta. Kun kovalta otti, täytyi paavien joskus suostua myönnytyksiin, mutta hienolla diplomatiillaan tiesivät he piankin tehdä ne tyhjiksi. Yksityisiä hartaita intoilijoita ilmaantui tuon tuostakin, jotka yrittivät saada aikaan puhtaampaa elämää ainakin luostareissa. Mutta heidän ponnistuksensa rajoittuivat ainoastaan ulkonaisiin seikkoihin; itse juureen he eivät rohjenneet eivätkä ymmärtäneet tarttua. Sama oli laita niiden valitusten, joita maallisten hallitsijain puolesta nostettiin. Itse paavivaltaan eivät hekään rohjenneet koskea. Näennäisesti oli siis paavivalta vielä yhtä luja kuin niinä aikoina, jolloin paavit nöyryyttivät Saksan keisareita, ja jolloin Gregorius VII sai Henrikki IV katuvaisena polvistumaan eteensä Canosan linnassa. Mutta sittenkin oli paavi-istuimen perustukset monella tavalla ja monelta taholta ontoiksi kaivetut. Että sillä kuitenkin oli syvät juuret aikakauden ajatustavassa, sitä todistaa se sitkeä vastarinta, jota paavi refomatsioonin aikana ja sen jälkeen vielä saattoi asettaa jokaista uudistusta vastaan.

Ylläkuvatuissa oloissa ei voi olla puhettakaan mistään varsinaisesta uskonnollisesta elämästä, ei edes mistään ulkonaisesta kirkollisesta kurista. Jumalanpalveluksia suoritettiin tosin suurella loistolla. Kansa, hurmaantuneena kirkon mystillisistä menoista, taipui vielä nöyrästi, mutta Jumalan henki oli kokonaan kadonnut. Kirkon seremoniat olivat muuttuneet ulkonaisiksi tempuiksi, joita konemaisesti suorittivat

papit, ymmärtämättä niiden symbolista merkitystä paremmin kuin seurakunnan jäsenetkään. Suuret ja loistavat juhlakulkueet houkuttelivat kansaa muiden huvitusten puutteessa. Tätäkin kansan tarvetta koki kirkko monenmoisilla keinoilla tyydyttää. Semminkin pääsiäisaikana, jolloin kristityn tietysti tulee iloita, muuttui kirkko varsinaiseksi teatteriksi, jossa näyteltiin kohtauksia Kristuksen elämästä ja kärsimisestä. Mitä tässä joskus saattoi olla ylevätäkin, se höystettiin kaikellaisilla ilveilyillä, joissa tyhmä perkele oli päähenkilönä, ja tehtiin viittauksia paikkakunnallisiin oloihin ja henkilöihin säästämättä papeja ja munkkeja. Koko meno muuttui suorastaan karnevaali-ilveilyksi, kansanhuvien alhaisimmaksi laaduksi. Maaseutupappi, joka ei voinut komeilla teatterinäytöksillä kilpailla kaupunkien kanssa, teki kuitenkin parastansa itse ruveten ilveilijäksi. Mikä matki kukonlaulua, olihan kukko valppauden esikuva, mikä hanhena kaakotti; mikä kiskoï aasin kirkkoon, olihan aasi ollut todistajana Jesuksen syntymisessä; mikä kertoi ruokottomia juttuja papeista ja munkeista, jopa itse pyhästä Pietarista. Semmoinen oli ilo Kristuksen ylösnousemisen johdosta.

Kristuksen lunastustyö ja vanhurskaus uskosta oli kokonaan joutunut unohduksiin. Ei ollutkaan kellään luvallista lähestyä tätä ankaraa tuomaria, joka tavallisesti kuvattiin ruoska kädessä. Välittäjänä oli käytettävä hänen äitiänsä, pyhää Jumalansyntyttäjää neitsy Mariaa. Kuvaava on eräs kertomus papista, joka hyvin hartaasti ja säännöllisesti luki

»Avemariansa». Hänelle ilmestyi itse Kristus, joka sanoi: »Äitini on hyvin mielissään tästä rukouksestasi ja rakastaa sinua sentähden, mutta muista kuitenkin minuakin rukoilla.» Pappi vastasi: »Herra, en tiedä kuinka sinua rukoillaan.» Myöskin pyhää Annaa, Marian äitiä, josta emme mitään tiedä, ruvettiin yhä yleisemmin ja hartaammin välittäjänä rukoilemaan. Näiden lisäksi oli vielä epäluokin joukko pyhimyksiä, miehiä ja naisia. Heillä oli itsekullakin eri armolahjat ja tehtävät. Jokaisella maalla, kaupungilla ja kylällä oli oma suojeleuspyhimyksensä, niinpä esim. Suomella pyhä Henrik. Samoin jokaisella ammattikunnalla: opiskelevalla nuorisolla pyhä Gregorius; juristeilla p. Ivo, maalareilla p. Lukas, suutareilla p. Crispinus j. n. e. Ruttotaudista pelasti p. Rochus, silmätaudeista paransi p. Otilia.

Rukoilevan into kiihtyi, jos näistä pyhimyksistä oli saapuvilla joku aineellinen muistomerkki, vaikkapa vaan hammas tahi muu luupalanen, vaatetilkku tai hiussuortuva. Muunlaatuksiakin pyhiä jäännöksiä löytyi monenmoisia: palanen Noan arkkia, Moseksen ja Aaronin sauvaa, Kristuksen kehtoa ja ristiä. Näitä kallisarvoisia esineitä möivät lukuisat kulku-kauppiat. Jokaisen kirkon täytyi niitä hankkia suuri kokoelma, sillä niistä riippui paikan pyhyys ja uskovaisten luku, sekä niistä kertyvät tulot. Erittäin kallisarvoisia olivat neitsy Marian ja Kristuksen vaatekappaleet, ja runsas varasto heillä näyttää olleenkin, sillä Kristuksen ihokkaita on useampia, enin tunnettu Trierissä, jossa se vielä meidän aikanamme on pantu

näytteelle uskovaisten palveltavaksi, tuottaen ne runsaita anekkia ja terveyttä sairaille. Niinkin järkevä ja hurskas hallitsija kuin reformatsioonin aikuinen Saksenin vaaliruhtinas Fredrik Viisas, oli erittäin ahkera pyhien jäännösten kokoilija. Vittenbergiin perustamallensa kirkolle lahjoitti hän niitä runsaan kokoelman. Erittäin tuottavia apulähteitä paavien pohjattoman rahatarpeen täyttämiseksi olivat pyhiin vaellukset. Vaikka epälukuisilla kirkoilla oli syntien anteeksin antamisen aarre, olivat kuitenkin toiset erittäin suosittuja, semminkin tietysti itse Roma. Mutta matka sinne oli sekä vaivaloinen että kallis. Sentähden oli Romaan vaeltaville keksittävä joku erityinen viehätin. Sitä varten sääsi paavi Bonifacius VIII, että vuotena 1300 oli vietettävä riemuvuosi, jolloin Romaan vaeltajille oli myönnettävä erityisesti vaikuttava synninpäästö. Yritys menestyi siksi loistavasti, että paavi Clemens VI julisti vuoden 1350 riemuvuodeksi, ja paavi Paavali vihdoin määräsi lopullisesti joka 25:n vuoden riemuvuodeksi. Tiedettiin kyllä että kertyneet rahat käytettiin paavien ja heidän suosikkiensa, miesten ja naisten, irstaan elämän ylläpitämiseksi. Sitä ei voitu paavilaisten puolelta kieltääkään. Mutta, sanoivat he, kun sinä ostat haluttua tavaraa kauppamieheltä, et kysy etkä huoli mihin hän käyttää rahasi. Siinä kylliksi, että sinulla on tavara kädessäsi. Ja siihen tyytyivät kai hurskaat vaeltajat.

Viisikolmatta vuotta oli sittenkin pitkä aika, kun menot olivat jokapäiväisiä. Täytyi siis hankkia myös jokapäiväisiä tuloja. Siihen oli anekkikauppa omansa.

Rahalla saatiin anekkia tehdyistä ja vasta tehtävistä synneistä, vapautusta kiirastulesta ostajalle itselle ja jo aikoja sitten kuolleille, jos joku säälistä otti vainajan puolesta maksaaksensa. Siinä ei suinkaan myyjä tinkinyt. Auliisti voitiin ostaa vapautta kiirastulesta esim. 50,000 vuodeksi, mutta olihan ijankaikkisuus loppumaton, ja oli siis vielä tilaisuus ostaa sitä vaikka kuinka moneksi tuhanneksi vuodeksi.

Munkki- ja nunnaluostareita oli epälukuisia ja yhä uusia syntyi. Niiden asukasten laiskuus ja irstaisuus oli kyllä tunnettu ja jokaisen suussa. Mutta sittenkin pysyi kansassa jonkinmoinen kunnioitus heitä kohtaan. Täytyyhän hämmästyä, kun näkee semmoisen hurskaan ja oppineen nuoren miehen kuin Lutherin, astuvan luostariin löytääksensä siellä rauhaa sielulensa. Olihan se tosiasia olemassa, että nämät miehet ja naiset olivat luopuneet maailmasta pyhittääksensä elämänsä yksinomaan Jumalalle. Olihan niissä ainakin jonkinmoinen pyhyiden loiste verrattuna maallikkopappeihin. Sentähden olikin munkeilla suurempi vaikutus kansaan. Ahkerammin kuin papit saarnasivat he, semminkin dominikaanit ja fransiskaanit. Kansa kävikin mieluummin ripillä luostarikirkoissa kuin seurakuntakirkoissa, josta syntyi kateus maallikkopappien ja munkkien välillä sekä alituiset riidat ja epäjärjestykset. Erittäin tärkeänä keinona, jolla maallikot saatiin kiintymään luostareihin, olivat n. s. veljeskunnat, jotka valitsemansa oman pyhimyksen palvelemista varten kokoontuivat juhlapitoihin siihen luostariin, johon veljeskunta oli liittynyt.

Veljeskunnat olivat muodostetut keskiajan ammattikuntien tapaan, jäsenenä oli niissä sekä miehiä että naisia, ja juhlapidot muuttuivat vähitellen mitä iloisimmiksi jopa riettaiksikin kemuiksi. Mutta sen ajan käsityksen mukaan siinä ei ollut mitään loukkaavaa. Jos juotiin ja mässättiin, niin tapahtuihan se pyhimyksen kunniaksi.

Ihmissydämmeen on häviämättömästi juurtunut synnintunne ja käsitys Jumalan vihasta syntiä vastaan. Henki janoo ja isoo, ja kun se ei löydä tietä sen tykö, jolla on elämän vesi, ja joka kutsuu luoksansa työtä tekevät ja raskautetut, kokee se omin neuvonsa etsiä sitä rauhaa Jumalan kanssa, joka sille on välttämätön. Uhri oli pakanuuden keino jumalien lepyttämiseksi, ja se onkin ilmestystä puuttuvalle ihmiskunnalle luonnollinen. Uhrikäsitys oli pakanuudesta siirtynyt kirkkoon, kun se oli unohtanut, että se uhri, joka Jumalalle kelpaa, on murheelinen henki ja särjetty sydän. Pimeydessä vaeltaen etsivät ihmiset Jumalaa, mutta hän oli liian korkealla ja istui vaan tuomitsemassa syntisiä. Lähestyä häntä isänä ei rohjennut syntinen muuta kuin Jumalan suosikkien, pyhimysten turvissa.

Ne, jotka syvimmin tunsivat syntinsä ja Jumalan vihan, yrittivät muun muassa paastoilla ja lihan kurittamisella sovittaa Jumalaa, mutta he saivat myös kokea, ettei se tie ikinä vie etsittyyn rauhaan ja sovintoon. Suurin joukko taas oli tuhlaajapojan tilassa,

kauvas eksyneenä armahtavan isän kodista, eikä hänelle kukaan neuvonut paluumatkaa. Maailman ravalla täytyi hänen tyydyttää kalvaavaa nälkäänsä. Kuten sopimaton ruoka vaikuttaa tauteja ruumiissa, samoin synnyttää terveen henkisen ruoan puute sielutauteja. Keskiajan historia kertoo meille aikakautisista hengellisistä taudeista, jotka raivoivat kuten rutto ainakin, tarttuvaisena. Kirkko opetti, että Jumala oli sovittava ulkonaisilla töillä, joista semminkin ansiollisia oli lihan kiduttaminen. Suurten maanvaivojen sattuessa, semmoisten kun esim. musta kuolema neljännentoista vuosisadan keskivaiheella, tuntuivat ne Jumalan vihasta lähteneiltä ja oli Hän siis erityisillä katumuskeinoilla sovittava. Keksittiin niitä jos jonkinmoisia. Merkillisimpiä ilmauksia tällä alalla ovat n. s. flagellantit, itsensäruoskijat. Muodostui suuria joukkokuntia, miehiä ja naisia, jotka vaelsivat, papit ja ristit edellään, kylästä kylään, kaupungista kaupunkiin, laulaen katumusvirsiä ja vartaloa myöten alastomina, ruoskivat ne itseänsä veriin saakka. Melkein yli koko Europan levisi tämä tauti raivoten toista vuosisataa. Aluksi suosivat sitä paavit ja kirkonmiehet, mutta epäjärjestykset kävivät vihdoinkin suuriksi, että flagellanttien kulku ankarasti kiellettiin jopa vihdoinkin rangaistiin roviolla polttamisella. Siinäkin esimerkki, kuinka ihmishenki harhailee pimeydessä, kun siltä puuttuu Jumalan ilmestys.

Kuten jo on kerrottu, pidettiin katolisessa kirkossa vaellukset pyhiin paikkoihin erittäin ansiollisena ja runsaasti syntien anteeksi antamusta tuottavina.

Mitä synkeämmäksi maalliset olot kävivät alhaisen kansan sortamisen, herrojen keskinäisten sotien ja vihdoin Turkin yhä uhkaavamman vallan kautta, sitä hartaammin oli apu hankittava myöskin pyhiinvaelluksilla. Yleensä sairaaloisessa hengellisessä mielen-tilassa syntyi tästäkin ajoittain varsinainen tauti. Kysymyksessä oli vaan, missä oli löydettävä pyhin ja siis tehokkain paikka. Roma se kyllä oli, mutta sinne toki ei monikaan voinut vaelttaa. Jokainen pappi koetti saada oman kirkkonsa erittäin pyhäksi tunnustetuksi, ja kokoeli sitä varten yhä merkillisempiä jäännöksiä. Keinot olivat monenmoiset. Yksi esimerkki vaan. Messussa kohotti pappi ehtoollisleivän (monstransin) kansan katseltavaksi ja palveltavaksi, jolloin leipä muuttui Kristuksen todelliseksi lihaksi ja vereksi. Se oli kuitenkin uskoa siihen mitä ei näe. Mutta eräässä Brandenburgin pienessä kaupungissa Wilsnachissa oli tapahtunut se ihme, että leipä oikein ihmisten nähden muuttui veriseksi lihaksi. Paikan erityinen pyhyys oli sillä taattu, joten siitä tuli sangen käyty vaelluspaikka. Yhtä vähän kuin voimme löytää syyn, miksi raivoo milloin mikäkin tauti, yhtä vähän voimme tyydyttävästi selittää henkisten tautien syitä. Vuonna 1475 puhkesi semmoinen äkkiarvaamatta Saksassa ja kasvoi valtaavaksi liikkeeksi. Elävästi kuvaa sitä samanaikainen saksalainen kronikoitsija Konrad Stolle. Hän kertoo, kuinka semminkin Thyringenin, Frankenin ja Hessenin maakunnissa suvella 1475 nuoria ihmisiä kahdeksan vuoden ikäisistä saakka vanhempien ja isäntien tietämättä kokoontui

parinsadan suuriin joukkoihin ja lähtivät laulaen matkaan, punanen risti edellä, vaeltaaksensa »pyhän veren» luo Wilsnachissa. Siinä ei auttanut äitien kiellot ja rukoukset, ja jos lähteviä väkivallalla pidätettiin, joutuivat he raivoon ja sairastuivat. Sinänsä lähtivät he ilman rahaa, kerjäten ruokaa armeliailta ihmisiltä. Joukot paisuivat matkalla ja tauti levisi leviämistään. Äidit jättivät pienet lapsensa, palvelijat isäntänsä, tietämättä mihin oikeastaan mentiin, voittamattoman halun pakottamina. Kaupunkien täytyi vihdoin sulkea heiltä porttinsa eikä muu kuin joukkokuolema, joka syntyi tavattoman suurissa ja huonosti varustetuissa ihmislaumoissa, saanut villitystä ehkäistyksi. Tämänlaisia joukkokulkueita tapahtui tuon tuostakin mihin milloinkin, kuten esim. »mustan jumalan äidin» luo Altottingissä 1489, »pyhän veren» luo Sternbergissä 1492, vieläpä 1500 »pyhän Annan pään» luo Dyrenissä.

Näin vei hengellinen nälkä ihmisiä suoranaiseen raivoon. Mutta tässä paksussa pimeydessä pilkisti kuitenkin jokunen valonsädekin. Varsinaisia terveitä hengellisiä herätyksiä tapahtui aika ajoin kirkon ulkopuolella. Semmoinen oli se herätys etelä-Ranskassa, joka sai alkunsa Albigeois'en kylässä 12:nen vuosisadan lopulla. Siihen liittyneet ovat tunnetut yleensä Albigensien nimellä. Valtio ja kirkko käytti kaikkia keinojansa näiden hiljaisten kristittyjen kukistamiseksi, edellinen vainoten heitä leppymättömillä sodilla, jälkimäinen asettamalla varsinaisen tuomiolaitoksen, inkvisitsioonin nimellä, urkkimaan kerettiläisyyttä ja

hävittämään kerettiläisiä kidutuksella ja polttorovioilla. Inkvisitsioonin ilkityöt täyttävät ihmiskunnan historian mustimpia lehtiä ja satatuhansittain luetaan sen uhreja. Mutta valtion miekka vaikka liittyneenä kirkon kerettiläisrovioihin ei pysty tukehuttamaan Herran henkeä, missä se todellakin on saanut jaloisijaa ihmissydämessä. Marttyyrien veri on se, joka kostuttaa Herran kylvämää siementä ja tekee sen hedelmälliseksi. Vielä tänä päivänäkin elää Albigenisien jälkeläisiä Piemontin vuorilaaksoissa Valdensien nimellä.

Neljännentoista vuosisadan keskivaiheilla nousi paavikirkon väärinkäyttöksiä, myöskin pappien naimattomuutta, vastustamaan Oxfordin yliopiston professori Juhana Wiclif. Hän vaikutti ei ainoastaan opettajana vaan antoipa hän 1376 itse parlamenttiin memoriaalin kirkon »antikristillisyydestä». Paavi sai häntä vastaan aikaan oikeuden käynnin, mutta sekä yliopisto että kansa kannatti Wiclifiä siksi lujasti, ettei rohjettu häntä langettaa harhauskoisena. Siitä huolimatta jatkoivat munkit ja papit taistelua, ja saivat vihdoin Lontoon yliopiston julistamaan hänen oppinsa vääräksi. Mutta sekään ei auttanut. Wiclif pysyi kuolemaansa saakka 1384 pappisvirassa jopa käänsi raamatun englanniksi. Konstanzin kirkolliskokous 1428 vihdoin vahvisti Lontoon yliopiston tuomion ja purkasi voimattoman vihansa polttamalla Wiclifin luut. Hänen oppilaitaan, joita sanottiin Lollardeiksi, koetettiin kirkon tunnetun tavan mukaan hävittää, mutta vielä reformatsioonin aikana oli heistä

tuntuvia jälkiä ainakin yksityisissä perheissä. Tosi-kristityitä, vaikka eivät suoranaisesti nousseetkaan kirkon harhaoppia vastaan, oli itse kirkonkin helmassa. Mainitsemme niistä ainoastaan n. s. mystikoihin kuuluvat dominikaanimunkit Eckartin ja Taulerin, hartaasti uskonnollisina miehinä, joiden opin mukaan kristityn tulee hiljaisessa miettimisessä sulautua jumaluuteen, kuollen omasta itsestänsä ja koko aistimaailmasta, omistaaksensa siten korkeimman hyvän, itse Jumalan. Tauler vaikutti tuntuvasti Lutheriin, joka myös julkaisi samaan suuntaan kuuluvan tuntemattoman papin kirjoittaman »Saksalaisen teologian». Mystikot lukuisine oppilaineen olivat nekin jonakuna terveellisenä suolana, vaikka eivät ajatelleet kirkon puhdistamista eivätkä siihen kyenneet.

Mutta tuuli puhaltaa, etkä tiedä mistä se tulee eikä mihinkä se menee. Kaukaisessa Böhmissä jouituivat Wiclifin kirjat slaavilaisen talonpojan pojan Juhana Hussin, s. 1369, käsiin. Hän opiskeli Pragin yliopistossa, jossa hän saavutti jumaluus-opin bakka-laureuksen arvon. Semmoisena piti hän luennoita yliopistossa ja saarnasi Betlehemin kirkossa Wiclifin hengessä. Vaikka tämä oppi oli kielletty, liittyivät Hussiin useat yliopiston opettajat, ja hänen saarnansa vaikuttivat ei ainoastaan yleisöön vaan itse kuningas Wentseslaukseen. Mutta kirkko valvoi etujansa, Huss julistettiin pannaan, ja oikeudenkäynti häntä vastaan nostettiin 1410. Itse Pragin kaupunki julistettiin »interdiktiin», s. o. kaikki kirkot suljettiin eikä suoritettu mitään kirkollisia toimituksia: vihkimisiä, kas-

teita ja hautauksia. Huss muutti silloin kuninkaan kehoituksesta maaseudulle ja sai siellä lukuisia ja hartaita uskovaisia semminkin maan aatelistossa. Liike levisi ja kävi paavikirkolle uhkaavaksi. Asiata arvostelemaan ja tuomitsemaan kutsuttiin kokoon kirkolliskokous Konstanziin silloisen kuninkaan Sigismundon käskystä, ja Huss, jolle kuningas oli antanut suojeluskirjan, saapui sinne oppiansa puolustamaan. Mutta Huss tuomittiin kerettiläiseksi, ja koska semmoiselle tehty vala, paavilaisten opin mukaan ei ole sitoava, rauhoittui Sigismundon omatunto, ja hän suostui Hussin polttamiseen 1415. Sanotaan Hussin, joka urheasti kesti pitkällistä kidutusta roviolla, lausuneen: Ne polttavat nyt hanhen (Huss merkitsee hanhea), mutta on tuleva joutsen, johon eivät pysty. Hussilaisliike hairautui sen jälkeen varsinaiselta hengelliseltä alalta valtiolliseen, syntyi mitä verisimpiä sotia ja kauheinta hävitystä. Hussin ja hussiitien nimi oli sentähden mitä kiihkeimmin vihattu, eikä pahemmin voitu solvaista toisin ajattelevaa, kuin syyttämällä häntä hussilaisuudesta. Sillä oli hän jo leimattu polttorovion ansainneeksi. Hussin oppia ei voitu sittenkään kokonaan tukehtuttaa. Suotiinpa sen tunnustajille vihdoin jonkinmoinen uskonvapaus, muun muassa kalkin nauttiminen Herran ehtoollisessa. Se jo oli tuntuva nöyryytys paavikirkolle. Mutta vaino alkoikin uudestaan, voimatta kuitenkaan kokonaan hävittää hussilaisia, jotka vieläkin elävät pienenä seurakuntana »Böhmiläisten veljesten» nimellä.

Siten tunkeutui erihaaroilta hengellisen valon säteitä kirkon haljenneiden muurien lävitse. Mutta kirkon itse perusteita uhkasi vähitellen elpyneet tie-teelliset harrastukset. Kansanvaellukset ja niitä seuraava yleinen häviö oli saattanut vanhan kreikkalais-romalaisen kulttuurin kokonaan unohdukseen. Jumaluus-oppi yksin edusti tiedettä, mutta kirkolliskokoukset olivat lopullisesti määränneet sen sisällyksen. Oppineiden asiaksi jäi yksinomaan määrättyjen opinkappaleiden rakentaminen filosoofiseksi järjestelmäksi. Vallassa oleva filosofia perustui taas keskiajalla kreikkalaisen ajattelijan Aristoteleen oppijärjestelmään. Kristinuskko oli sovitettava siihen, ja epäily Aristoteleen erehtymättömyydestä oli suoranainen rikos tieteen pyhyyttä vastaan. Pyhä raamattu oli kokonaan syrjäytetty, ja jumaluus-oppi kuivui sentähden pelkäksi muodollisuudeksi ja viisasteluksi. Tämä oppisuunta sanottiin skolastiikiksi, kouluopiksi, ja sen mukaan ratkaistiin kaikki hengelliset kysymykset.

Mutta jo 13:nella vuosisadalla tuli, ensin Italiassa, vanhojen kansojen kirjallisuus uudestaan tunnetuksi. Siinä avautui aivan uusi maailmankäsitys, siitä opittiin arvostelemaan ihmiselämätä, yhteiskuntaa ja valtiota toiselta kannalta kuin ummehtunut kirkko oli säätänyt. Tiede vapautui entisistä kahleistaan. Tämän suunnan miehet, joita yleensä sanottiin »humanisteiksi», harrastivat etenkin vanhojen kielten ja vanhojen klassikojen tuntemista. Tutustuen vanhan ajan raittiiseen valtiolliseen ja yhteiskunnalliseen elämään, täytyi heidän luonnollisesti asettua kirkon sää-

tämiä munkki- ja nunnaluostareita, pappien naimattomuutta, rehellisen työn ja maallisen yhteiskunnan halveksimista vastaan. Mutta hengellistä valoa humanistit eivät voineet löytää kirjallisista aarteistaan. Ne rakensivat turmeltumattoman muka ihmisluonteen pohjalle, ja se ulkonainen sivistys, joka oli heidän ihanteensa, pysyi yksinomaan esteettillisenä. Humanistien siveellinen käsitys ei vetänyt vertoja heidän tieteelliselle syvyydelleen. Uskonnollisella alalla tiede ei voi mitään rakentaa, se voi ainoastaan raivata tietä hengelliselle uudistukselle. Humanismin (eli renässansin, joksi sitä myös sanottiin) kirkkoa vastustavat opit levisivät kyllä yli koko Euroopan. Mitään hengellistä uudistusta syvemmissä merkityksessä siitä ei ollut odotettavissa. Reformatsioonin historiassa tulleamme tuntemaan tämän suunnan etevimmän edustajan Saksassa, mainion Erasmusen. Hän oli, kuten humanistin tuli olla, hieno ja suuresti oppinut; hän taisteli kyllä kirkon ulkonaisia väärinkäytöksiä vastaan, mutta hän oli horjuva, pelkuri, itserakas, ja peräti vieras kristillisen hengen vaikutuksille. Reformatsioonin puolella oli hän kyllä, niin kauvan kun hän luuli, että kysymyksessä oli vaan vanhan vaatteiden paikkaaminen uudella veran tilalla, mutta hän muuttui vastustajaksi, kun vaino ja vaiva tulivat sanan tähden. Samoin kävi monen tämän suunnan miehen, joka siivosti vaipui kirkon helmaan takaisin kun tosi tuli eteen. Muurinsärkijöinä olivat he toimineet, mutta he poistuivat, kun alkoi varsinainen rakennustyö. Ainoastaan missä elävä usko liittyi tieteelliseen

harrastukseen, niin kuin Melanchtonissa, joka myös luettiin humanisteihin, kantaa se satakertaisen hedelmän.

Näin tapaamme kaikkialla, semminkin Saksassa, viidennentoista vuosisadan lopulla levotonta odotusta yhteisessä kansassa, tiedemiehissä ja Saksan kirjavassa ritaristossa, joka syvimmin tunsi isänmaansa nöyryytyksen, ja joka kyllä olisi ollut valmis paljastamaan tupestaan aina helposti irtaantuvan miekkansa, jos miekka olisi voinut oloja parantaa. Että silloinen tila oli mahdoton kestämään, siitä oli kyllä sairaaloinen aavistus kaikissa kansan kerroksissa. Kaikkialla tuntui mielissä jonkinmoinen painajainen, mutta samassa voimattomuus sen karkoittamiseen. Missä oli se, joka ilmilausee vapauttavan sanan, missä se, joka vihdoin puhuu julki hämärät tunteet, herättää nukkuvat ja puhdistaa ummehtuneen ilman. Ihmiset kysyivät, Jumala vastasi.

Kun olevat elämänmuodot menettävät elähyttävän henkensä, ja siten muuttuvat pelkäksi kuolleeksi ja kuolettavaksi kaavaksi, silloin murtaa uusi henki niiden kahleet, kuinka raudankovilta näyttänevätkin. Luoden uusia muotojakin, avaa se uusia teitä ihmiskunnan edistymiselle. Roman maailmanvalta oli keisari Augustuksen aikana mahtavuutensa ja loistonsa huipulla. Mutta se oli semmoisenaan suorittanut loppuun historiallisen tehtävänsä. Aika oli täytetty, ja Jumala lähetti poikansa maailmaa sovittamaan ja uudistamaan. Roman vallan ja sen mahtavien epäjumalien täytyi nöyrtyä kahdentoista, häväistyksen merkkiä, ristinpunta, kantavan kalastajan edessä.

Uusi romalainen maailmanvalta oli paavikirkkona noussut kaikkivoivaksi. Historiallinen tehtävä oli sil- läkin aikanaan ollut, mutta sen komea ulkomuoto oli menettänyt juurensa ihmisten mielissä. Senkin aika oli täyttynyt, ja sentähden se ei voinut koko ulko- naisella mahtavuudellaan ja maallisen miekan avus- tamana, puolustautua yksinäistä, Jumalan hengessä taistelevaa, talonpoikaista munkkia vastaan. Halvim- pien välikappalten kautta toteuttaa Jumala suuret aikomuksensa, ettei hänen kunniansa hämmentyisi.

Pakanallisessa Romassa sanottiin: Augurit eivät voi olla nauramatta katsellessa toinen toistansa sil- miin. Kuinka mahtoikaan kastetussa Romassa »py- hän isän» hovi, lasien kilistessä, iloisten kaunottarien hurmaavassa tuoksussa, nauraa sekä »isän» että hä- nen ympäristönsä pyhyydelle. Uusi Babeli oli niittä- miselle kypsä, milloin vaan Jumala katsoi hyväksi lähettää viikatteensa.

II.

Ase taotaan.

Saksan Thyringenin vuoriseudussa asui ja toimi reipas talonpoikaissuku isiltä perityssä vuorimies-ammattissa. Yksi sen jäsenistä Hannu, sukunimeltään Luther, muutti kotikylästään Möhrasta vaimonsa Margreta Zinglerin kanssa Eislebenin kaupunkiin, arvattavasti parempaa toimeentuloa hankkiaksensa. Mutta köyhyys sittenkin kovasti rasitti nuorta perhekuntaa, kerrotaanpa, että vaimon täytyi selässään kantaa kotiin mistä milloinkin polttoaineeksi kootut risut. Semmoisissa oloissa muodostuu ihmisen luonne tavallisesti ankaraksi jopa kovaksikin. Jokapäiväiset huolet katkeroittavat mielen, eikä sen aikuinen yleinen elämäkään kaikkine rasituksineen, ollut omansa antamaan sijaa hellille tunteille.

Aineellinen ja hengellinen tila oli Hannu Lutherin perheessä hänen aikalaisensa kaltainen. Kova työ tuotti niukan jokapäiväisen leivän, mutta vähän lomma hengen tyydyttämiseksi. Kirkon menoja kunnioitettiin, sen sääntöjä noudatettiin uskollisesti. Vuorityön suojeluspyhimystä, pyhää Annaa, palveltiin vanhoja tapoja noudattaen. Mutta tämä kaikki oli vaan ulkonaista tekoa, jota suoritettiin koneellisesti, koska

niin piti olla, samoin kuin työ suoritettiin kaivoksissa. Sisällinen vakaumus oli järkähytetty. Uskonto ei tuottanut mitään tyydytystä hengen kaipuulle.

Marraskuun 10 p:nä 1483 syntyi Eislebenissä Hannu Lutherin ensimmäinen lapsi, vastainen »Saksan suurin mies», joka kasteessa sai nimen Martti. Arvattavasti jatkuvan taloudellisen ahdinkotilan tähden muutti perhe puolen vuoden perästä Mansfeldiin. Sen aikuinen kotikuri oli kaikkialla, mutta semmenkin köyhissä talonpoikaisperheissä, ankara, ja koko ankaruudessaan sai sitä Martti-poika kokea. Epäilemättä asui vanhempien sydämissä rakkautta heidän ensisyntyneeseensä; lukumieheksi aikoikin isä hänet kasvattaa. Mutta tämä rakkaus ei tietänyt mitään hellyydestä. Vanhempien tahto oli ehdottomasti noudatettava, ja ruoskiminen pienestäkin erehdyksestä oli paras kasvatuskeino, minkä äitikin tiesi. Kodissaan ei oppinut Martti tuntemaan mitään anteeksi antavaa rakkautta isässä ja äidissä, ja mitä nämät tiesivät opettaa hänelle taivaallisesta isästä ei ollut muuta kuin se yleinen kansankäsitys, että Jumala on armahattamaton tuomari, joka sääliittä etsii ja rankaisee syntiä. Yhtä vauhko oli lapsi vanhempiensa kuin Jumalansakin edessä. Kodissaan rangaistiin häntä usein ilman että hän käsitti rangaistuksen oikeutusta, mitä olikaan hänellä odotettavana vanhurskaalta Jumalalta! Sentähden oli hänen niin vaikeata uskoa armoon ja sovitukseen Jesuksen kautta, joka, mikäli hänestä ollenkaan puhuttiin, niinikään kuvattiin pelkästään ankaraksi tuomariksi.

Myöhemmin osasi Martti paremmin arvostella vanhempiansa ja heidän menettelyänsä rakkaudesta lähteneeksi. Hän myönsi, että vanhemmat olivat hänen parastaan tarkoittaneet, ja lapsellisella kunnioituksella ja kiitollisuudella kohteli hän heitä koko elinaikanaan. Lellittelevät vanhemmat eivät suinkaan saavuta lastensa suurinta rakkautta, se on vanha kokemus. Jos kotikasvatus tekikin lapsen araksi, itseensä suljetuksi, alituisesti rangaistusta pelkääväksi, niin että hän saattoi »kavahtaa putoavaa lehteä», kuten hän vanhempana kertoi, ei se kuitenkaan voinut kokonaan tukehuttaa sitä reippautta ja lapsellista iloa, joka oli hänen luonteellensa omituinen. Päinvastoin täytyy meidän huomata, että se lujitti hänen talonpoikaiseen luonteeseensa juurtunutta itsenäisyyttä ja vastustusvoimaa jopa uhkamielisyydeksi ja kiihkeäksi tulisuudeksi. Nuorena miehenä, vapaammaksi päästyänsä, hän olikin hilpeä ja iloinen, rakastaen seurustelua kumppanien kanssa, musiikkia ja laulua, vaikka hänen sydämensä syvyydessä yhä asui katkera synnintunto ja leppymättömän Jumalan koston pelko. Näistä monenkaltaisista ja ristiriitaisista lapsuuden tunnelmista huomaamme tuntevia jälkiä kaikissa hänen elämänsä ihmeellisissä vaiheissa.

Martin jo varhain kehittyneelle tunne-elämälle eivät antaneet kotiolut mitään tyydytystä. Sitä luuli hän löytävänsä kirkon helmassa. Syvään tunkivat hänen sieluunsa juhlalliset virret, salaperäinen suitutus, juhlakulkueet ja nuo muut lukuisat mysteerit. Hän pääsi siellä ajattelemaan rankaisevaa Jumalata.

Kirkkohan oli anteeksi antava äiti; siellä hän sai mielikuvituksessa seurustella hellien, aina esirukouksillaan syntisiä auttavien naispyhimysten, neitsy Marian, pyhän Annan y. m. kanssa. Siellä tapasi hän vihdoin sitä rakkautta, jota hänen lapsensydämensä kirkon ulkopuolella turhaan etsi; siellä aavisti hän korkeampaa maailmaa, ja siellä heräsi hänessä hiljainen, syvä halu päästä sen salaisuuksien perille. Siten tuli hänelle kirkko *kirkkona* hänen ensimmäisen tulisen rakkautensa esineeksi, ja kuinka katkerasti ja kestäväisesti hänen täytyi taistella vapautuaksensa siitä, sen todistaa hänen elämäkertansa. Kun hänen omatuntonsa pakotti häntä vastustamaan erityisiä väärinkäytöksiä kirkossa, ei hän mitenkään luullut loukkaavansa itse kirkkoa. Päinvastoin luuli hän, että kaikki rehelliset kirkon vartijat kohta asettuisivat hänen puolelleen puhdistamaan niitä tahroja, joilla pahanilkiset väärentäjät olivat armasta äitiä heidän tietämättänsä saastuttaneet. »Olen paavin huoneessa ja kirkossa kastettu», kirjoitti hän taistelunsa alkuaikoina, »enkä tahdo unohtaa isäni huonetta, tahdon sitä suuresti kunnioittaa, langeta sen jalkojen juureen, *kun minun vaan sallitaan uskoa Herraani Kristukseen.*» Yhtä vaikeata oli hänen erota niistä pyhimyksistä, joiden rakkautta hän luuli lapsena nauttineensa ja vastarakkaudella palkinneensa. »Ylen katkeralta tuntui minusta erota pyhimyksistä, joihin olin niin syvästi mieltynyt ja hurmaantunut.» Askel askeleelta pakottivat itse kirkon vartijat häntä näke-

mään, että koko kirkko päästään ja jäsenistään oli uudistettava. Se oli hänen suuri surunsa.

Seitsenvuotiaana pantiin pieni Martti kouluun. Ainoastaan kauhulla saattoi hän myöhemmin muistella näiden ensimmäisten kouluvuosien julmuutta. Opetusaineet olivat sisäluku, kirjoitus, vähän laskuoppia ja uskontoa, latinan kieliopin alkeet ja kirkkolaulu. Sen aikuinen opetus, ainakaan tässä koulussa, ei tietänyt muusta kuin ajattelemattomasta ulkoluvusta, eikä muusta opetus-välikappaleesta kuin vitsasta. Kerrotaan, että Martti-poika saattoi yhtenä aamukautena tulla viisitoista kertaa ruoskituksi. Jos oli koti ankara niin oli koulu julma. Myöhemmin kertoi Luther »koulun helvetistä ja kiirastulesta, kun kaikesta vavistuksesta, tuskasta ja voivotuksesta huolimatta ei sittenkään opittu mitään». Seitsemän vuotta kesti tämä kidutus.

Isä ei kuitenkaan hellittänyt tuumasta hankkia Martillensa, jonka lahjakkaisuus oli tullut huomatuksi, korkeampaa oppia. Suuria varoja tosin ei ollut hänellä vielä, mutta siihen aikaan saivatkin pojat varhain itse pitää huolta toimeentulostaan. Saksassa niin kuin meilläkin oli »teininä» kulkeminen, s. o. kerjuu, muodostunut varsinaiseksi elinkeinoksi koululaisille. Tosin oli semmoinen elämäntapa vaaralliseksi viettelyksille altis; moni joutuikin jo alusta haaksirikkoon, mutta ne, jotka pelastuivat, kehittyivät lujaluontoisiksi ja itsenäisiksi.

Martin tuli nyt lähteä Magdeburgiin opintojansa jatkamaan. Hyviä neuvoja ja varoituksia sai hän

kyllä vanhemmiltaan lähtiessään matkaan, mutta sitä vastoin varsin niukasti muuta evästä. Tottunut oli hän kyllä köyhyyteen, ja kovia oli hän kaikkialla kokenut; se kuiva leipä, joka hänelle ripoi laulaessaan ovien edustalla, riitti siis kutakuinkin, eikä hänen mielensä siitä masentunut. Magdeburgin koulu olikin onneksi toista laatua kuin se, josta hän oli lähtenyt. Siinä todellakin tahdottiin kasvattaa ja opettaa. Mutta hän ei saanut nauttia tätä opetusta enemmän kuin yhden vuoden, eikä se siis saattanut suuria tuloksia tuottaa. Pysyväisimpänä muistona sieltä säilyi hänessä Anhaltin ruhtinas Wilhelm, joka oli antautunut fransiskaanimunkiksi ja kulki ovesta ovelle kerjäläissäksi selässään paastojen ja katumusharjoitusten tähden lopen riutuneena. Näin sitä kai Jumalaa lepytetään ja autuutta ansaitaan, arveli Luther.

Vanhemmat siirsivät nyt hänet Eisenachiin, joka oli heidän kotipaikkaansa lähempänä, ja jossa hänellä oli sukulaisia äidin puolelta. Leipäänsä täytyi hänen yhä kerjätä niinkuin ennenkin. Mutta siellä kuitenkin ensikerta pilkisti pieni auringonsäde hänen synkkään nuoruuteensa. Erästä varakasta kauppa miehen vaimoa, Ursula Cottaa, ihastutti Lutherin kauris lauluääni; rouvan tuli häntä sääli, ja Luther sai perheessä aterioita, joskus asuakin. Muitakin suosijoita ilmaantui hänelle, ja oppiminen kävi sujuvasti taitavien opettajien johdolla. Neljä vuotta kävi Luther Eisenachin koulua, ja pidettiin silloin erittäin etevänä oppilaana, kypsyneenä siirtymään Erfurtin yliopistoon.

Vuonna 1501 alkoi Luther opintojansa tässä yli-

opistossa, jolla oli maine Saksan etevimpien joukossa. Vanha skolastiikki Aristoteleen logikan pohjalla oli kyllä vielä valtiaana eikä kukaan uskaltanut epäillä kirkonopin erehtymättömyyttä, vaikka siellä edellisen vuosisadan keskivaiheella Jakob Jüterbockista ankaraasti oli moittinut kirkon turmelusta ja melkein samanaikainen Juhana Wessel evankeelisen oppinsa tähden kuollut vankeudessa 1486. Mutta kaikki jäljetkin näistä opettajista olivat jo kadonneet, ja näennäisesti horjumattomina seisoivat taas kirkon muurit.

Isän tahdosta piti Lutherin antautua lainopilliselle uralle. Perheen taloudellinen tila oli jo siksi parantunut, että Luther saattoi ilman leipähuolia suorittaa opintojansa yhä suuremmalla menestyksellä, ensin filosooffisessa tiedekunnassa, jossa hän 1502 saavutti ensimmäisen akadeemisen arvoasteen bakkolaureuksena. Vuonna 1505 vihittiin hän maisteriksi. Nyt oli siis aika ruveta lainopin tutkimiseen, mutta varsinaista halua siihen Luther ei tuntenut. Isänsä tahtoa olisi hän kuitenkin noudattanut ja epäilemättä kohonnut jonkinlaiseksi ruhtinaalliseksi kansleriksi, ellei korkeampi käsky olisi vienyt hänet vallan toiselle ja aavistamattomalle uralle.

Lutherin erinomaiset luonnonlahjat, joita hän kehitti uupumattomalla ahkeruudella, saivat sekä opettajia että opintotovereita ennustamaan, että hänestä vielä koituisi Saksalle suuri mies. Mutta millä alalla? Korkeat kardinaalivirat olivat melkein poikkeuksetta italialaisten käsissä, ja tie niihin kävi tavallisesti luostarien kautta, jotka jo olivat joutuneet valistuneem-

pien ylönkatseen alle. Se mahdollisuus, että Luther antautuisi laiskottelevaan munkki-elämään ei juolahtanut kenenkään, kaikkien vähimmin isän, eikä suinkaan Lutherinkaan mieleen. Kuka olisi voinut ajatella munkiksi tuota reipasta ja nerollista maisteria, joka iloisesti seurusteli kumppaniensa kanssa ja elähytti heidän iltamiensa laululla ja huilun soitolla, johon hän oli harjaantunut omin neuvoin satunnaisen sairauden aikana. Hän oli, näet, eräällä matkalla tapaturmaisesti loukannut tykytyssuonen reidessään ja oli todellakin hengenvaarassa verenvuodon tähden. Mutta pyhimykset, joita hän avuksensa huusi, pelastivat hänet sillä kertaa, niin ainakin hän itse käsitti asian.

Tuon reippaan ja virkeän nuorukaisen iloisuuden alla piilei kuitenkin sydämmen salaisessa sokassa kalvava mato. Lapsuudesta saakka oli hänessä, kuten näimme, uskonnollinen harrastus, ja kirkon kohteita ja salaperäisiä menoja rakasti hän. Mutta niiden takana vallitsi ankarana, leppymättömänä tuomarina Jumala, joka säälimättä rankaisi kaikki tekemiset ja laiminlyömiset. Jos jo hänen maallinen isänsä rankaisi hänen rikoksensa, kuinka ankarasti eikö vanhurskas Jumala tuomitsisi hänen syntejensä. Viimeisen tuomion kauhut ja nuo peräytymättömät sanat: »menkää pois minun tyköäni, te kirotut, siihen ijankaikkiseen tuleen, joka valmistettu on perkeleelle ja hänen enkeleillensä», ne kajahtelivat hänen sydämmessään, ja ne yksin kajahtelivat pappien saarnoissa. Kuinka äkkiarvaamatta tämä kauheuden päivä saattaa koittaa, sen oli hän huomannut äsken

hänelle sattuneesta tapaturmasta, sitä oli hänelle taas muistuttanut erään hänen nuoren ystävänsä äkillinen kuolema. »Mitä minun pitää *tehdä* autuaaksi päästäkseni», se kysymys häämöitti hänelle iloisimmassakin seurustelussa. Hetkiä oli, jolloin kumppanit semmoisissakin tilaisuuksissa huomasivat hänen äkkiä muuttuneen mieltiväksi ja alakuloiseksi. Syytä eivät tienneet, arvelivat vaan, että nythän »muusikerimme», joksi he sanoivat häntä soittotaidon tähden, on vaihtunut »filosoofiksi».

Eräänä päivänä saivat Lutherin ystävät kutsun saapua hänen luoksensa illanviettoon. Äsken kaupungissa raivonnut rutto oli vihdoin lakannut, siinä kai aihe kutsuun. Isäntä vastaanotti vieraitansa entisellä reippaudella ja ystävyydellä. Vilkasta olikin keskustelu; useat kutsutuista olivat juuri suorittaneet yliopistokurssinsa ja olivat astumaisillaan elämän avarammille aloille. Lutherista taas tiesivät kaikki, että joko hän jäisi yliopistoon tahi antautuisi muille aloille, niin oli hänellä aina edessä valoisa ja kunniakas tulevaisuus. Tunnit lensivät pois; keskusteluja höystettiin laululla ja soitolla. Mutta lopulla näkyi isäntä muuttuvan vakavaksi jopa juhlalliseksi. »Jumala on lähettänyt minulle käskynsä», sanoi hän. »Palatessani matkalta Erfurtiin saavutti minua Thyringenin metsässä kauhea ukkos-ilma. Toinen jyskäys seurasi toista, salamet risteilivät pääni yli, ja yksi vihdoin iski maahan aivan jalkani juureen. Olihan tässä vihastuneen Jumalan ääni ja viimeisen tuomion ennakkonäytös. Olin yksin eikä suojaa missään, saattoihan salama

iskeä minuun ja silloin seisoisin ijankaikkisen tuomion edessä. Turhat ovat silloin rukoukset. Minä vaivuin polvilleni maahan ja huudahdin: »Auta, armias Anna, minä rupean kohta munkiksi». Toverien hämmästys ja suru oli tuskallinen. He koettivat saada hänet luopumaan ajattelemattomasta lupauksestaan. He kuvasivat hänen isänsä murhetta ja suuttumusta, kuinka paljon yliopisto ja vihdoin koko Saksa menettäisi. Mutta kaikki oli turhaa. »Päätökseni on peruuttamaton. Täytyy luopua isästä ja äidistä ja paeta Kristuksen ristin juureen. Kuka ikinä kätensä auraan laskee ja taaksensa katsoo, ei se ole sovelias Jumalan valtakuntaan.»

Synkällä mielellä palasivat toverit niin iloisesti alkaneista pidoista. Kun he toisena aamuna palasivat Lutherin asuntoon, koettaaksensa eikö mikään keino auttaisi, tapasivat he sen tyhjänä. Ainoastaan käärö, joka sisälsi maisteri Martin maisteritakin, juhlapuvun ja maisterisormuksen, jotka hän oli määrännyt lähetettäväksi vanhemmillensa, löysivät he huoneen nurkassa. Erfurtin Augustiiniluostarin ovet olivat suljetut Martti Lutherin takana, hän oli elinajaksensa sinne haudattu, maailmalta ja isänmaaltaan kadotettu, niin silloin luultiin.

III.

Kiirastulessa.

Vanhemmat, yliopiston opettajat, toverit, kaikki päästyänsä iskun ensi huumauksesta, olivat suutuksissa Lutherille, mutta semminkin munkeille, jotka epäilemättä olivat kietoneet nuoren miehen pauloihinsa. Tuo halveksittu munkki-elämä oli siis vielä niin voimakas, että se saattoi houkutella etevää oppinuttakin, ja tehdä hänestä laiskottelevan tyhjätöimittajan.

Meidän aikamme, jolle kaikki seuraavat tosiasiat ovat selvillä, tunnustaa, että tuo käsittämätön, surkea tapaus oli suorastaan Jumalan säättämä. Jos vihdoinkin kirkko oli puhdistettava, niin oli välttämätön, että vastaisen reformaattorin täytyi oppia omassa itsessään tuntemaan kirkon autuudenjärjestelmän koko ontouden ja mahdottomuuden. Hänen täytyi taistella hiikiin ja veriin, ansaitaksensa autuutta noudattamalla läpi koko asteikon kirkon kaikkia pienimpiäkin katumustemppejuja. Hänen täytyi joutua epäilyksen syvimpään kiirastuleen, säilyttääksensä vastaisen elämän kiusauksissa sen sulouden ja rauhan tunteen, joka valtasi hänet, kun hän vihdoin Jumalan armosta sai kuulla lohduttavan päästösanan: »vanhurskas elää

uskostansa», syntisen synnit on Jesus Kristus sovit-
tanut kuolemallansa, ja ihminen pääsee hänen sovitus-
työstään osalliseksi yksinomaan uskon kautta. Oli
ennen Lutheriakin moni moittinut kirkon väärinkäy-
töksiä, semminkin anekkikauppaa, mutta he eivät
olleet persoonallisesti niihin tutustuneet yhtä perin-
pohjaisesti kuin Luther, ja heidän sanansa haihtuivat
ilmaan tahi tukehutettiin tulella ja miekalla.

Keskiajan kuluessa oli luostarit vähitellen kaiken
kurin puutteessa, joutuneet täydelliseen siveelliseen
rappiotilaan. Oli kyllä silloin tällöin intoilijoita, jotka
koettivat saada luostarien alkuperäiset ankarat sää-
dökset noudatettaviksi. Mutta luostarien ylijoh-
taja, kenraali, joka asui Romassa, ja jota kannattivat pro-
vinsiaalit, paikallisten luostarien päälliköt, kokivat
estää kaikkia muutoksia. Saattoihan siitä joskus syn-
tyä vaatimus opinkin puhdistuksesta. Sittenkin liittyi
yhteen semminkin useita Augustiiniluostareita kongre-
gatsiooneiksi, jotka ottivat alkuperäisiä sääntöjä nou-
dattaaksensa. Semmoista uudistusta harrasti erittäin
Juhana von Staupitz, joka 1503 valittiin augustiini-
luostarien kenraalivikaarioksi. Uusia sääntöjä vah-
vistettiin, joissa munkkeja kehoitettiin ahkeriin opin-
toihin ja pyhän raamatun hartaaseen lukemiseen.
Jonkinmoinen tieteellinen harrastus olikin huomattavissa
Augustiiniluostareissa. Yliopistossa tavattiin
useita niiden jäseniä sekä opettajina että oppilaina.
Mutta lujasti pysyivät hekin keskiajan kirkollisissa
opeissa. Pääkappaleena oli pyhän neitsyen ja hänen
pyhän äitinsä, Annan palveleminen, sekä ankara kirk-

kokurin noudattaminen. Jumalan ihmeellinen johdatus, jonka yleensä huomaamme Lutherin elämänvaiheissa, on nähtävä siinäkin, että hän joutui Augustiiniluostariin. Jos hän olisi liittynyt esim. raakoihin Dominikaaneihin, näiden ahkerien anekkikaupan harjoittajien ja kaikkien paavillisten väärinkäytösten ehdottomiin puolustajiin, on epäiltävää, olisiko ollenkaan Lutherin elämäntyö tullut suoritetuksi.

Luther oli nyt mielestään päässyt rauhan satamaan, pyhien miesten seuraan, jossa hän sai maailman hälinästä erotettuna, yksinomaan palvella Jumalaa, lepyttää häntä lihan kuolettamisella, ja omilla hurskailla töillensä ansaita ijankaikkisen elämän autuuden. Ensi tehtävänä oli luostarisääntöjen kaikkinaisten ulkonaisten temppujen harjoittaminen, miten kävellä, miten polvistua, miten suunnata katseet maata kohden, oppia rukousnauhan rukoukset ja »ave mariat». Mutta ennen kaikkea vaadittiin ehdotonta alitumista ylempien tahdon alle, nöyryyttä ja itsensäkieltämistä tietysti luostarisääntöjen käsityksen mukaan. Ja vähimpään saakka tahtoi Luther noudattaa kovimmat ja turhanaikaisimmatkin määräykset. Vastaisen Jumalansoturin täytyi käydä tarkkaa rekryttikoulua, voidaksensa, kun aika kypsyi, tuntea niitä aseita, joilla Kristuksen evankeliumia vastustettiin.

Kun hänen sallittiin käydä luostarin ovesta ulos, sai äsken vihitty maisteri uudestaan ottaa kerjäläisreppu selkäänsä, kulkea kumarruksissa ja silmät maahan luotuina joka portin edessä almuja keräämässä. Mahtoi olla noille taitamattomille munkeille mieleen,

kun saivat tällä tavoin nöyryyttää sitä miestä, joka äsken oli ollut yliopiston kunniana. Kun häntä kerjuumatkallaan tapasi joku entinen toveri ehkä leipä kädessä ja iloisesti tervehti häntä, ei hän saanut vastata sanaakaan, vaan hänen tuli kumartaa maahan saakka ja kiittää. Luostarissa taas pantiin hän suoritamaan alhaisemmat työt, puhtauden pidon y. m. Lisäksi tuli säännöllinen viikkorippi, jolloin ripittävä tuli tunnustaa kaikki syntinsä ja erittäinkin luostarisääntöjä loukkaavat rikokset ja laiminlyömiset, jolloin hänelle määrättiin asianmukaisia, usein varsin vaikeitakin rangaistuksia.

Mistään jatkuvista opinnoista ei voinut olla puhettakaan. Luther ei ollut lähtenyt luostariin tullaksensa oppineeksi vaan pyhäksi. Ja pyhyys oli saavutettava lihan kiduttamisella, paastoomisella, rukouksilla ja ripityksillä. Täyttä totta teki hän, taivaan valtakunnan oli hän pyhyydellään valloittava. Hän oli päiväkausia nauttimatta mitään ruokaa, hän valvoi yöt lävitsensä, makasi kylmällä lattialla ja joutui usein tainnoksiin, kunnes hän oli horjuvan luurangon kaltainen. Tuskallisimpana oli hänelle sittenkin yhä kalvava omatunto ja ijankaikkisen kadotuksen pelko. Yhä tunsi hän sydämessään »kiirastulen ja helvetin tuskat, semmoiset, joita ei voi mikään kynä kuvata, eikä mikään kieli lausua, eikä kukaan uskoa, joka ei ole niitä koettanut.» Hän kyllä kävi ripillä joskus joka päivä. Mutta sitä rauhaa ja sovitusta Jumalan kanssa, jota hän etsi, sitä hän vaan ei löytänyt. »Epäilijänä menin alttarin luo, epäilijänä palasin sieltä;

kun tulin ripiltä, epäilin taas olinko oikein rukoillut ja olinko oikein tunnustanut, sillä emmehän voi oikein rukoilla eikä meidän rukouksemme tule kuuluksi ellemmme ole puhtaat ja synnittömät niinkuin taivaan pyhät.» Hän oli tahtonut paeta syntiä, mutta synti asui hänen sydämissään eikä sitä torjunut munkkikaapu.

Luostariveljet ylistivät kyllä Lutherin pyhiä harjoituksia ja hänen ylenpalttista luostarisääntöjen noudattamista. Mutta hänen sisällistä taisteluaansa eivät voineet käsittää, ja nähdessänsä hänen riutuneen haahmonsa ja synkän olentonsa, arvelivat, että eiköhän tuo kurja veli sittenkin ollut perkeleen riivaama. Osasivathan he itse ottaa elämä iloiselta kannalta. Mutta Lutheria ei lohduttanut kiitokset eikä häneen pystynyt moitteet. Pyhien harjoitustensa kautta hän ei saavuttanut omantunnon rauhaa. Mutta karkeinkaan ruumis ei siedä ylenpalttista kidutusta, ja ainoana seurauksena Lutherin pyhistä harjoituksista olikin vaan koko elinajaksi turmeltunut terveys ja alituiset ankarat sairaudenkohtaukset.

Koetusvuoden loputtua vihittiin Luther tavallisilla juhlamenoilla munkiksi. Vaikka vastenmielisesti oli isäkin saapunut tilaisuuteen, mutta ei mitenkään leppyneenä. Se ylönkatse, jolla hän arvosteli munkkeja yleensä, ulottui nyt hänen poikaansa. Ei ollut hän enään lahjakas maisteri vaan kurja munkki. Munkit puolestansa vakuuttivat, että hän nyt vihittynä oli kuin vakahainen lapsi, joka kasteesta nos-

tetaan». Mutta vihityn povessa riehui yhä tuli, jota vesi ei ollut sammuttanut; usko, ehdoton usko puuttui.

Sen verran muuttui nyt Lutherin elämä, että hän sai omassa kojussaan harjoittaa opintoja, ja ahkerasti hän niihin ryhtyi, mutta yhä keskiajan skolastikojen mukaan, eikä kukaan vähemmän kuin hän epäillyt Aristoteleen erehtymättömyyttä. Hän pysyi yhä intoilevana paavillisten sääntöjen ja isien perimysoppien harrastajana. Myöhemmin sanoi hän: »Niin syvästi oli minuun paavin arvo juurtunut, että pidin syntinä, joka ansaitsi ijankaikkista kadotusta, jos sitä vähimmässäkään määrässä epäilisin.»

Joku apu oli välttämättömästi saatava. Mutta mistä? Hän oli yliopistossa tavannut hyvin harvinaisen kirjan, pyhän raamatun, ja olipa sen lukeminen sallittukin. Ehkä sieltä? Paljon lohduttavaa ja suloista tapasi hän merkillisessä kirjassaan, ja koko palavalla sydämmellään antautui hän sen tutkimiseen. Hän tutustui vähitellen siihen niin, että hän tiesi millä sivulla olivat löydettävät hänen mieleensä syvimmästi painuneet sanat. Jopa näytti munkkiveljille arveluttavalta tuo alituinen raamatun lukeminen, häntä varoitettiin tästä vaarallisesta ja tarpeettomasta työstä, koska raamattu yllyttää ylpeyteen, ja kirkko-isät siitä jo ovat parhaat paikat teoksiinsa poimineet. Mutta hän pysyi lujana. Hän luki kyllä, että Jumala ei tahdo syntisen kuolemaa, mutta lukihan hän niinkään: »minä Herra sinun Jumalasi olen kiivas Jumala», ja olihan Jumala Sinainvuorella esiintynyt jylinässä ja leimauksissa, olihan taivaan tuli hävittänyt Sodoman,

ja vihollisen miekka muuttanut itse Jerusalemin rautioksi. Jumala oli siis kauhea tuomari ja rankaisija. Luther oli nääntymiseen saakka taistellut lepyttääksensä häntä, hän oli suorittanut ankarammin kuin yksikään kaikki ne katumuksen työt, joita luostari säännöt tiesivät neuvoa. »Jos ikinä munkki voisi päästä taivaaseen töittänsä tähden, niin kyllä minäkin», sanoi hän myöhemmin. Mutta rauhaa sielulensa hän turhaan odotti.

Luostarielämän yleisestä turmeluksesta huolimatta, vaikutti kuitenkin Herran henki yksityisissä. Semmoinen oli Juhana von Staupitz, joka nuoruudestaan saakka oli mieltynyt tieteeseen, löytämättä kuitenkaan sitä sielunravintoa, jota hän kaipasi. Hän antautui siis munkiksi, taisteli samoja taisteluita kuin Luther, mutta hänen silmänsä oli raamattu aukaissut. Ajattelematta kirkon väärinkäyttöksiä, pysyen sen uskollisena poikana, eli hän sisällistä elämänsä, ja jakoi rikkaasta kokemuksestaan terveellistä oppia ja lohdutusta, missä hän vaan huomasi sille otollista maaperää. Tämä mies oli vihdoinkin, kuten kerroimme, kohonnut Augustiiniluostarien kenraalivikarioksi, ja siis niiden tarkastajaksi. Tarkastusmatkoillaan saapui hän Erfurttiinkin. Kaupungin Augustiiniluostarissa kiintyi hänen huomionsa kohta erääseen nuoreen, ruumiillisesti riutuneeseen ja henkisesti masentuneeseen munkkiin, kun tämä horjuvin askelein, silmät maahan luotuina, mykkänä ja surullisena liikkui luostarin käytävissä. Hyvin tunsin hän omasta kokemuksestaan sellaisen taudin syyt, ja tässä jos missään tarvittiin taitavan

lääkärin apua. Kehoittaen luostarin prioria kohtelemaan tuota munkkia säälillä ja rakkaudella, kääntyi hän itse hänen puoleensa ja koki isällisellä rakkau-
della saavuttaa hänen luottamustansa ja voittaa hänen ujouttansa. Pian hän siinä menestyikin ja tuttavalliset keskustelut tulivat jokapäiväisiksi. Luther valitti, että hän yhä oli tehnyt lupauksiansa Jumalalle, mutta että synti sittenkin oli hänessä voitolla. »Niinhän minäkin», sanoi Staupitz, »olen tehnyt epälukeisia valoja Jumalalle. Nyt en enää vanno. Ellei Jumala Kristuksen tähden tee armoa oikeuden sijassa, niin en suinkaan, valoistani ja hyvistä töistäni huolimatta, voi kestää Herran edessä, vaan täytyy minun hukkuu». Hän neuvoo Lutheria etsimään rauhaa sieltä mistä hän itse on sen löytänyt: Kristuksen haavoissa, joista näemme Jumalan armon. Sinä olet »Kristuksen lammas eikä kukaan riistä sinua hänen kädestään. Jos tahdot kääntyä, älä puuhaa noissa kidutuksissa ja katumusharjoituksissa, vaan rakasta Häntä, joka ensin rakasti sinua.»

Mutta taas huudahti oppilas: »Voi minun syntiäni, voi minun syntiäni!» »Tahtoisit siis olla maalattu syntinen» vastasi Staupitz, »ja tahtoisit vaan maalattua vapahtajaa. Kristus on kuitenkin todellisten syntisten tähden kuollut. Jos Jumala monenkaltaisten kiusausten ja taistelujen kautta koettelee sinua, niin on se sentähden, että hän aikoo sinut suureen tehtävään. Laiva on koeteltava ennen kuin se lähetetään aavoille vesille.»

Mahtavasti vaikuttivat kokeneen miehen sanat.

Mutta Jumala tuo tavaransa savisissa astioissa, että se ylenpalttinen voima pitää oleman Jumalalta, ja ei meistä. Kun Staupitz oli lähtenyt, lankesi Luther entisiin epäilyksiinsä, jotka taas vaivasivat häntä siihen määrään, että hän sairastui hengenvaarallisesti, semminkin kun hänen heikontunut ruumiinsa ei tehnyt vastarintaa. Siis tuli hänen nyt astua sovittamattomana tuomarin eteen. Silloin kävi hänen kammioonsa halpa munkki, joka tuskin oli oppinut muuta kuin uskontunnustuksen sanat. Mutta mitä hänellä oli, sen hän antoi, ja luki Lutherille: »Minä uskon syntien anteeksiantamista». Nuo yksinkertaiset sanat vaikuttivat, ja Luther toisti: »Minä uskon syntien anteeksiantamista». »Niin kaiketi», jatkoi munkki, »uskot kyllä, että David ja Pietari ovat saaneet syntinsä anteeksi; sitähän uskovat perkeleetkin; mutta meidän tulee uskoa, että Jumala antaa anteeksi *meidänkin* syntimme, *sinun* syntisi annetaan sinulle anteeksi, sanoo Vapahtaja.» Vihdoin pääsi valo pysyväisesti taisteluissa uupuneen miehen sieluun, ja vastainen reformaattori nousi sille horjumattomalle kalliolle, josta hänen äänensä oli kuuluva yli maailman. Sielun tuskista aiheutuivat Lutherin ruumiillisetkin sairaudet, ja kun hän nyt tunsu itsessään sielun terveyttä, toipui ruumiskin nopeasti. Mutta kaukana oli hän vielä siitä, että hän olisi käsittänyt vastaisen tehtävänsä. Kuten moni muu hiljainen kristitty katolisessa kirkossa, kuten Staupitzkin, pysyi hän uskollisena kirkon poikana, kunnioitti paavia Kristuksen käskynhaltijana, ja se mitä hän ei voinut kirkossa hyväksyä,

sitä piti hän paavin tietämättä tapahtuvina erehdyksinä ja väärinkäytöksinä. Perinpohjaisemmin täytyi tämän hiljaisen, pelastusta Kristuksessa etsivän munkin, oppia tuntemaan paavikunnan järjestelmää.

Oltuaan kaksi vuotta luostarissa oli hän papiksi vihittävä. Rauhallisella mielellä saattoi hän nyt astua pyhään virkaansa, joka oikeutti häntä muillekin ilmoittamaan iloista sanomaa, että Kristus armosta antaa synnit anteeksi uskovaiselle ilman ihmisten keksimiä katumustöitä. Eräälle ystävälle kirjoitti hän: »Jumala on mahtavasti korottanut minut, minua onnetonta ja kaikin puolin kelvotonta syntistä, sulasta armostaan ja ansaitsemattomasta laupeudestaan kutsunut korkeaan virkaansa; siis tulee minun, mikäli tomu voi, osoittaa kelvollisuuttani niin jumalallisesta ja jalosta hyvyydestä, toimittamalla kaikesta sydämmestä sitä virkaa, joka minulle uskottu on.» Vihkiäisissä, jotka toimitettiin tavallisella juhlallisuudella, oli isäkin paikansa pyynnöstä mukana, ja näennäisesti leppyneenä lahjoitti hän äsken vihitylle papille parikymmentä floriinia. Mutta juhlapäivällisillä puhkesi kuitenkin ilmi hänen katkera mielialansa. Kun munkit kiittivät erittäin ansiollisena tekona, että Luther oli astunut luostariin, sanoi vanha Hannu pojalleen: »etkö ole myös kuullut, että täytyy totella isää ja äitiä». Vihkiäisistä kertoo Luther itse, että kun vihkivä pappi lausui siihen aikaan tavalliset sanat: »ota vastaan valta uhrata elävien ja kuolleitten puolesta», oli hän kyllä levollisena kuullut nämät sanat, jotka oikeuttivat häntä suorittamaan Jumalan oman pojan tehtävän,

mutta myöhemmin ne häntä kauhistuttivat. »Kun meitä silloin maa ei niellyt, niin oli se väärin, ja ainoastaan suuri Herran kärsivällisyys pelasti meidät.»

Mutta Lutherin ei tullut viettää koko elämänsä ahtaassa Erfurtin luostarissa. Suurempia tehtäviä oli hänelle Herra uskonut. Luultavasti Staupitzin kehoituksesta kutsui hänet Saksenin vaaliruhtinas, Fredrik Viisas, professoriksi Wittenbergin äsken perustamaansa yliopistoon, jonne hän siirtyi vuonna 1508.

IV.

Opettajana.

Luther oli nyt saapunut siihen paikkaan, joka oli tuleva maailman mainioksi hänen taistelutante-reenansa. Mutta siitä hänellä ei ollut aavistustakaan. Samana vaatimattomana, hiljaisena munkkina oli hän vaan siirtynyt Erfurtin luostarista Wittenbergin augustiiniluostarin synkkään kammioon, josta hän kävi yliopistossa luennoitansa suorittamassa. Hänelle oli määrätty opetusaineeksi fysiikki ja dialektiikki Aristoteleen ja keskiajan puhtaan skolastiikan mukaan. Vastenmielistä tämä oli hänelle, joka ei muuta pyytänyt kuin julistaa evankeliumia isooville ja janooville. Mutta epäilemättä kuuluivat nämätkin luennot, joita hän piti niin tuiki joutavina, valmistuksena hänen vastaisiin tehtäviin. Hänen täytyi perinpohjin tutustua tämän inhimillisen viisastelun kaikkiin sokkeloihin, jotta hän osaisi voitollisesti sitä vastaan taistella. Hän halusi päästä Jumalan sanaa ilmoittamaan ja tutkimaan, ja jatkoi sentähden raamatun alkukielen oppimista, sen ohessa luonnollisesti itse raamatun harrasta lukemista. Seurauksena siitä oli, että hän 1509 sai jumaluusopin bakkalaureuksen arvon ja siitä seuraavan oikeuden pitää raamatullisia luennoita. Aluksi

selitti hän psalmit ja siirtyi niistä romalaisepistolaan. Kohta alusta nostivat nämät luennot tavatonta huomiota. Jumalan puhdas sana oli niin kauvan ollut vaakana alla, mutta Lutherin luennoissa loisti se taas ihmeellisellä valollaan, niin uutena, mutta kuitenkin niin aavistettuna, niin odotettuna. Itse professoritkin kävivät luennoita kuuntelemassa.

Mutta kansalle jäivät nämät uudet totuudet salaisuudeksi. Ihme kyllä, se mies, joka aikanaan oli horjumattomana seisova keisarin ja ruhtinaiden edessä, oli vielä siksi ujo, ettei hän mitenkään Staupitzinkaan kehoituksesta, tahtonut ruveta saarnaajaksi. »Ei ole vähä asia Jumalan puolesta puhua ihmisille», sanoi hän. Staupitz kuitenkin ei hellittänyt. »Te tapatte minut, herra tohtori, minä en kestä vuosineljännekään», valitti Luther. »Entä sitten», vastasi Staupitz, »Jumala tarvitsee kyllä siellä ylhäälläkin hartaita ja taitavia miehiä». Ja siten määrättiin Luther saarnaajaksi Augistiinikirkkoon. Mutta tämä kirkko oli vasta rakennuksen alla, ja sillä välin käytettiin erästä pientä lahonnutta puukappelia. Jumala ei käytä suuria tehtäviänsä varten maailman suurmiehiä eikä sen komeutta. Kristinuskko lähti halvasta seimestä, kun ei ollut sijaa majassa. Wittenbergin kurjasta hökkelistä nousi se uuteen puhtauteen.

Pakosta astui Luther saarnastuoliin, mutta keran sinne tultuaan virtasi mahtavasti hänen sydämestään se evankeliumin elävä vesi, jota hän vihdoin itse oli saanut maistaa. Mitä hän huoli paavin ja kirkon opeista; jääkööt ne arvoonsa. Raamattu

oli hänen ainoana perustuksena ja pohjana. Että hän juuri sen kautta saarnasi paavin kirkkoa vastaan, sitä hän ei mitenkään käsittänyt. Hän ei ollut raamattussa löytänyt pyhän neitsyen eikä muiden pyhimysten palvelusta, eikä hän siis tullut tilaisuuteen puhumaan niistä, ja sentähden uskoi hän vahvasti, että hän yhä vielä oli kirkon uskollinen palvelija, sillä miten olikaan, eihän kirkko toden totta voinut hyljätä Kristusta ja Jumalan sanaa. Hänen vaatimaton esiintymisensä, hänen syvästä vakaumuksesta ja omasta eletystä kokemuksesta lähteneet sanat, joihin liittyi valtaava puhelahja, viehättivät vastustamattomasti kuulijoita, eikä kukaan vielä huomannut muuta, kuin että heitä vaan johdatettiin pyhään sanaan, joka tietysti ei voinut olla kirkolle vastenmielistä. Uutta tosin oli mitä tuolla erinomaisella saarnaajalla oli sanottavana, mutta samassa oli se sitä ikuista vanhaa, joka aina pysyy nuorena ja totena.

Paljoa syvemmältä piti Lutherin oppia tuntemaan paavikirkon turmelusta, ennenkun hän saattoi vieroitua siitä äidistä, jonka maito oli hänet ruokkinut lapsuudesta saakka, joskin hänen täytyi tässä äidissä huomata ryppyjä ja raihnautta. Pyhä isä Romassa kyllä ei tietänyt kaikista väärinkäytöksistä, jotka olivat päässeet vallalle kaukaisessa Saksassa, arveli Luther. Toista on kai itse pyhässä Romassa, pyhän isän istuimen juurella. Oli välttämätöntä, että hän sai omin silmin nähdä tämän pyhällön.

Seitsemän augustiiniluostaria oli riitaantunut kenraalivikaarionsa kanssa, eikä tätä eripuraisuutta saatu

sovitetuksi muualla kuin Romassa. Edustajakseen valitsivat muutamat asiaan takertuneet luostarit Lutherin.

Kauvan oli kai vaellusretki tähän maailman pyhimpään kaupunkiin kytenyt hänen mielessään. Sielöhän jos missään oli syntien anteeksi anto saatavissa, kun ripitys tapahtui itse apostolien haudoilla. Matkaan lähdettiin Lokakuussa 1511 luostarista luostariin, kunnes jouduttiin Italian, tuon erityisesti pyhän ja maallisestikin kaikilla runsaussarven rikkauksilla siunatun maan ensimmäiseen luostariin. Mutta mikä ihme ja pettymys! Wittenbergin alastoman kammionsa sijasta tapasi hän komeasti sisustettuja asuntoja, korkean munkkikaapun sijasta rikkaita pukuja, yksinkertaisen ruoan sijasta kaikilla herkuilla katetun pöydän, ja pyhien miesten uskonnollisten keskustelujen sijasta irstaita puheita ja uskonpilkkaamista. Paastopäivinä tarjottiin rasvaisia ruokia, ja kun Luther hämmästyneenä lausui: »tämä on vastoin lakia», vimmasuivat nuo iloiset veikot raakaa saksalaista vastaan, ja heidän käytöksensä tuli siksi uhkaavaksi, että luostarin portinvartija kehoitti vierasta mitä pikemmin pakenemaan. Särjetyllä sydämmellä jatkoi Luther matkaansa. Onhan kaikkialla maailmassa surkeita poikkeuksia. Romassa hän vihdoin löytää mitä hänen sydämmensä kaipaa.

Vihdoin siinsi vaivaloisen matkan perästä Roma, Pietarin ja Paavalin kaupunki, pilviin nousevineen kaupoleineen. Hartaiden tunteittensa valtaamana laskeutui Luther polvilleen huudahtaen: »Tervehdin sinua pyhä Roma.» Varmasti päätti hän suorittaa us-

konsa vahvistamiseksi kaikki mitä pyhiinvaeltajalta ikinä vaadittiin. Hän kävi jokaisessa pyhässä paikassa ja kaikissa kirkoissa, hän koetti uskoa kaikkia taruja mitä hänelle kerrottiin, tunnollisesti täytti hän monenkaltaiset säädetyt hartaudentarjoitukset. »Jospa olisivat vanhempani jo kuolleet, voisinhan minä messuillani, rukouksillani ja muilla jaloilla töillä pelastaa heidät kiirastulesta.» Ja messuja hän sai lukea, mutta ihan toisella tavalla, kuin italialaiset munkit hän sen teki, ne kun vaan riensivät lentävässä hopussa loppuun. Lutherin harras, arvokas toimitus ikävystytti heitä suuresti. »Riennä, riennä», huudettiin hänelle, »lopetä toki.»

Kaikkia taikatemppuja, joilla Romassa oli syntien anteeksiantamus saatavana, suoritti Luther rehellisesti. Romassa on eräs korkea porraskäytävä, sama muka, josta Pilatus oli julistanut tuomionsa Jesuksesta; se oli ihmeen kautta siirtynyt Romaan, ja saavuttaaksensa sitä anekkia, jonka paavi oli luvannut kaikille, jotka polvillaan nousivat ylös näitä portaita, Pilatuksen portaita myöten, rupesi Lutherkin vaivaloiseen ryömimiseen. Mutta keskitiellä muistui hänen mieleensä, että juuri tälle seurakunnalle oli kirjoitettu: »vanhurskas elää uskostansa». Hän kavahti pystyyn, luopui ansaitsemasta paavin anekkia ja häpesi taikauskoansa.

Augustiiniluostarien arvokkaana edustajana joutui Luther korkeidenkin kirkon hallitusmiesten seuraan. Siinä toki saisi hän vihdoin tutustua oikein jumalisiin miehiin. Mutta sama surkeus, jonka hän

kaikkiolla oli nähnyt, sai hän sielläkin tuta ilkeimmässä muodossa. Herkullisen ruoan ja lasien ääressä pilkattiin pyhimpiäkin asioita, ja nauraen kerrottiin pappien sukkelia kujeita, kuten esim. ne sanat, joilla leipä ja viini oli muuttuva lihaksi ja vereksi, pappi latinaksi sopotti: »leipää olet ja leiväksi jäät; viiniä olet ja viiniksi jäät.» Itse paavin hovista kuului mitä oudoimpia asioita. Suora uskonnottomuus ja uskonnon pilkka pidettiin siellä korkeamman sivistyksen merkinä, jopa lienee tapahtunut, että kun joku kardinaali halveksien puhui kristinuskosta, itse paavi vastasi: »tiedäthän kuinka paljon meitä on hyödyttänyt tuo satu Kristuksesta.»

Syvästi loukkasi ja suututti tämä villitys ja paahtumus hartaan, saksalaisen munkin tunteita; hän ei ollut Romassa löytänyt mitään siitä, mitä hän hartaassa mielessään oli kuvaillut; kirkko oli turmeltunut, mutta kirkko ei ollutkaan tästä maailmasta. Hän tahtoi yhä pysyä uskollisena kirkon jäsenenä ja hiljaisuudessa saarnata sitä pelastuksen ja lohdutuksen evankeliumia, joka oli hänelle itselle aukaissut aarreaittansa.

Pettyneenä ja surullisena lähti Luther paluumatkalle. Mutta hän oli saavuttanut kokemuksia ja tietoja, jotka olivat hänelle vastaisuudessa kallisarvoiset. Muistellessaan niitä lausui hän myöhemmin: »mitä lähempänä Romaa, sitä huonompi kristitty. Roma on rakennettu helvetin peruskivelle; se on kuilu, josta kaikki synnit lähtevät.» Hän oli sen ohessa oppinut tuntemaan maailmaa, katselemaan sitä avoimin silmin toiseksi kuin miltä se ahtaasta luostarikammioista

näytti, ja hän oli saanut tottumusta liikkua vierasten ihmisten parissa ja kohdella heitä. Kaikki oli hänelle vastaisuudessa tarpeellista. Mutta hän toi lisäksi myötänänsä yhä varmemman vakaumuksen siitä, että usko yksin ilman töitä tekee ihmisen vanhurskaaksi Jumalan edessä.

Helmikuussa 1512 palasi Luther Wittenbergiin. Ikäänkuin ei olisi mitään tapahtunut, jatkoi hän hiljaista työtänsä yhä tutkien pyhää raamatua, syvennyksen siihen ja selittäen sen totuuksia kuulijoille. Itse hän ei halunnut muuta kuin saada pysyä sinä hiljaisena munkkina, jona hän oli, ja saarnata evankeliumia köyhille, eikä hän omasta alotteestaan olisi ulommaksi astunut. Ihmiset ja olot suorastaan sysäsivät ja pakottivat hänet ulos taisteluihin, joita hän yhä koetti karttaa. Jumalan näkyvänä aseena oli tähän saakka ollut Staupitz, ja semmoisena hän vieläkin ja monasti esiintyi Lutherin elämässä. »Sinun täytyy nyt, ystäväni, ruveta pyhän raamatun tohtoriksi», lausui hän eräänä päivänä. Luther suorastaan kauhistui. »Etsikää arvokkaampaa; minä en voi! Olen heikko ja kivulloinen ja yksin Pyhä Henki voi luoda jumaluus-opin tohtoreita.» Mutta Staupitz oli kenraalivikariona Lutherin esimies, hänellä oli oikeus käskää ja Lutherilla oli velvollisuus totella. Ei siis auttanut vastustaminen, ja Lokakuun 18 p. 1512 vihki Lutherin tohtoriksi Andreas Bodenstein Karlstadtista, mies, jonka vasta tapamme Lutherin tiellä. Hyvällä omallatunnolla saattoi Luther vannoa tohtorinvalansa, koska siinä sanat kuuluivat: »minä vannon

parhaan kykyni mukaan puolustaa evankeelista totuutta». Se oli siis vala sille lipulle, jonka Herra antoi hänelle kannettavaksi. Usein itse hämmästyen siitä liikkeestä, jonka hänen sanansa nostivat, haki hän rohkeutta tästä valasta. »Minä olen sitoutunut puolustamaan evankeelista totuutta».

Kaikella ahkeruudella ja kaikissa tilaisuuksissa, yliopistossa, kirkossa ja sielunpaimenena levitti Luther Jumalan puhdasta sanaa raamatun perustuksella, sillä sitä yksin piti hän ratkaisijana uskonnollisissa kysymyksissä. Eikä hänen työnsä jäänyt hedelmiä tuottamatta. Yhä useampia liittyi häneen ja myönsi hänen opetuksensa oikeaksi. »Luther selittää raamattua sillä tavoin, että hartaista, valistuneista ihmisistä tuntuu ikäänkuin pitkän ja synkän yön jälkeen uusi päivä olisi koittanut oppiin nähden», kirjoitti Lutherin etevin apulainen Melanchton. »Samoin kuin Johannes Kastaja, neuvoo hän ihmisiä Jumalan karitsan luo.» Vanha ihmisviisauden rakentama teologia horjui perustuksissaan. »Turhaan opetetaan meidän aikamme Aristotelesta ja skolastikoita», kirjoitti Luther eräälle ystävälle. »En pyydäkään parempaa kuin paljastaa näitä ilveilijöitä, jotka kreikkalaiseksi naamioittuina, tekevät pilaa kirkosta. Apostolien ja profeettain kirjat ovat varmemmat ja korkeammat kuin koulun kaikki viisastelut ja sen teologiaa. Aristoteles on laskemaisillaan ja on ennen pitkää kukistuva.» Tässä kohden oli Luther siis samaa mieltä kuin Erasmus, mutta henki oli niin toisenlainen heissä, etteivät ne kauvan kulkeneet samoja teitä.

Saksenin vaaliruhtinas, joka Staupitzin neuvosta oli kutsunut Lutherin professoriksi Wittenbergiin, ei suinkaan jättänyt pitämättä silmällä tuon merkillisen professorin oppeja. Itse oli hän totuutta etsivä henki, mutta sen ohessa erittäin kirkollinen mies. Semminkin oli hänellä erityinen into pyhien jäännösten kokoomiseen. Ettei hän semmoisena rohjennut kokonaan omaksua uutta oppia on luonnollista, mutta sydämissään tunsivat hän Jumalan kutsua, uskollisesti puolusti ja suojeli hän Lutheria vaikeimmissakin tiloissa, ja rohkeasti antoi hänelle Luther opetusensa ja neuvonsa, silloinkin kun hän tiesi ne vastenmielisiksi. Niinpä kirjoitti hän Spalatinille, joka palveli vaaliruhtinaan luona hänen hovisaarnaajanaan, ja neuvonantajana nautti hänen luottamustaan: »On monta asiaa, jotka miellyttävät sinun ruhtinastasi, mutta jotka ovat Jumalalle vastenmielisiä. Maallisissa asioissa on hän kyllä taitava, mutta hengellisissä on hän seitsenkertaisesti sokea. Minä en sano tätä hänen selkänsä takana salapanettelijana. Kyllä minä tätä tilaisuudessa sanon hänen silmiensä edessä.» Tällä kertaa tarkoitti Luther vaaliruhtinaan tunnettua pyhien jäännösten kokoomishalua, mutta näemme jo tässä, kuinka Luther arastelematta puhui suoraa totuutta maailman mahtavillekin. Spalatin oli Herran valaisema uskonnollinen mies. Mutta ei ollut hänessä eikä hänen herrassaan sitä, joka ratkaisevasti iskee kirveen puunjuureen. Molemmat olivat kuitenkin hyvillensä siitä, että rohkeampi piti kirvesvartta, ja

Lutherille arvokkaana ystävänä ja välittäjänä hovissa pysyi Spalatin koko elinaikansa.

Niinkuin tuuli levittää kasvien siemenet laajoille aloille, niin leveni Lutherin oppikin paikkakunnasta paikkakuntaan, ilman että kukaan vielä aavisti siitä mitään vaaraa paavin kirkolle. Erinomainen tilaisuus ilmaantui Lutherille levittää Jumalan sanaa itse luostareihin, kun vaaliruhtinas lähetti Staupitzin matkoille hankkimaan pyhienjäännöksiä. Luther silloin määrättiin virkaatoimittavaksi kenraalivikarioksi. Semmoisena tuli hänen nyt tarkastaa Staupitzin piiriin kuuluvia luostareita: Kuten tämä aikanaan oli tuonut lohdutuksen sanat Lutherille, niin Luther nyt saarnasi luostarin vangituille hengille, missä hän vaan tapasi lohdutusta kaipaavan sielun. Hän korjasi väärinkäytökset ja epäjärjestykset, sovitti riidat, neuvoi ja varoitti. Eikä sana suinkaan langennut kokonaan karuun maahan. Monesta augustiinimunkista tuli vastaisuudessa puhdistetun uskon harras tunnustaja ja levittäjä. Mutta Luther itse pysyi paavin ja kirkon uskollisena palvelijana. Hän pyysi vaan valaista sieluja Jumalan sanalla. Kirkon ja opin puhdistajaksi hän ei luullut kelpaavansa. Ulkoa tulevat vaikutukset olivat, Lutherin vastustuksesta huolimatta, vieneet hänet ulos hiljaisesta munkkikammiosta yliopiston opettajaksi, saarnaajaksi, jumaluusopin tohtoriksi. Tarvittiin vielä väkevä työntäys ulkoapäin, ennenkun hän nousi itse paavin ja kirkon väärinkäytösten kukistajaksi. Luther oli ainoastaan Jumalan ase, ja Jumala piti huolen siitä, ettei se päässyt ruostumaan.

V.

Luther reformaattorina.

Terveestä talonpoikaissuvusta oli Luther lähtenyt, ja parhaat talonpoikaissuonteen ominaisuudet tuntuivat hänessä läpi koko hänen elämänsä. Varsinainen talonpoika on aina vanhoilla olija. Suoranaisemmin kuin muut säädyt saa hän elatuksensa Jumalan kädestä, ja suurten sortoa vastaan odottaa hän suojaa hallitsijaltansa. Hänen johtava periaatteensa on sentähden: »Pelkää Jumalaa ja kunnioita kuningasta!» Ei ole mikään aines revolutsiooneille vastenmielisempi kuin talonpoika. Omassa ammatissaan huomaa hän, että ainoastaan kestävä työ ja vähitellen tapahtuva parannus vie hänet perille.

Tämä luonne tuntuu varsin selvästi Lutherissa. Ei voi tosin ajatellakaan vähemmän revolutsionääristä uudistajaa kuin Luther. Sittenkin ovat jotkut historioitsijat väittäneet hänen reformatsiooniansa revolutsiooniksi, häntä itseä revolutsionääriksi, syystä että uskonpuhdistuksen seurauksena oli mitä suuremmoisimmat mullistukset. Erotus revolutsioonin ja reformat-sioonin välillä ei ole kuitenkaan siinä, kuinka suuria muutoksia toinen tahi toinen vaikuttaa, vaan tavassamillä niitä perille ajetaan. Revolutsiooni kukistaa

olevat olot väkivallalla, reformatsiooni pyytää vaikuttaa yksinomaan vakaumukseen ja vaatii muutoksia ainoastaan sen verran kuin valistunut vakaumus niitä hyväksyy. Tätä periaatetta noudatti Luther omaan itseensäkin nähden. Ainoastaan hiljaisesti, mikäli hänen vakaumuksensa selveni ja lujittui, ryhtyi hän levittämään sitä muihin. Ei ole kukaan niin ratkaisevasti kuin hän vastustanut väkivallan käyttämistä ei edes puolustukseksi, eikä ole kukaan niin lujasti uskonut pelkkään sanan voimaan totuuden puolustuksessa. Reformaattoriksikin tuli hän ainoastaan Jumalan välittömän johdon kautta. Suurimmalla varovaisuudella liikkui hän pakosta askel askeleelta eteenpäin, mikäli hän Jumalan sanan kautta huomasi sen velvollisuudekseen. Näkee sentähden, että samat historiijoitsijat, jotka pitävät Lutheria revolutsionäärinä, samassa hengenvedossa syyttävät häntä konservatismista ja seisahduksesta. Olemme koettaneet selvittää mistä semmoinen ristiriita arvostelussa on kotosin.

Mutta yhtä arasti kuin Luther koetti säilyttää rauhaa, yhtä uljaasti, sopiipa sanoa rajusti, heittäytyi hän taisteluun, niin pian kun hän huomasi, että Jumalan kunnia ja hänen huostaansa uskottujen sielujen autuus todellakin oli kysymyksessä. Sitä paitsi tunsu hän saksalaisena sydämmessään katkerasti mitä onnettomuuksia vieras paavinvalta oli hänen isänmaallensa tuottanut, kuinka paavit olivat Saksan keisareita nöyryyttäneet, kuinka korkeimmat papilliset virrat tuloineen joutuivat muukalaisten käsiin, kuinka

saksalaisten rahat virtasivat Romaan paavien ja heidän sukulaistensa ja suosikkiensa irstaan elämän kannattamiseksi. Uskonnollinen ja isänmaallinen mieli ovat aina likimmästi yhdistetyt. Lutherista sentähden ei tullut ainoastaan uskonpuhdistaja, reformaattori, vaan kansallissankari, kirjallisen saksankielen luoja, ja kansanopetuksen isä koko protestanttisessa maailmassa.

Meidän tulee nyt katsella niitä tapauksia, jotka syöksivät Lutherin uusille urille.

Paavina oli vuodesta 1513 Leo X. Hän oli hienosti sivistynyt, käytöksessään miellyttävä, suuri tieteiden ja taiteiden ystävä, humanisti kiireestä kanta-päähän. Hän rakasti huveja kaikenmoisia, näytelmiä, metsästystä, herkullista pöytää ja komeata hovinpitoa. Ainoastaan velvollisuuksistaan sielujen ylipaimenena hän ei tietänyt eikä tahtonut tietää mitään. Hänen ylöllinen elämäntapansa, hänen tuhlaavaisuutensa ja kuten tavallisesti, hänen sukulaisensa ja suosikkinsa tyhjänsivät hänen alituisesti vuotavaa kukkaroansa. Tavalliset tulot eivät riittäneet, täytyi etsiä uusia lähteitä. Lähimpänä ja tavallisesti tuottavimpana oli anekki-kauppa, ja siihen päätettiin ryhtyä uudella tarmolla.

Samaan aikaan oli Mainzin vaaliruhtinaana ja kardinaalina 24 vuotias ruhtinas Albrecht Brandenburgista. Hän oli jotensakin samaa ainesta kuin Leo X, maailmanmielinen, tavoiltaan kevyt, siis hänkin aina rahantarpeessa ja velkaantunut semminkin rikkaalle Fuggerin kauppahuoneelle. Hänessä oli kuitenkin, erotukseksi paavista, jonkinmoinen arka omatunto. Luon-

teeltaan heikko, myönsi hän kyllä sydämissään kirkon väärinkäytökset, ja tavallaan hän suosikin Lutherin oppia, jonka hän oli tullut tuntemaan hovisaarnaajansa Capiton kautta, josta vastaisuudessa tuli yksi uskonpuhdistuksen etevimpiä edistäjiä. Mutta mahdollinen uskonpuhdistus tulisi liian kipeästi koskemaan hänen omaan asemaansa. Hän oli tuon rikkaan nuorukaisen kaltainen, joka tuli Jesuksen luo, mutta lähti surullisena pois, kun hänen ehkä täytyi luopua omaisuudestaan. Asema oli hänelle tällä hetkellä erityisesti vaikea, kun Fugger, suurista koroista huolimatta, ei tahtonut enää suoda luottoa, ja nyt oli juuri maksettava paaville virkavaltuuden ja palliumin lunnaat noin 20,000 guldenilla. Fugger kekselijäänä asioitsijana ehdotti, että hän ottaisi paavilta urakalle anekki-kaupan, »saksalaisten synnit», niin kuin ivallisesti paavin hovissa sanottiin. Tulot jaettaisiin paavin, Albrechtin ja Fuggerin kesken. Paavi piti asiaa erittäin hyvin keksittynä. Osakasten puolesta piti olla mukana kassanvalvojia.

Toimeen erittäin sopiva mies löydettiin dominiikaanimunkki Tezelissä. Ei ole tarvis laveammin kertoa tämän markkinahuijarin kaikkia ilveilytemppeja, joilla hän, niin kuin paras kauppamies ainakin, kehui tavaroitansa. Komeissa vaunuissa ja ratsumiesten vartioimana, paavin, Albrechtin ja Fuggerin kassanhoitajien seuraamana, saapui hän kaupunkiin kellojen soidessa, papiston ja kansan juhlakulkueen vastaanottamana. Kauppakoju asetettiin itse kirkkoon paavin vaakunalla koristetun punaisen ristin juurelle.

Paavin valtakirja luettiin juhlallisesti, ja itse anekki-kirjassa sanotaan muun muassa: »Sen apostoolisen vallan nojalla, joka minulle on uskottu, päästän minä sinut kaikista synneistä ja rikoksista, joita sinä syystä tai toisesta lienet tehnyt, olkootpa ne vaikka kuinka suuret ja kuulumattomat, niin että sinun kuollessasi se portti, jonka kautta astutaan piina- ja kidutus-huoneeseen suljetaan, ja se portti, joka vie paratii-siin, aukenee sinulle.» Ja siihen kuuluva saarna meni tähän tapaan: »Ei ole niin suurta syntiä, ettei anekki sitä sovita; jopa, jos joku olisi, vaikka mahdotonta-han se on, raiskannut pyhän neitsyn, Jumalan äidin, niin maksakoon vaan, maksakoon runsaasti, ja se annetaan hänelle anteeksi. Ei ole katumuskaan tarpeellinen. Anekki pelastaa ei ainoastaan eläviä vaan kuolleitakin. Minä sanon sinulle, että vaikka sinulla ei olisi muuta kuin yksi takki, niin myy se, saadaksesi nyt tarjona oleva armo. Herra Jumala ei ole enään Jumala, hän on luovuttanut kaiken vallan paa-ville. Samassa hetkessä kun hopearaha kilisee arkun pohjassa, pääsee sielu kiirastulesta ja liitelee taivaaseen.»

Ja tätä kauheata Jumalan pilkkaa uskoi taika-uskoinen ja taitamaton kansa. Väkeä tulvi joukot-tain uhriarkun ääreen. Eri säätyjä ja eri syntejä varten oli eri taksa. Rikkaiden ja ylhäisten synnit sovitettiin suuremmalla summalla; monivaimoisuu-desta maksettiin 10 dukaattia, kirkkovarkaudesta ja väärästä valasta 9; murhasta 8 j. n. e. Mutta voi-tiin kuitenkin tinkiä, »koska kaikki on sovellutettava

terveen järjen ja antajan varojen ja auliuden mukaan.» Oli kuitenkin ihmisiä, jotka epäilivät, vastustivat ja tekivät pilkkaa tuosta hävyttömyydestä, mutta Tezel kauhealla äänellä uhkasi: minä julistan semmoiset pannaan. Kukapa näin ollen olisi rohjennut julkisesti nousta häntä vastaan; kiisteltiin vaan yksityisissä seuroissa ja kapakoissa.

Näistä hävyttömistä toimista oli Luther saanut kuulla vasta yllämainituilla tarkastusmatkoillaan 1516. Häntä kyllä kauhistutti, hän opetti ja varoitti. Jos paavilla on semmoinen valta, miksi hän siis ei pelasta kadotettuja sieluja maksutta. Tarjosihan Kristus armolahjojansa nimenomaan ilman rahaa. Kun Saksin vaaliruhtinas oli kieltänyt anekkikaupan ruhtinaskunnassaan, arveli Luther, ettei asia suorastaan koskenut häntä. Hänellä oli oma laumansa hoidettavana.

Tezel kuitenkin ei aikonut jättää hyvää markkinapaikkaa käyttämättä. Hän sentähden asetti kōjunsä Jüterbockiin, joka oli Magdeburgin piispan alueella, mutta lähellä Saksenin rajaa ja Wittenbergiä. Vihollinen hyökkäsi siten ihan linnan muurien alle ja pakkotti taas Lutherin askeleen eteenpäin. Hän nousi saarnastuoliin, varoitti omasta mielestään varsin varovasti, ei ihmispelosta eikä pelosta loukata itse vaaliruhtinasta, joka oli saanut runsaita anekkianteita uutta kirkkoansa varten Wittenbergissä, vaan vieläkin kunnioituksesta kirkkoa kohtaan. »Minä olin», kirjoitti hän myöhemmin, »kiivain paavilainen ja siksi romalaisten opinkappaleiden hurmaama, että kernaasti olisin ollut avullinen jokaisen surmaamisessa, joka

vähimmästikin rohkeni kieltäytyä paavia tottelemasta.» Mutta saarnat eivät pystyneet kaikkiin. Jotkut Lutherin seurakuntalaisista, käydessään hänen luonansa ripillä, tunnustivat usein itsensä syypäiksi törkeimpiin rikoksiin. Rippi-isä nuhtelee ja varoittaa, mutta hämmästykseseen sai hän vastaukseksi, että heillä jo oli hankittuna Tezelin anekkkikirja. Sittenkin kielsi heiltä Luther synninpäästön. »Ellette käänny, täytyy teidän kaikkien joutua kadotukseen.» Nyt valittavat anekkinostajat Tezelille, ettei heidän rippi-isänsä tunnustakaan anekkkikirjain pätevyyttä. Tezel raivoo ja uhkaa polttaa jokaisen, joka puhuu hänen pyhää anekkiansa vastaan. Susi raateli näin Lutherin omassa lammaslaumassa. Pitikö paimenen piiloutua tai paeta. Vai-keneminen olisi ollut rikos Jumalaa ja Lutherin valaa vastaan, puhuminen oli velvollisuus. Ja hän puhui vihdoin niin, että kaikki korvat nousivat pystyyn.

Samoin kuin keskiajan ritareilla oli tapana pitää turnajaisia, joissa tylsillä keihäillä koettivat syöstä toinen toisensa ratsun selästä, samoin sen ajan oppineetkin vaativat väittelyyn jostakin tieteellisestä kysymyksestä, jonka alustukseksi vaatija esitti niin sanottuja teessejä. Tylsät olivat kyllä aseet, sillä tavallisena aineena oli joku viisastelu Aristoteleen filosofiasta, ja voittajana oli se, joka osasi siitä vetää kummallisimmat ja hämärimmät johtopäätökset. Lutherkin oli tätä tapaa käyttänyt ja joskus lähettänyt teessejä yliopistoihin ja luostareihin. Mutta ne koskivat vaan Jumalan suhdetta ihmisiin ja hänen ijankaikkista pelastusneuvoansa. Vaikka ne eivät miellyttäneetkään,

niin koskivathan ne vaan teologisia riitoja; ne saivat siis jäädä rauhaan.

Nytkin päätti Luther julaista teessejä, mutta tavalla, joka ei sallisi niiden jäädä unohduksiin. Pyhäinpäivänä Marraskuussa 1517 oli Wittenbergin kirkko vihittävä ja paljon kansaa likeltä ja kaukaa odotettiin saapuvan. Niin jühlallisesti kuin suinkin tahtoi Luther koko maailman edessä heittää taisteluhansikkaansa Tezelin hävytöntä menettelyä vastaan, ja yksin, jos siksi kävisi, astua taisteluun jumalallisen totuuden puolesta. Varhain pyhäinpäivän aamulla naulasi hän sentähden uuden kirkon ovelle paperin, sisältävän 95 teessiä anekkikaupasta. Niissä lausutaan muun muassa: »Paavi ei voi eikä tahdo päästää muista synninrangaistuksista kuin niistä, jotka hän kanoonisen lain mukaan itse on määrännyt.» »Anekkikauppiat erehtyvät kun sanovat, että ihminen tulee pelastetuksi ja autuaaksi paavin anekin kautta.» »Paavilla ei ole muuta valtaa kuin mikä on jokaisella piispalla hiippakunnassaan ja pastorilla seurakunnassaan.» »Kirkon oikea ja todellinen aarre on Jumalan herrauden ja armon evankeliumi.» »Sentähden ovat evankeliumin aarteet verkko, jolla muinoin pyydettiin ihmisiä; mutta anekin aarteet ovat verkkoja, joilla pyydetään ihmisten omaisuutta.» »Piispat ja papit ottakoot anekkikomisarjukset kunnioituksella vastaan, mutta pitäkööt silmällä, etteivät saarnaa omia unelmiansa paavin käskyjen sijasta.» Luther on tahi tahtoo yhä olla vakuutettuna siitä, että paavi tarkoitti jotakin ihan toista kuin mitä anekkikauppiat

saarnasivat. Kun ripillä käypä tunnusti syntinsä rippisälle, määräsi tämä, asianhaaran mukaan, kirkollisia rangaistuksia kirkon ja seurakunnan sovittamiseksi, esim. ylimääräisiä paastoja, pyhiinvaellusta y. m. Mutta näitä rangaistuksia kävi myös muuttaa rahaksakoiksi, ja semmoinen oli alkuperäinen anekki, joka ei tuntunut aikalaisista erittäin oudolta, koska maallisenkin lain mukaan rikokset, jopa murhakin, oli sovittava sukulaisille maksettavalla hyvityksellä. Mutta alkuperäinen anekki ei tietänyt mistään Jumalan sovittamisesta ja syntien anteeksiantamisesta hänen puolestansa. Se oli vasta paavien myöhempi keksintö rahainkokoamista varten. Luther oli itse vielä epä-tietoinen siitä, eikö ollut anekki alkuperäisessä taroituksessaan oikeutettu, kuten sakko oli oikeutettu rangaistusmuoto. Sentähden puhuu hän tässä varovaisesti kuten aina missä hänellä ei ollut varmaa vakaumusta. Vähitellen vasta selvisivät hänelle kaikki paavinkirkon hämävät sokkelot. Kun hänen teessinsä myöhemmin uudestansa painettiin, kirjoitti hän: »ne paljastavat täydellisesti häpeäni, s. o. sen heikkouden ja tietämättömyyden, sen pelon ja vavistuksen, millä minä aloitin tämän taistelun. Olin yksin; olin varomattomasti heittäytynyt tähän asiaan, myönsin paaville monessa kohdassa, jopa jumaloitsin häntä!» Niin vakuutettu oli Luther, ettei hän ollut loukannut oikeita sielunpaimenia, että hän lähetti teessinsä itse vaaliruhtinas Albrechtille varsin nöyrällä ja kunnioitettavalla kirjeellä, jossa hän ilmoittaa, että anekki-kauppiaat väärinkäyttävät heille uskotun tehtävän, ja

pyytää häntä, joka epäilemättä on heidän vehkeistään tietämätön, kieltämään heidän vääriä selityksiänsä anekista, sekä valittaa, että teille uskottuja sieluja, kunnianarvoisa isä, opetetaan kuolemaksi eikä elämäksi.»

Kuinka saattoi siis tuo oikeastaan varsin kesyt taisteluvaatimus vaikuttaa niin suunnattoman mullistuksen? Paljoo terävämmillä aseilla, nerolla ja säkenevällä ivalla oli Erasmus hyökännyt kirkon turmelusta, munkkien törkeätä elämää ja kirkon muita väärinkäytöksiä jopa itse paavivaltaa vastaan. Hän jo uskalsi vaatia raamatulle korkeimman auktoriteetin ja toimitti painosta kreikkalaisen Uuden Testamentin. Pontevasti vaati hän kirkon puhdistusta ja häneen liittyi humanistien suuri joukko. Melkein kaikkea sitä, mitä vastaan Luther myöhemmin taisteli, tapamme jo Erasmuksessa. Mikä oli syy siihen, ettei Erasmuksesta, jota hänen aikakautensa ylisti taivaaseen saakka ennen kuulumattomana nerona ja oppineena, tullut kirkon reformaattoria. Itse perustus, hengellinen voima, puuttui häneltä. Hän kyllä vaati kirkon ulkonaista puhdistusta, mutta kirkon opista hän oli välinpitämätön. Ihmisen synnin turmelusta hän ei tuntenut eikä siis kaivannut armoa ja anteeksiantoa. Itse seisoen puolipakanallisella kannalla oli hänen ideaalinsa hieno, hyveitä harrastava, sivistynyt yleisö. Sentähden hänen sanansa, joita niin innokkaasti luettiin ja ihailtiin, sittenkin haihtuivat tyhjään, ja itse vaipui hän vihdoin, kun myrskyt nousivat, arkana katolisen kirkon suojelemaan helmaan. Hänen ja Lutherin matka kulki kokonaan

päinvastaiseen suuntaan. Erasmus alkoi suurella rohkeudella mutta peräytyi pian arasti. Luther alkoi arasti pelkästään sielunpaimenen velvollisuudesta, mutta seiso i horjumatta kun hengellinen ja maallinen valta uhkasi tuhota häntä kaikella voimallaan. Vaikka Luther löysi paljon omia ajatuksiansa Erasmusuksessa, osasi hän kyllä huomata hengen erilaisuuden. »Minä pelkään, ettei Erasmus riittävästi esitä Kristusta ja Jumalan armoa; inhimillinen on hänelle korkeampi kuin jumalallinen.» Erasmus kirjoitti oppineita ja ylhäisiä säätyjä varten, ja koki kaiken mokomin estää oppinsa leviämästä kansaan, jotta ei rauha häiriytyisi. Luther kirjoitti seurakunnalle, pelastusta etsiville sieluille Jumalan käskyläisenä, olkoot seuraukset mitkä tahansa. Eikä hänen sanansa turhaan rauenneet. Ne lausuivat ilmi mitä jo aikoja sitten, vaikka hämälästäkin, kyti mielissä. Kansa tuns i omat ajatuksensa, ja aivan kuin helpotuksen huokauksena kuului kaikkialla: »Onhan vihdoin tullut se mies, jota olemme niin kauvan ja kiihkeästi odottaneet.»

Salaman nopeudella levisivät teessit Saksaan ja ulkomaihin, ja kaikkialla nostivat ne suurinta huomiota, ihastusta tahi vastustusta. Paavi Leo, taiteen harrastaja, ihmetteli munkin neroa; syvemmältä hän ei käsittänyt asiata. Keisari Maksimilian, joka itse oli ajatellut kirkon puhdistusta, lausui: »pitäkää t huolta tuosta munkista, saattaa tulla se aika, jolloin minä häntä tarvitsen.» *Minä* tarvitsen! Keisari Maksimilian samoin kuin hänen jälkeläisensä luuli voivansa käyttää Lutheria jonakin kahlekoirana, jota hän kyllä

osasi itse pitää kahleissa, mutta joka on hyvä usuttaa paavia vastaan, jos hän rupeaa liian vaativaksi. Vaaliruhtinas Fredrik, yhä epäröivänä, joutui hämille. Luther ei ollut antanut hänelle mitään tietoa aikomuksestaan, jotta ei ruhtinas joutuisi vaaranalaiseksi. Nyt kun työ oli tehty, ei hän tietänyt muuta kuin kehoittaa varovaisuuteen. Mutta kyllä olivat teessit jo sytyttäneet tulen, joka riehui ympäri maailmaa. Missä kaksi tahi kolme oli koossa, ei keskusteltu muusta kuin tuon rohkean munkin esiintymisestä. Mikä hyväksyi, mikä moitti, mutta moni etsivä sielu oli saanut kiinni johtavasta langasta. Johtopäätöksiä vedettiin rohkeasti paljoa pitemmälle meneviä, kuin mitä Luther itse oli tarkoittanut.

Kaikessa tässä melussa oli Luther yksin viattomuudessaan varsin levollinen. Hän ei ymmärtänyt muuta kuin että paavi, kardinaalit ja piispat olisivat hänelle kiitolliset, kun hän oli paljastanut heidän alempien palvelioittensa väärinkäytöksiä. Itse urakoitsijalla, Mainzin arkkipiispa Albrechtilla, jolle Luther oli kirjoittanut yllä mainitun kirjeen, oli loistavan hovinsa pyörteessä muuta ajateltavana kuin sielujen autuutta. Brandenburgin piispa, jonka alueeseen Luther kuului, kirjoitti kyllä, ettei hän teesseissä huomaakaan mitään kirkon oppia vastaan, mutta pyytää häntä rakkaudesta rauhaan ja piispansa kunnioituksesta lakkamaan kirjoittamasta siitä aineesta. Nöyrästi vastaa Luther suostuvansa siihen; tahdon mieluummin olla kuuliainen kuin ihmeiden tekijä, vaikka voisin-

kin». Muut piispat olivat välinpitämättömiä. »Tottahan paavi kurittaa moisen kerjäläisen.»

Mutta Tezel, jonka kauppa saattoi joutua vaaraan, nosti kauhean melun. Olihan anekin vastustaminen kapinaa itse paavia vastaan. Hänkin julkaisi teessejä, mutta vähän niissä on itse asiaan kuuluvaa; paavin valtaa ja erehtymättömyyttä niissä pääasiallisesti ylistetään, ja uhataan kerettiläisiä roviolla ja ijankaikkisella kadotuksella. Sitä samaa hän pauhasi saarnastuolistaan.

Muitakin vastustajia ilmaantui, niiden joukossa etevä ja oppinut Eck, jonka vasta tulemme likemmin tuntemaan. Hän jo viittaa Lutherin hussilaisuuteen, joka syytös parhaiten sai yhteisen kansan ymmärtämään, että semmoinen kerettiläinen ilman enempää todistusta on kuoleman ansainnut kapinoitsijana maallista ja hengellistä valtaa vastaan. Tezelille Luther ei luullut tarvitsevansa vastata, mutta Eckille, entiselle ystävälle, kirjoittaa hän: »Te sanotte, että paavi on yht' haavaa ylimmäinen pappi ja keisari, ja että hänellä on valta maallisella käsivarrella pakottaa kuuliaisuuteen. Janootteko murhaa? Vakuutan teille, ettette pelota minua kerskaavalla röyhkeilyllänne eikä suuriäänisillä uhkauksillanne. Jos minut tapetaan, niin elää kuitenkin Jesus Kristus, minun ja kaikkien Herra.» Eräälle ystävälleen kirjoitti hän: »Olen valmis sekä sootaan että rauhaan, mutta rauha on minusta parempi.»

Mainitsemista ansaitsee matka, jonka Luther tähän aikaan teki Heidelbergiin, siellä pidettyyn kongregatsioonin yleiskokoukseen. Matka oli kyllä vaaralli-

nen Lutheria kaikkialla väijyvien vihollisten tähden. Mutta vaaroja vastaan oli hän aina luja. Staupitzille kirjoitti hän: »en ole kunnian enkä panettelun tähden alkanut, enkä lakkaakaan. Jumala pitäköön huolta». Hän lähti sentähden ja sai kyllä ilokseen huomata, että hänellä jo oli runsaasti ystäviäkin. Vainio orasti silminnähtävästi. Kunnioituksella ottivat häntä matkalla vastaan ja itse Heidelbergissä semmoisetkin miehet kuin piispa Lorenz von Bibra ja pfalzkreivi Wolfgang. Mutta verrattomasti tärkeämpi oli, että hänen mainio esiintymisensä ja sydämmestä lähteneet sanansa herättivät useita, jotka sittemmin tulivat uskonpuhdistuksen historiassa tunnetuiksi: dominikaani Martti Bucer, Brenz, Schnepf y. m. Täälläkin esitti Luther teessejä, jotka valaisivat ja miellyttivät.

Matka virkisti Lutheria sekä henkisesti että ruumiillisesti. Ja tarpeen se oli, sillä nyt oli tositaistelu tulossa.

VI.

Taistelutantereella.

»Mitä raivokkaammin he riehuvat, sitä enemmän edistyn minä», oli Luther kirjoittanut. Niin kävikin. Lutherin teessit anekkikaupasta tarkoittivat yksinomaan oppinutta väittelyä, johon häntä pakotti huolenpito hänelle uskotuista sieluista. Ne tekivät sittenkin valtaavamman vaikutuksen kuin mitä Luther oli aavistanutkaan, koska hän luuli lausuneensa ajatuksia, joita kaikkien kristittyjen, semminkin paavin piti hyväksyä. Tezelin ja Eekin hyökkäykset eivät vielä aukaisseet hänen silmiänsä. Hän luuli vaan täytyvänsä selittää mitä kenties oli alkuperäisissä teesseissä hämäävä tai puutteellista. Selitykset lähetti hän täydellä luottamuksella Brandenburgin piispalle erittäin nöyrällä kirjeellä, pyytäen häntä lähettämään ne paaville. Kuinka kaukana hän oli kaikesta vallankumouksen aikomuksesta, todistavat hänen kirjoituksensa paaville, jolle hän omisti selityksensä. Hän näet sanoo heittäytyvänsä paavin jalkain juureen, joka tehkään hänen kanssansa mielensä mukaan, ratkaiskoon hänen elämästään tai kuolemastaan. Hänen ratkaisussaan lupaa Luther tunnustaa Kristuksen ratkaisun. Jos hän ansaitsee kuolemata, niin on hän

siihen valmis. Staupitzillekin kirjoittaa hän asiasta: «kaikki olen tehnyt omalla uhallani; Kristus katsoon, onko se, mitä olen tehnyt, hänen vaiko minun asiani». Itse selityksissä sanoo hän muun muassa: »vähän minä siitä pidän mitä paavia miellyttää tahi ei miellytä, hän on ihminen niinkuin muutkin».

Jos paavi ja hänen palvelijansa olisivat antaneet tuon hiljaisen sielunpaimenen rauhassa hoitaa seurakuntaansa ja oppilaitansa, niin olisi luultavasti koko nyt herätetty liike ennen pitkää nukahtanut. Mutta niidenkin täytyy suorittaa Jumalan aikomuksia.

Paavi itse ei olisi kai suuresti välittänyt tuosta juopuneesta saksalaisesta munkista. Mutta hänen pontevammat neuvonantajansa, etupäässä ennen mainittu Prierio, vaativat yhä ankarammin häntä ryhtymään paavikirkon tehokkaimpiin keinoihin, pannanjulistukseen, kerettiläistuomioon ja rovioon. Ja vihdoin haastettiin Luther Romaan siellä vastaamaan tuomioistuimen edessä. Keino oli varsin viekas. Joko tuli Lutherin kieltäytyä tulemasta ja siten myöntää syytöksen oikeaksi, tahi oli hän totteleva, ja siinä tapauksessa varmaan surmaan syöksyvä. Luther tosin ei pelännyt niitä vaaroja, jotka häntä kaikkialla ympäröitsivät, mutta tässä oli kysymyksessä suorastaan Jumalan kiusaaminen. Hän ei olisi saanut maailman edessä tunnustaa uskoansa, vaan mykkänä menehtyä Roman salaisissa vankiluolissa. Mutta itse paavikin käsitti asian mahdottomaksi. Sen sijaan antoi hän Saksan provinsiaalille, Gerhard Heckerille, kovan käskyn virkansa menettämisen uhalla vaugita

ja tarkoin vartioida Lutheria. Sitäkin tointa kohtasi mahdottomuus, ja Luther jatkoi, synkistä ukonpilvistä huolimatta, kirjallista taisteluansa, tarttuen yhä kiivaammin kirkon väärinkäytöksiin. Jopa rohkeni hän paavin pannasta saarnassa lausua: »Autuas ja siunnattu on se, joka epäoikeutetun pannan alla kuolee.»

Samaan aikaan kun paavi hautoi väkivaltaisia tuumiansa Lutheria vastaan, pidettiin Augsburgissa valtiopäivät 1518.

Nämä valtiopäivät muodostavat käänteen sekä Saksan valtiollisessa elämässä että Lutherin sisällisessä kehityksessä. Keisari ja paavi olivat sillä kertaa taas täydessä sovussa. Toinen tahtoi erittäinkin saada varmuutetuksi keisarikruunun pojanpojallensa Kaarlolle, toinen taas päästä saksalaisten kukkaroihin käsiiksi uudella verolla muka turkkilaissotaa varten. Mutta saksalaisille oli jo käynyt selville, että noita veroja ei käytetty Turkinsotia ja vaan osaksi Pietarinkirkkoa varten. Saksalainen kansallistunne oli herännyt, ja kiivaissa sekä puheissa että kirjoituksissa puhkee se ilmi Romaa ja sen kätyreitä vastaan. Julkisesti sanotaan, että italialaiset ainoastaan tahtovat omaksi tarpeekseen hyötyä saksalaisten hiestä ja verestä. Sellaiset lauselmät käänsivät Lutherinkin ajatukset ulospäin, maailman menoon. Muakkina ja kirkon uskollisena opetuslapsena oli hän harrastanut ainoastaan oman ja hänelle uskottujen sielujen autuutta. Kansallisia tunteita hänessä ei ollut huomattavissa. Kansan kielen viljeleminen oli hänessä ensimmäisenä ilmauksena tästä uudesta suunnasta. Nyt

kehittyi se valtiollisellekin alalle. Staupitzille kirjoittaa hän: »jos vastustajani vielä ärsyttävät minua loruillansa, niin kyllä heille näytän, että Saksassa löytyy ihmisiä, jotka ymmärtävät romalaisten konstit; ja toivon että se piankin tapahtuisi. Jo kauvan, liian kauvan pettävät meitä romalaiset loppumattomilla juoneillaan ja vehkeillään ja kohtelevat meitä tyhmyreinään ja tolvanoinaan, eivätkä edes petä meitä hienosti vaan solvaavat meitä julkisesti ja hävyttömästi.» Eräässä latinankielisessä puheessa sanoo hän tähän aikaan: »missä se valtio, joka ei olisi paljon menettänyt? millä ruhtinaalla on vielä hänen peritty oikeutensa? missä on se pappiskollegio, joka ei olisi saastutettu? Kuka on meille tuonut törkeimmät paheet, petosta, väärän valan tekoa, testamenttien houkuttelemista, riitojen ja oikeudenkäyntien virittämistä, rauhallisten ihmisten säikähtämistä. Romalaisista syöpäläisistä tuo kaikki on tulvannut maailman yli. Surkuttele aikakautemme onnettomuutta, piispoja ja ruhtinaiden huolettomuutta, jotka sallivat siten peijata alamaisiansa! Ajatelkaa saksalaisten vapautta.» Romalainen munkki oli nyt muuttunut saksalaiseksi kansalaiseksi. Hän näki, ettei Roma ollut yhtäkään kansaa niin häpeällisesti nylkenyt, solvannut ja sortanut kuin saksalaista; hänelle selvisi, että Jumala oli kutsunut hänet taisteluun ei ainoastaan totuuden pyhän oikeuden puolesta, vaan myös hänen petetyn ja rääkätyn kansansa puolesta.

Paavin lähettiläs Cajetan ei suinkaan jättänyt käyttämättä keisarin suopeutta paavia kohtaan, saa-

daksensa Lutherinkin asia ratkaistuksi. Hän vaati siis keisaria ryhtymään tehokkaiisiin toimiin, joihin tämä kyllä oli taipuvainen. Mutta toiselta puolen täytyi hänen myös arastella Saksenin vaaliruhtinasta. Tuloksena oli, että Luther oli kutsuttava Augsburgiin asiatansa selvittämään.

Enemmän kuin uhkaavat vaarat rasittivat Lutheria sisälliset epäilykset ja taistelut. Hänelle selvisi yhä enemmän, että murros sen kirkon kanssa, jossa hän oli kasvatettu ja jota, ainakin näennäisesti, kansa tunnusti ja kunnioitti, oli tulossa. Oliko hän todella oikeassa, oliko hän yksin järkevä? Sen suuren kysymyksen rinnalla olivat ajalliset ja ulkonaiset salamat hänelle vähäpätöiset. Ja tavallansa vastasi hänelle Jumala, suoden hänelle uskollisen ja taitavan ystävän nuoressa Filip Melanchtonissa, joka juuri tähän aikaan kutsuttiin kreikan kielen professoriksi Wittenbergiin. Luther ja Melanchton, nämät kaksi luonteeltaan niin erilaiset henkilöt, täydensivät toinen toistansa mitä ihanammaksi kokonaisuudeksi; Luther väkevä, tuima kirjoituksissaan jopa raju. Melanchton hiljainen, viehättävä, joskus liiankin myösperäinen, kirjallisissa toimituksissaan oppinut, syvämietteinen ja klassillisen stiilin mestari. Käsi kädessä kulkivat nämät miehet läpi koko elämänsä. Lutherin tuimuus olisi ehkä vienyt auttamattomiin yhteentörmäyksiin, Melanchtonin taipuvaisuus varmaankin pannut saavutetutkin voitot alttiiksi. Toinen tuki, toinen hillitsi; Jumala tiesi mitä aseita hän tarvitsi.

Syyskuun lopussa tuli Lutherille Wittenbergiin

haasto saapua Augsburgiin. Ystävien varoituksista huolimatta lähti hän matkaan. »Augsburgissakin ja kesken kaikkia vihollisiansa hallitsee Kristus». Lokakuussa joutui hän Augsburgiin ja ilmoitti tulonsa kardinaalille, joka lupasi ottaa hänet ystävällisesti vastaan. Vaaliruhtinas itse oli jo lähtenyt valtiopäiviltä pois. Mutta hänen neuvonantajansa suorastaan kielivät Lutheria menemästä kardinaalin luo ilman keisarin suojeluskirjaa. Sen saaminen viipyi, koska keisari oli lähtenyt metsästysretkelle. Sillä aikaa koettivat kardinaalin italialaiset kätyrit lupauksilla ja uhkauksilla pakottaa Lutheria peräyttämään oppinsa. Ei tarvitse muuta kuin sanoa: »peräytän», niin aukeee kirkon syli ja kaikki sen kunniapaikat. Mutta lupaukset ja uhkaukset olivat yhtä turhia, ja kun vihdoin suojeluskirja oli saapunut, lähti Luther kardinaalin luo. Lokakuun 12 p:nä säädetyn juhlamennon mukaan tuli Lutherin ensin heittäytyä kardinaalin jalkain juureen, sitten kohota polvilleen ja vasta kardinaalin käskystä nousta jaloilleen. Vastaanotto olikin aluksi ystävällinen, mutta peräytymisen käsky ehdoton. Luther pyysi tietää, missä kohden hänen oppinsa oli väärä. Kardinaali vetosi paavin dekretaaleihin ja kirkolliskokouksiin. Luther väitti että paavikin voi erehtyä, ja että dekretaalit ovat väärennyksiä ja suorastaan raamattua vastaan. Näin ristiriitaisten periaatteiden pohjalla ei voitu päästä yksimielisyyteen sittenkään kun Luther oli kirjallisesti selittänyt kantansa. Mutta kardinaali ei kaivannut selityksiä vaan alistumista, ja kun siitä ei ollut mi-

tään toivoa, kielsi kardinaali Lutheria enään tulemasta hänen silmiensä eteen. Kun sitten tuli ilmi, että kardinaali paavin antaman valtuun nojalla viritti ansoja saadaksensa Lutherin valtaansa, lähti hän yöllä 20 p. Lokakuuta salaa Augsburgista. Näin pettyneenä kirjoitti kardinaali vaaliruhtinaalle, kiittäen häntä uskolliseksi kirkon pojaksi, ja vaatii häntä lähettämään Lutherin Romaan tahi ainakin karkoittamaan hänet maastaan. Kirjeen lähetti vaaliruhtinas Lutherille, joka vastasi, että Romaan lähettäminen olisi suora murha, mutta että tuskin vaaliruhtinas voinee suojella häntä kun pannanjulistus saapuu, ja täytyy hänen kai silloin paeta »epätietoista tahi oikeammin varsin tietty mihinkä, sillä Jumala on kaikkialla». Hetkeksi luuli vaaliruhtinaskin parhaaksi, että Luther pakenisi, ja ajateltiin Ranskaa. Sitä ennen tahtoi kuitenkin Luther saada asiansa selvitettyksi omassa maassa ja vetosi juhlallisesti yleiseen kirkolliskokoukseen. Se oli uusi loukkaus paavia vastaan, ja uusi askel Lutherin puolesta ratkaisevaa loppua kohti.

Mutta nyt astui näyttämölle uusi henkilö, paavin kamariherra Kaarle von Miltitz. Tämä lähetettiin Saksaan viemään vaaliruhtinaalle paavin korkeimman kunniamerkin »kultaisen ruusun». Sen ohessa oli hän varustettu valtuulla ja kirjeillä, joissa vaaditaan Lutheria, »tätä turmeluksen jopa saatanan poikaa» jätettäväksi hänen haltuunsa. Mutta ihmeekseen sai Miltitz huomata kuinka yleisesti Saksassa jo kannatettiin Lutheria. Väkivalta näytti hänestä mahdottomalta, mutta häntä houkutti kunnia omilla tuumil-

laan saada kukistetuksi tuo vaarallinen kapina paavin valtaa vastaan. »Kultainen ruusu» jäi toistaiseksi antamatta, ja Miltitz ryhtyi omin päinsä toimeen. Tammiukuussa 1519 yhtyivät Miltitz ja Luther Altenburgissa. Miltitz puolestansa lupasi, että Lutherin asia alistetaan jollekulle Saksan piispalle, ja Luther viimeisen kerran kirjoitti varsin nöyrän kirjeen paaville, jossa hän vakuuttaa, ettei hän ole tahtonut kajota kirkon eikä paavin valtaan. Vihdoin suostuttiin, ettei kummaltakaan puolelta julaistaisi riitakirjoituksia.

Mutta rauhan rikkoi mainio Eck. Hän oli, kuten tiedämme, asettunut Lutheria vastaan, mutta riitaan sekaantui myös Karlstadt. Häntä vastaan julkaisi Eck 12 teessiä, ja ehdotti suullista väittelyä. Teessit koskivat hyvin vähän Karlstadtin väitteitä, mutta sitä suoranaisemmin Lutherin oppia. Hänen kimppuunsa tahtoi Eck päästä, vaikka hän käytti Karlstadtia välikappaleena. Mihin hän oikeastaan tähtäsi osoitti hänen teessinsä, että paavi oli piispoista ylin, ja että hän oli Pietarin jälkeläinen ja Kristuksen yleinen käskynhaltija. Luther huomasi hänelle asetetun ansan, mutta se pakotti häntä lopullisesti tutkimaan paavinvallan perusteita. Mitä enemmän hän syventyi tähän aineeseen, sitä selvemmäksi kävi hänelle, että eiköhän paavi ollutkin antikristus itse tahi hänen apostolinsa. Eekin kirjoituksen johdosta päätti hän vihdoin täydellä todella käydä käsiksi romalaiseen lohikärmeeseen, jonka vuoksi hän keväällä julkaisi kirjan »Paavin vallasta». Siinä julkilausuu hän, että kirkko perustuu yksinomaan uskoon eikä tiedä mis-

tään muusta päälliköstä kuin Kristuksesta. Kirkko on pyhien yhdistys, mutta paavin valta on vaan ihmellinen laitos. Näistä perustotuuksista tulee hän sitten johtopäätöksiin, jotka kaikilla aloilla kumoovat paavikirkon opit anekista, piispain nimittämisestä y. m. Syystä kirjoitti hän Staupitzille: »Herra usuttaa ja ajaa minut, en voi itseäni hallita; tahdon pysyä rauhassa, mutta minua syöstään taisteluun.»

Sillä välin kestivät valmistukset toimeen pantavaa väittelyä varten, joka vihdoinkin alkoikin Leipzigin 27 p. Kesäkuuta 1519. Eck ja Karlstadt astuivat vastatusten tässä sanaturnauksessa. Ja semmoiseksi se muodostuikin. Mies se, jonka kieli liukkaammin liikkui, ja joka sanansutkauksissa voitti. Epäilemättä olikin Eck tässä urheilussa Karlstadtia etevämpi. Jokainen ymmärsi, että tässä oli vaan harjoitussota, ja että vasta Lutherin esiintyessä tulisivat miekat täydellä todella välkkymään ja kuulat tuiskumaan. Ulkomuodoltaankin edustivat taistelijat eri elämänsuuntia. Eck pyyleänä, vallassa olevan varmuudella ja varustettuna jyrisevällä äänellä kuvasi hyvin mahtavaa katolista kirkkoa; Luther hoikka, ulkonaisten ja sisälisten taistelujen murjoma, niin että »hänessä sopi joka luu lukea», oli vakavan uskontaistelijan perikuva. Mutta hänen ulkonainen esiintymisensä oli arvokas, varma ja levollinen. Lukuisa kuulijakunta istui jännityksessä odottaen mitä oli tulossa. Sivuseikkoina käsiteltiin ensin varsinaiset opinkappaleet. Riennettiin taistelun ratkaisevaan kohtaan, paavin vallan oikeutukseen. Eck esiintoi paavien dekretaalit

ja useiden kirkolliskokousten päätökset. Luther vetosi raamattuun ja historiaan. Nicaean kirkolliskokous ei tietänyt mitään paavista, eikä kreikkalainen kirkko koskaan ollut häntä tunnustanut. Hätääntyneenä väitti Eck, että kreikkalaisen kirkon jäsenet kaikki olivat kerettiläisiä eivätkä voineet autuaiksi tulla. Itsekin häveten tätä röyhkeyttä ja parempien todistuksien puutteessa, lausui hän, että Lutherin väitteet olivat suorastaan samoja kuin Wiclifin ja Hussin. Se oli salamurhaajan eikä rehellisen taistelijan isku, ja Luther oli kyllä selvillä siitä, mihin umpikujaan häntä oli ahdistettu. Kun tiedämme mitä kauheita muistoja saksalaisissa liittyi Hussin nimeen, ja kun Konstanzin kirkolliskokous oli hänet tuominnut ja ilmeisenä kerettiläisenä polttanut, niin tulisi Luther, jos hän hyväksyy Hussin oppeja, antamaan vastauksen vielä syrjään jätettyyn, ylen arkaluontoiseen kysymykseen: saattavatko kirkolliskokoukset erehtyä. Luther koetti aluksi estää taistelun siirtymistä tälle alalle, mutta nyt, kuten ainakin, kasvoi hänen rohkeutensa vaaran mukaan. Olkoonpa vaan, lausui hän vihdoinkin, että Wiclif ja Huss ovat esiintuoneet samoja aatteita kuin minä; heissä tavataan kyllä runsaasti kristillisiä totuuksia; ne, jotka niitä tuomitsivat vääriksi, olivat pelkkiä ulkokullattuja.

Yleinen kauhu valtasi kuulijoita sekä vihollisia että ystäviä. Saksenin herttua Yrjö, Lutherin ylimatuin vihollinen, hypähti ylös, ja huudahti kädet puuskassa: Raivo ajaa hänet!

Mikä milläkin tavoin ilmoitti hämmästyksensä,

mutta sana oli sanottu, ja tästä lähin oli taistelu tuon yksinäisen munkin ja maailman valtojen välillä oleva hengestä ja kublemasta. Väittely, joka oli kestänyt 27 p:stä Kesäkuuta 15 p:ään Heinäkuuta, rupesi jo väsyttämään. Siitä vähän, ketä ensi hetkellä pidettiin voittajana, tahi lisääntyikö vihollisten joukko; julkilausuttu oli nyt, että kirkolliskokoukset saattavat erehtyä, ettei paavi eikä kirkolliskokoukset ole kirkko, jonka sitä vastoin muodostaa uskovaisten yhdistys, ja että evankeliumi on ainoa auktoriteetti uskon asioissa. Tosin valittaa Luther, että hänen nimeänsä yhä ahkerammin häväistään, mutta: »niinhän pitääkin olla, minun täytyy väheta, että Kristus pääsisi kasvamaan.»

Jos vihamiehet lisääntyivätkin, niin sulkeutuivat ystävät rohkeammin ja likemmin hänen ympärillensä. Hänen suuri asiansa oli joutunut ulos avaraan maailmaan, yleisön tuomittavaksi. Se oli juuri hänen vastustajiensa salakavalan, mutta heidän mielestään viisaan menettelyn kautta, joutunut periaatteelliseksi yhteentörmäykseksi, josta seurauksena oli, että rauhallinen sovinto olevan kirkon kanssa oli käynyt mahdottomaksi. Periaatteet eivät tee kompromissejä. Uusi rakennus oli rakennettava ja itse rakentaja oli löydetty. Luther oli nyt tullut Saksan kansan suosituimmaksi mieheksi, vaikkapa ensi hetkellä toiselta näyttikin. Tieto Leipzigin väittelystä levisi koko valtakunnan yli ja sen rajojakin ulommaksi; jokaisen täytyi ratkaista kantansa. Ei ollut sitä julkista tahi yksityistä paikkaa, missä ei puhuttu ja kiistelty hänen asiastansa. Humanistienkin suuri joukko rie-

muitsi, ei sentähden että Luther olisi heille ollut mitä hän oli ahdistetuille omilletunnoille: sielujen pelastaja, vaan sentähden että hän oli kaikuvammin kuin yksikään muu antanut ääntä sille vihalle ja häpeäntunteelle, joka kuohui saksalaisten sydämissä paavin ijestä vastaan. Hiljainen Melanchtonkin huomauttaa: »hän on se mies, joka pelastaa isänmaan romalaisista petkutuksista; joka yksin on rohjennut paljastaa vuosisatojen erehdykset ja uudestaan saattanut valkeuteen puhtaan kristillisen opin, jonka paavien jumalattomat opit ja koulun mieletön viisastelu on tuhonnut.» Yksinomaan Lutherin isänmaallista kutsusta ylistää humanistit semmoiset kuin Crotus Rubeanus, enimmin tunnettu erään kokoelman »hämärämiesten kirjeiden» toimittajana, jolle Lutherin hengellinen työ oli kokonaan vieras, mutta joka erittäin terävällä ivalla ruoski munkkeja ja skolastiikia. Hän ihastuksella tervehti entistä Erfurtin luostariin paennutta yliopistotoveriaan. »Ensimmäisenä olet sinä, isänmaan isä, rohjennut vapauttaa Herran kansaa väärästä harhauskosta, ja opettaa sille todellista jumalaisuutta. Jatka kuten olet alottanut, jälkimaailmalle esikuvana. Sillä ilman jumalallista sallimusta sinä sitä et tee; sinuun kääntyvät Saksan silmät ja ihastuen ottaa se sinulta vastaan Jumalan sanan.» Semmoinen oli todellinen tulos Leipzigin väittelystä.

Mutta Lutherin puolustukseksi ei tarjottu yksinomaan kynä. Saksan ritaristossa oli kyllä niitä, jotka kernaasti olisivat palvelleet häntä miekallaan. Eräs nuori ritari Ulrich von Hutten oli munkiksi

aijottu, mutta pakeni. Hän oli likeltä oppinut tuntemaan munkkielämää. Rajuluontoisena hän ei viihtynyt missään paikassa eikä missään toimessa. Hän vaelsi maat mantereet lävitsensä. Sairaaloisena, puutetta ja kurjuutta kärsivänä, kehittyi hänen toimintahalunsa tuliseksi hehkuksi, joka ei karttanut mitään vaaroja, kun hän »vapaaan ihmisyyden» puolesta pyysi uhrautua, ja tämän vapauden puolesta tuli, hänen mielestään, ritariston ensirivissä taistella. Mutta ras-kaimmin painoi sekä ritaristoa että kansaa pappisruhtinaat, jotka tuhlasivat Saksan varoja ja palvelivat vierasta isäntää. Ritariston isänmaallinen kutsumus oli siis taistella noita papillisia veren-imijöitä ja paavi-valtaa vastaan. Rajulla mutta nerollisella kynällään koetti Hutten valmistaa mielet semmoiseen taisteluun. Muuta hän ei toistaiseksi voinutkaan yrittää. Mutta vahvassa linnassaan asui hänen samanimielinen ystävänsä, ritari Frans von Sickingen. Tämä oli tilaisuudessa antamaan tehokkaampaa apua, ja kirjeessä Melanchtonille tarjoo hän 1520 suojapaikkaa Luthe-rille, jos häntä mikään vaara uhkaisisi.

Jos Luther olisi luullut tarvitsevansa ihmisten apua tahi olisi siihen luottanut, niin kyllä se tällä hetkellä olisi voinut häntä houkutelaa. Yhä kama-lampia huhuja kuului Romasta, panna oli muka jo tulossa jopa mahdollisesti interdikti Wittenbergille ja sen yliopistolle. Vaaliruhtinaan hovissa oltiin huolissa, horjuttiin, ja koetettiin milloin milläkin tavalla hillitä ja estää tuimaa taistelua. Huttenille vastasi Luther: »tahdon luottaa ainoastaan Kristukseen eikä

kenenkään ihmisen turvaan». Mutta Huttenin kirjel-
mät, jotka hehkuivat kansallisvihaa romalaisten sortoa
vastaan, eivät jääneet kansaan vaikutusta tekemättä.
Luther kyllä tiesi vaaliruhtinaankin kautta Roman
uhkauksista, mutta uhmaavana ja taistelunhaluisena
kirjoitti hän: »Jos minä karkoitetaan Wittenber-
gistä käy asia vieläkin pahemmaksi; Saksan sydän-
maissa eikä vaan Böhmissä on miehiä, jotka tahtovat
ja voivat suojella pakolaista. Roman raivoa, samoin
kuin sen suosiota ylönkatson minä. Kirotkoot ja
polttakoot minun teoksiani; minä puolestani ki-
roon ja poltan kaikki paavilliset lait, tätä kerettiläisyyden
lohikärmettä, ja siitä nöyryydestä, jota tähän saakka
turhaan olen osoittanut, on nyt tehtävä loppu.»

Siinä mielentilassa valmisti ja julkaisi hän 1520
kirjan: »*Saksan kristilliselle aatelistolle ja kansalle
hengellisen säädyn parantamisesta.*» Tämä kirja on
ratkaiseva askel Lutherin kehityksessä ja todellisu-
udessa se pasuuna, jonka hän toivoi Jumalan antavan
hänelle, jotta hän kukistaisi paavin vallan risumuurit,
niinkuin Jerikon muurit kukistettiin. Viimeiseen
saakka oli hän toivonut kirkon uudistusta hengellis-
ten vallanpitäjien kautta. Tämä toivo oli nyt koko-
naan rauennut. Paavikunta on se antikristus, jota
raamattu ennustaa, hän on kirkosta hädettävä ja
Kristukselle valmistettava valtakunta. Onnistuneeko
se? Sen tietää yksin Jumala. Mutta kellä on usko,
se taistelkoon totuuden puolesta, ja menköön, jos niin
on Jumalan tahto, kuolemaan. Paavilaiset suojelevat
itseänsä sillä, ettei muka maallisella vallalla ole mi-

tään oikeutta hengellisissä asioissa, koska hengelliset ovat maallisia korkeammat; ettei kukaan saa raamattua selittää paitsi paavi, ja että paavi yksin on oikeutettu kutsumaan kokoon kirkolliskokousta, joka kaikki on vastoin raamattua. Luther koskee sitten kaikkiin paavikirkon arimpiin kohtiin, pappien naimattomuuteen, luostareihin, joita hän tahtoo kouluiksi muutettaviksi, pyhän ehtoollisen antamiseen ainoastaan leivässä maallikoille. Mutta ennen kaikkea sanoo hän erittäin sukkelaksi tempuksi sitä, kun opetetaan, että paavi, piispat, papit, munkit ja nunnat muka yksin muodostavat hengellisen säädyn, jota vastoin ruhtinaat, aatelisto, porvarit ja yhteinen rahvas ovat vaan maallikoita. Kaikki kristityt kuuluvat kuitenkin hengelliseen säätyyn, ovat hengellinen huone, pyhä pappeus; oppi, joka, niin tosi kuin se onkin, harhahenkien kautta vei valitettavaan vallattomuuteen.

Tätä kaikkea puhuu hän saksalaisen kansalaisen riehuvasta sydämmestä. »Se hätä ja sorto, joka tähän aikaan painaa kaikkia kristityitä ja semminkin Saksaa, on pakottanut minua kirkumaan ja huutamaan, että Jumala johtaisi jonkun ihmisen mieleen ojentaa meidän onnettomalle kansallemme kätensä.» Lopuksi sanoo hän syystä kyllä: »Tiedän kyllä, että olen laulanut kimeästi, ehdottanut paljon, joka näyttää mahdottomalta, moneen kohtaan liian ankarasti tarttunut. Mieluummin suuttukoon minulle maailma kuin Jumala, eihän minulta voida riistää muuta kuin henki. Olen tähän saakka tarjonnut sovintoa vastustajilleni; mutta Jumala on heidän kauttansa pakotta-

nut minua yhä avarammaksi aukaisemaan kitani, puhumaan ja haukkumaan, kirkkumaan ja kirjoittamaan. Mutta tiedämpä vieläkin Romasta ja heistä laulupätkäsen; höröttäkööt korvansa; kyllä minä heille laulan ja viritän säveleen korkeimmilleen. Ymmärrätkö, rakas Roma, mitä tarkoitan.»

Mitä hämmästyttä mutta ennen kaikkea mitä ihastusta nosti tämä räikeä sotatorven soitto koko kansassa! Lutherin ääni oli tunkenut sen sydämmeen, ja se heräsi. Tulkoon nyt pannan isku!

Eikä kauvan kestänytkään ennenkuin hän soitti tuon laulupätkänsä. Lokakuussa ilmestyi uusi teos »Kirkon babylonilaisesta vankeudesta». Siinä Luther säälimättömällä ankaruudella paljastaa paavikirkon törkeimmät harha-opit, ne joilla se enimmin kahlehti omattunnot, ja joihin siis sen valta ihmisten yli perustui: sakramentti-opin ja messun. Hän sanoo, että kalkin kieltäminen maallikoilta on jumalatonta ja väkivaltaista. Tosin on sakramentilla aina pyhittävä vaikutuksensa muodosta huolimatta, mutta pappi, joka kieltää kalkin jakamista, on siitä edesvastauksen kantava. Luther kieltää leivän ja viinin muuttumista lihaksi ja vereksi, vaan uskovainen nauttii todellisen leivän ja viinin alla Herran todellista lihaa ja verta. Sillä kumoo hän kaikki ne taikatempot, joita papisto kaikkialla harjoitti, ja hän lisää: »Kyllä nyt saan kuulla olevani Wiclifiläinen ja tuhatkertainen kerettiläinen. Entä sitten? Sitten kun Roman piispa on lakannut olemasta romalaisena piispana ja muuttunut hirmuvaltiaaksi, en minä pelkää hänen dekretaale-

jansa, koska tiedän, ettei hänen vallassaan ole uusien uskonkappalten säätäminen.»

Alttarin sakramentti ei ole hyvä työ eikä uhri eikä siis, kuten romalaiset opettavat, pappi messussa verettömällä tavalla suorita Kristuksen uhria Golgattalla. Näin tarttuu hän itse kirkon vallan juureen, ja yleensä on tässä kirjassa kysymyksessä ei vaan erityiset opit vaan koko kirkon autuus-oppi, joka on täydessä ristiriidassa pyhän raamatun, ainoan kristinopin lähteen, kanssa. Lopuksi lausuu Luther yhtä ivallisesti kuin rohkeasti: »Tämä kirjaseeni olkoon kappaleena minun vastaisesta peräytymisestääni.»

Ei ollut nyt enään yksistään puhe paavilaisuudesta vaan paavikirkon kaikista opeista yleensä. Luther ei enään taistellut muutamia kirkkojärjestelmän harhaoppeja, vaan itse tätä järjestelmää vastaan. Kuumeentapainen kiihko ilmaantui koko kansassa. »Se reformaattori, jota ammoisista ajoista oli aavistettu, jota kansan johtajat ja vielä kiihkeämmin alhaisten joukko oli ikävöinyt, hän oli siis nyt todellakin astunut esiin. Yhä valtaavammaksi, yhä enemmän kunnioitusta ja luottoa herättäväksi kasvoi hän kansan silmissä!» »Koko Saksa», kirjoitti eräs Rhenanus», on nyt tulisemmassa kiihkossa kuin ennen koskaan. Kristus ja Antikristus ovat avonaisessa taistelussa.» Kuka pääsee voitolle?

Eräs Wittenbergissä tapahtunut verinen yhteentörmäys ylioppilaiden ja porvariain välillä ilmaisi Lutherille ensi kerran, mitä hän sittemmin paljoa katkerammin sai tuta, että vallattomuus on todellisen

vapauden vaarallisin vihollinen. Tuota kahakkaa pitivät viholliset tietystikin seurauksena Lutherin hajoittavista opeista. Luther ankarasti moitti ylioppilaita heidän törkeästä menettelystään, joka häpäisi koko yliopiston. Mutta uudestaan nousi hänen sielussaan ankara epäilyksen taistelu. Oliko hän oikea mies Jumalan suureen tehtävään. »Uskallan mitä voin Jumalan sanan puolesta. Ehkä olen kelvoton mitään suorittamaan. Kernaimmin vapautuisinkin, jos Jumala sitä sallisi, opettamasta ja saarnaamasta; melkein ilettaa minua kun näen kuinka vähän hedelmiä ja kiitosta Jumalaa kohtaan siitä on kasvanut; ehkä se on kokonaan minun syyni. Ehkä olenkin vaan Filipin (Melanchtonin) edelläkäypä, valmistaakseni hänelle Eliaksen tavoin tietä.» Luther taisteli taas kuten Jakop Jumalan kanssa, eikä päästänyt häntä ennen kuin hän oli voittanut. Rauhoitettuna kirjoitti hän yhden niistä lukuisista kirjasista, jossa hän esiintyy yksinomaan kristittynä ja sielunpaimenena: »*Kristityn vapaudesta*,» jossa hän määrittelee tätä vapautta niin, että »kristitty on vapaa ja kaiken herra,» ja »kristitty on kaikkein palvelija ja jokaiselle alamainen.» Uskon kautta on hän vapaa ja herra; rakkauten kautta on hän alamainen ja palvelija. »Pieni on tämä kirja», sanoo Luther, »paperiin nähden, mutta sittenkin sisältää se kristillisen elämän pääkohdat.» Se onkin tosiaan kauniimpia uskovaisen sisällisen elämän helmiä. Omistettu on se paaville, jolle siihen on liitetty kirjekin. Tämä tuntuu kyllä oudolta, mutta ennen mainittu Miltitz, joka kaiketi oli ainoa

mies maailmassa, joka vielä uskoi sovintoa mahdolliseksi paavin ja Lutherin välillä, oikeastaan paavin ja Saksan kansan välillä, oli yhä vaivanut Lutheria sovintoehdotuksillaan, vakuuttaen, että kaikki kävisi hyvin, jos Luther vaan kirjoittaisi paaville, ettei hän taistellut persoonallisesti häntä vastaan. Pitkien välittelyjen jälkeen suostui Luther. Mutta kirje oli kaikkea muuta kuin sovinnon siltaa rakentava. Luther kyllä lausuu: »Sydämmessäni en ole sinusta luopunut ja lakkaamatta olen rukoillut sinun ja sinun piispallisen virkasi puolesta. Mutta Roman hovia vastaan olen hyökännyt. Ethän sinä, pyhin isä, eikä kukaan ihminen maailmassa voi kieltää, että turmelus siellä on suurempi kuin Sodomassa ja Gomorassa ja että siellä vallitseva jumalattomuus tekee kaiken parannuksen mahdolliseksi. Minua on kauhistuttanut, että ihmisiä sinun nimessäsi petetään. Olen vastustanut ja niin teen vastakin. Olen velvollinen palvelemaan veljiäni, jotta edes jotkut, jos mahdollista, pääsisivät tästä vitsauksesta.» Vähän siitä piittäsi paavi, mitä Luther hänen persoonastaan ajatteli. Vallastaan ja tuloistaan hän oli arka, ja tämä kirje rikkoi jo entisestä rikkoutuneet välit.

Epäröivät ja hajannaiset olivat tähän saakka olleet paavihallituksen toimet Lutheria vastaan. Vihdoin toki täytyi asiasta tulla tosi. Eck oli lähtenyt Romaan uhittamaan veltoa Leoa. Hän saikin vih-

doin paavin ryhtymään viimeiseen keinoon. Olihan paavin panna pakottanut Saksan keisaria katuvaisena vaeltamaan Canossan linnaan armoa anomaan. Oliko sen kärki siksi tylsistynyt, ettei se nyt voinut kukistaa kapinallista munkkia? Keino oli koetettava.

Ainakin olivat olot kaikin puolin suotuisat. Keisari Maksimilian oli kuollut Tammikuussa 1519 ja hänen jälkeläisekseen monien juonien jälkeen oli valittu hänen pojanpoikansa Kaarlo, Espanjan ja Alankomaiden kuningas, Neapelin ja Amerikan siirtomaiden herra. Niin mahtavaa hallitsijaa ei ollut maailma nähnyt sitten keisari Augustuksen aikoja. Espanjalaisten munkkien kasvattamana oli hän ankara katoililainen ja valmis musertavalla vallallaan suojelemaan kirkon eheyttä. Yhteisten harrastusten elähyttäminä oli mahtavin maallinen ja hengellinen voima liittynyt tallaamaan Jumalan sanan hentoa orasta. Täydellä todella Luther siis valitti: »Turha on oma voimamme, Ei voi se meitä auttaa.» Mutta Jumala johti kou-raantuntuvasti omaa asiatansa. Jos paavi olisi ollut yksinomaan hengellinen ruhtinas, ei olisi mikään voinut pelastaa uskonpuhdistusta. Mutta kirouksena oli hänelle juuri hänen maallinen valtansa. Yliherruudesta Italiassa taistelivat verrattomalla sitkeydellä ja verenvuodatuksella Keisari Kaarlo ja Ranskan kuningas Frans. Kuka heistä pääsisikin ratkaisevaan voittoon, tuli hän yhtä vaaralliseksi paavin maalliselle vallalle. Ollen näin vasaran ja alasimen välillä juonitteli paavi milloin toista milloin toista vastaan, sopi ja riitautui milloin toisen milloin toisen kanssa, ja

juuri kun ratkaiseva isku oli annettava reformatsioonille, tuli sille avuksi politiikin salaiset juonet, jotka saivat raukeamaan sitä vastaan tähdätyt ankarimmatkin toimenpiteet.

Voitostaan hurmaantuneena lähti Eck Saksaan paavin lähettiläänä levittämään pannanjulistuksen Lutheria ja muutamia hänen ystäviänsä vastaan. Juhlallisesti alkaa »bulla» Davidin 74 psalmin sanoilla: »Nouse Jumala, ja aja sinun asiaasi: muista niitä häväistyksiä, jotka sinulle joka päivä hulluilta tapahtuvat.» Kirouksia ja uhkauksia vilisee siinä paavilaisten tavan mukaan. Mistään keskustelusta ei ole enään kysymystäkään; ehdottomasti vaaditaan Lutheria 60 päivän kuluessa peräyttämään oppinsa; ellei hän sitä tee, tulee hän paatuneena kerettiläisenä, kuivettuneena oksana kristikunnasta pois hakatuksi. Kaikkia viranomaisia käsketään ankaran rangaistuksen uhalla ottaa Luther kiinni ja jättää hänet paavin käsiin.

Mutta tuo luullusta Leipzigin voitostaan pöyhistynyt »nuntius» sai kohta huomata kuinka ajat olivat muuttuneet. Vihamielisyyttä kohtasi hän kaikkialla. Itse piispat kielsivät bullan julkaisemista tahi toimittivat sitä varsin laimeasti. Yliopistoissa kohdeltiin Eckiä vielä ankarammin. Erfurtissä riistivät ylioppilaat kaikki kappaleet kirjakaupoista ja heittivät ne jokeen, ja Leipzigissä, Eckin viimevuotisen voiton näyttämöllä, pääsi hän pahoinpitelemisestä ainoasti pakenemalla samaan Paavalinluostariin, johon aikanaan Tezelkin oli piiloutunut. Wittenbergiin hän ei rohjennut tulla-

kaan. Mutta itse kansassa oli kuohu ylimmällään; avonaisesti ylönkatsoi se noita paavillisia uhkauksia Jumalan miestä vastaan, joka samalla taipumattomalla luonteen lujudella ajoi kristillisen totuuden ja kansan asiaa.

• Pananjulistus ei ollut Lutherille odottamaton. Omasta puolestaan hän ei ollut siitä huolissaan. »Mitä tulee tapahtumaan, sitä en tiedä», sanoi hän, »enkä tahdokaan tietää, sillä siitä olen varma, että Hän, joka taivaassa istuu, ijankaikkisuudessa jo on nähnyt tämän asian alun, kulun ja lopun. Vähä siitä, että kuolen sanan puolesta, koska se itse on lihaan tullut ja kuollut meidän edestämme.» Minä ylönkatson ja käyn bullaan käsiksi, koska se on jumalaton, valheelinen ja täysin Eekin arvoinen.

Mutta Luther tahtoi ennen kaikkea suojella vaaliruhtinasta ja hänen hoviansa joutumasta saman kirkouksen alaiseksi kerettiläisyyden kannattajina: voidaksensa vapaammin puhua bullasta oli hän luulevinaan sitä Eekin vääristelyksi. Hän siis julkaisi kirjoituksen, jossa hän sanoo: »kerrotaan että Eck on tuonut muassaan uuden bullan, jota väitetään paavista lähteneeksi, vaikka se on Eekin omaa valhepeiliä.» Siinä mielessä kehottaa hän keisaria ja ruhtinaita suojelemaan totuutta ja vetoo suorastaan¹ täysin virallisessa muodossa yleiseen kirkolliskokoukseen. Näin kuului hänen notariolle jättämänsä haaste:

»Koska yleinen kristillinen kirkolliskokous on uskon asioissa paavia ylempänä.

Koska paavin valta ei ole pyhää raamattua ylemmänä, vaan sen alainen, ja koska paavi ei ole oikeutettu teurastamaan Kristuksen lampaita ja heittämään niitä suden kitaan.

Niin vedon minä, Martti Luther, Augustiinimunkki ja Pyhän Raamatun tohtori Wittenbergissä, pyhästä paavista Leosta vastaiseen, yleiseen kristilliseen kirkolliskokoukseen.»

Juhlallisemmin ja selvemmin ei voinut Luther sanoa itseänsä irti paavin kirkosta. Mutta teeskenneltykin epäily bullan todellisuudesta ei voinut kauan kestää, ja jännitetyllä uteliaisuudella odotettiin nyt, rohkeneeko Luther todellakin astua tätä paavalaisuuden terävintä asetta vastaan. Eikä tarvittukaan kauan odottaa. Luther julkaisi salamoitsevan kirjan »*Antikristuksen bullaa vastaan*». »Kuinka monta erehdystä ja petosta on sellaisten ilveilyjen kautta kristityn kirkon nimessä ja paavin rikollisen uhan kautta tyrkytetty kurjaan kansaan! Kuinka monta sielua turmeltuu! kuinka paljon verta vuodatettu, ja murhia tehty! sitä on kauheata ajatellakin.»

Sisällistä masentumista Luther kuitenkin ei voinut estää. Hän tunsu itsensä yhä yksinäisemmäksi. Kaksi bullassa mainittua etevää miestä Adelman ja Pirchheimer nöyrtyivät ja kääntyivät itse Wittenbergissä häntä vastaan. Epäily asiansa menestymisestä valtasi hänet uskollistenkin ystävien laimeuden tähden. Kansallinen innostus sekin ehkä piankin haihtuu, mutta varsinaisia oppilaita hengessä ja totuudessa oli ani harvassa. Spalatinille kirjoittaa hän: »minua

ilahuttaa, että vihdoinkin huomaat kuinka turhat ovat saksalaisten toiveet, niin että opit luopumaan luottamuksesta ruhtinainiin ja lakkaat riippumasta ihmisten mielipiteistä, joko ne sitten kiittävät tahi hylkäävät asiani. Jos evankeliumi olisi sitä laatua, että se olisi levitettävä maallisten vallanpitäjien kautta tahi niiden suojeltava, niin ei olisi Jumala uskonut sitä kalastajille.»

»Sanan kautta on maailma voitettu, sanan kautta on kirkko säilynyt, sanan kautta se on puhdistettava; mutta Antikristus, joka on alkanut ilman väkivaltaa on ilman väkivaltaa ruhjottavakin sanan kautta», kirjoitti Luther Huttenille, kun tämä yhä kiihkeämmillä palokirjoituksilla yllytti rupeamaan miekalla kukistamaan paavin valtaa.

Uhkaavat ukonpilvet synkistyivät synkistymistään Lutherin yli. Nuori keisari, kansansa kieltä ja luonnetta tuntematon, saapui kruunattavaksi Aacheeniin, joka tapahtui 23 p. Lokakuuta. Sinne kokoontui Saksan ruhtinaat ja paavin lähettänyt Aleander, joka nyt pani kaiken voimansa liikkeelle, saadaksensa aikaan ratkaisevia toimia Lutheria vastaan. Keisari kyllä suostui Lutherin kirjojen julkiseen polttamiseen, mutta epäröi vielä Lutherin jättämistä verta himoovan kardinaalin käsiin. Täytyi siis vaikuttaa vaaliruhtinaaseen. Tämän asema oli todellakin vaikea. Pitikö hänen mitättömän munkin tähden loukata keisaria, ruhtinaita ja paavia, kylvää eripuraisuuden siemenet kansaan, hänen, joka sittenkin vielä oli läm-

pöisesti liittynyt vanhaan uskoon. »Teiltähän odotetaan romalaisen kirkon ja romalaisen valtakunnan pelastusta», huudahti Aleander. Lutherin puolella oli ainoastaan vaaliruhtinaan neuvonantajat, Spalatin y. m., ja merkillisesti kyllä vaaliruhtinaan seitsemäntoista vuotias veljenpoika ja vastainen vaaliruhtinas Juhana Fredrik. »Nuorten lasten suusta perustit sinä voiman.» Ja vaaliruhtinas pysyi lujana. »Helppo on kirjoja polttaa, mutta sillä ei paranneta haavoja vaan pahennetaan. Lutherin oppi ei ole yksistään hänen kirjoissaan vaan melkein koko Saksan kansan sydämissä.» Aleander sittenkin puolusti rovioitansa. »Nuo liekit ovat jättiläiskirjaimilla kirjoitettu tuomio, jota ymmärtävät nekin, jotka eivät osaa lukea.» Vaaliruhtinas puolestansa vastasi, että yhä useampia pappeja ja maallikoita oli liittynyt Lutheriin, ettei kukaan ollut todistanut, että Lutherin kirjoituksia olisi perusteellisilla syillä kumottu, jonka vuoksi hän vaati, että Luther saakoon varmalla suojeluskirjalla varustettuna puolustaa itseänsä oppineiden, jumalisten ja puolueettomien tuomarien edessä.

Sillä aikaa kun maailmanvallat Lutherin poisollessa keskustelivat ja taistelivat hänen elämästänsä ja kuolemastansa, ryhtyi Luther tekoon, jota todellakin »ymmärsivät nekin, jotka eivät osaa lukea».

Paavin pannakirja oli jo kaikkialla tunnettu, ja sen kautta Luther kerettiläiseksi julistettu. Vielä oli entiset pannan julistukset ja kerettiläisnimi peljätyt, niin että ainakin alhainen kansa, joita papit rippituolissa lisäksi yllyttivät, joutui omantunnon vaivaan.

Olipa ylioppilaiden luku Wittenbergissä, vaikka vaan vähäksi ajaksi, vähentynyt. Rohkeasti puhui ja lohdutti Luther arkoja; erään paavilaisen hyökkäyksen johdosta todisti hän raamatun nojalla, että paavinvalta oli tuo ennustettu Antikristuksen valtakunta. »Meidän Herra Jesus Kristus elää ja hallitsee. Vahvana tässä uskossa en pelkää tuhansiakaan paaveja. Sillä suurempi on se, joka meissä on kuin se, joka maailmassa on.» Semmoiset sanat innostuttivat. Ruh-tinaat, korkeat herrat ja oppineet miehet lähettivät lohduttavia ja kehoittavia kirjeitä Lutherille. Mutta alhainen kansa tarvitsi jotakin kouraan tuntuvaan. Joulukuun 10 p:nä luettiin yliopiston seinässä ilmoitus, jolla professoreita ja ylioppilaita kutsutaan seuraavana aamuna kl. 9 saapumaan Elsterportin luo. Pitkässä jonossa, Luther etupäässä, lähdettiinkin määrättyä aikana määrättyyn paikkaan. Yksi vanhemmista maistereista sytytti ennakolta kootun rovon. Tulen leimutessa astui Luther esiin munkkikaapussaan ja viskasi sinne paavikirkon kanoniset lait, dekretaalit, Eekin kirjoituksia ja vihdoin paavin bullan, sanoen: »koska sinä olet tuskauttanut Herran Pyhiä, niin tuskauttakoon ja syövyttäköön sinua ijankaikkinen tuli.» Luther näytti tällä teollaan koko kansalle minkä arvoinen oli tuo pannakirja, joka ennen oli nöyryyttänyt keisareita ja kansoja. Paavin ukonjylinästä oli nuoli riistetty. Levollisena palasi kulkue kaupunkiin yleisen riemun vallitessa. Asian selitti Luther näin: »Koska viholliseni ovat kirjojeni polttamisella vahingoittaneet totuuden asiaa yhteisen rahvaan

mielessä ja saattaneet sielut turmioon, olen minä puolestani polttanut heidän kirjojansa. Ankarat taistelut on tulossa. Olen Jumalan nimessä alkanut työn ja toivon, että se samassa nimessä ilman minuakin on loppuun saatettava.»

VII.

Tunnustus maailmanvallan edessä.

Hengellisen vallan terävin salamannuoli oli tylsistyneenä kimmonnut tuon saksalaisen talonpojan »rautaisesta nenästä ja vaskisesta otsasta», joita Prierio jo aikoja sitten oli hänessä aavistanut. Täytyi nyt koettaa onnistuisiko maallinen valta paremmin.

Aleander liehtoi ahkerasti keisarin vihaa kerettiläistä vastaan, eikä suinkaan puuttunut aiheita syytöksiin. Mahdotontahan oli, että mies, jonka paavi oli julistanut pannaan, joka oli törkeästi kieltänyt kirkon pyhimät opinkappaleet kirjassaan babylonilaisesta vankeudesta, ja vihdoin jumalattomalla kädellään polttanut paavin bullan, vielä saisi puolustautua valtiosäätyjen edessä. Korkeintaan saisi kutsua hänet johonkin syrjäisempään paikkaan juhlallisesti peräyttämään oppejansa ja katumaan rikoksiansa. Mutta ennen kaikkea tuli keisarin antaa yleinen käsky bullan toimeenpanemisesta koko valtakunnassa. Jo olikin semmoinen käsky Joulukuussa allekirjoitettu, mutta jo tammikuussa 1521 kokoontuivat ruhtinaat Wormsin valtiopäiville, ja vaativat Lutherin kuulustamista säätyjen edessä. Ei edes Saksan prelaateissa tuntunut oikeata intoa. »Nekin, jotka ovat paavilta

saaneet parhaat pappispaikat ovat mykkiä kuin kalat, jopa kiittävät Lutheria Jumalan miehenä», valitti itse Eck. Luther oli kyllä, Erasmusen sanojen mukaan, »hyökännyt paavin kruunua ja munkkien vatsaa vastaan», mutta kaikilla näillä korkeilla kirkon vallanpitäjillä oli omat poliittiset ja itsenäiset harrastuksensa eikä vatsasta lähde oikeata vihaa eikä tarmoa. Kansan puolesta taas oli miltei kapina varottavana. Kun siis Helmikuussa uusi kirjoitus tuli paavilta, jossa hellittämättä vaadittiin bullan ankaraa toimeenpanemista, luettiin se kyllä säädyille, ja Aleander sitä puolusti kiihkeästi, mutta pitkien keskustelujen tuloksena oli, ettei Lutheria kuulustelematta saa tuomita, vaikka hänen pitääkin empimättä peräyttää mitä hän kirkkoa vastaan on opettanut; muut valituksen aiheet otettaisiin keskustelun alaiseksi. Mutta kun keisari huomasi, että paavi taas juonitteli häntä vastaan Ranskan kuninkaan kanssa, päätti hän, kuten keisari Maksimiliankin, käyttää Lutheria valtiollisena aseena, ja kuinka olikaan, niin lähti Maaliskuun 15 p:nä Wittenbergiin sanansaattaja, varustettuna keisarin suojeluskirjalla Lutheria varten, haastamaan häntä Wormsin valtiopäiville. Siis tuomittu kerettiläinen, paavin bullan polttaja saa puolustaa tekoaan valtiosäätyjen edessä. Mikä nöyrytys paaville!

Lutherin ystävät olivat pelon vallassa. Mitä on luottamista keisarin suojeluskirjaan? Semmoinen oli Hussillakin, joka kuitenkin oli verrattomasti vähemmän rikkonut. Kuten ainakin pysyi Luther yksin levollisena: nyt ei ole aikaa pelkäämiseen; aika on

tunnustaa ja astua miehekkäällä itsetunnolla rohkeasti koko maailmaa vastaan. »Ellen voi tulla terveenä Wormsiin», kirjoitti hän vaaliruhtinaalle, »niin annan itseäni sinne kantaa. Keisarin kutsumus on Jumalan kutsumus. Jos rupeavat väkivaltaan minua vastaan, niin jääköön asia Herran haltuun. Hän, joka pelasti nuo kolme miestä tulisessa pätsissä, elää ja hallitsee vieläkin. Ellei hän tahdo minua pelastaa, niin vähänpä minun elämästäni, kunpa vaan jumalattomat eivät pääse evankeliumia pilkkaamaan. Odottakaa minulta mitä tahansa paitsi pakoa ja peräytymistä. Paeta en voi, vielä vähemmän peräyttää. En ole hurjuudesta tahi oman voiton pyynnöstä saarnannut sitä oppia, josta minua syytetään, vaan totellakseni omaatuntoani ja valaani Pyhän Raamatun tohtorina; olen tehnyt sitä Kristuksen kirkon ja Saksan kansan hyväksi.»

Maaliskuun 24 p:nä saapui Wittenbergiin keisarillinen sanansaattaja kutsumuskirja muassaan. Hyvin ymmärsi Luther aseman. »Paavilaiset», sanoi hän, »eivät halua että tulisin Wormsiin, ne tahtovat vaan langettamistani ja kuolemaani. Olkoon niin. Rukoilkaat ei minun vaan Jumalan sanan puolesta. Tapahdukoon Herran tahto. Kristus on antava minulle henkensä voittaakseni näitä saatanan palvelijoita. Minä ylönkatson heitä eläessäni ja kukistan heitä kuollessani.»

Huhtikuun 2 p:nä lähti Luther vaunuissa Amsdorffin, tuomari Schurffin ja tanskalaisen ylioppilaan Suavenin seuraamana matkaan. Jäähyväisiksi sanoi hän Melanchtonille: »Jos viholliseni minut tappaavat,

älä lakkaa, rakas veli, pysymästä totuudessa. Tee työtä minun sijassani, koska en itse saa tehdä työtä. Kun sinä elät, niin vähät minusta.» Koko matka muodostui täydelliseksi juhlakulkueeksi. Kansaa tulvaili kaikilta haaroilta saadaksensa nähdä tuota valtaavaa miestä. Kaupungeissa osoitettiin hänelle kaikenmoista kunnioitusta. Semminkin juhlallisesti otti häntä vastaan Erfurtin yliopisto ja sikäläiset humanistit. Kaduille jopa katoillekin tunkeilivat asukkaat. Kirkko, jossa hän saarnasi, oli reunojaan myöten täynnä. Ja samoin kaikkialla.

Osat olivat todellakin ihmeellisesti muuttuneet. Luther kulki pelotonna Wormsia kohden, mutta siellä vapisivat paavilaiset. Aleander kierteli kaikkien mahtavien luona. »Aiotteko väitellä Lutherin kanssa? Eikö tuon uhkarohkean miehen tarmo, hänen tuliset silmänsä hänen valtaavat sanansa ja hänen suunsa salaperäinen henki riitä mielten kiihoittamiseksi?» Mutta kaikesta huolimatta lähenei tuo pelottava mies. Mihin ryhtyä? Hänelle toimitettiin tieto, että keisarin julistuksen mukaan Maaliskuun 10 p:tä oli käsketty ottamaan takavarikkoon kaikki hänen julkaisemansa kirjat. Siitä piti hänen ymmärtää mitä hänellä oli Wormsissa odotettavana. »Sittenkin saavumme Wormsiin kaikista helvetin porteista huolimatta.» Itse Spalatinkin varoitti: »Sinun käy samoin kuin Hussin.» Aina vaan sama vastaus: »Vaikka Huss poltettiin ei toki totuus tullut poltetuksi. Jumalan nimessä tulen Wormsiin, vaikka siellä olisi yhtä monta perkelettä kuin kattotiiltä.»

Uhkaukset ja varoitukset eivät tepsineet, ehkä saataisiin mies viekkaudella ansaan. Keisarin rippisä Glapio oli miettinyt uutta menetystapaa. Keskustellessaan vaaliruhtinaan neuvoksen Bruckin kanssa, oli hän teeskennellyt suurta myötätuntoisuutta Lutheria kohtaan. Luther on erittäin oppinut ja jumalinen mies; hän on koskenut moneen kirkon haavaan. Jos hän vaan peruuttaa mitä hän on kirjoittanut kirkon babylonilaisesta vankeudesta, saadaan kyllä kaikki sovitetuksi; sitten ruvetaan täydellä todella kirkon puhdistamiseen. Sentähden olisi varsin suotavaa, ettei Luther tulisi Wormsiin vaan yhtyisi Glapion kanssa neuvotteluihin Sickingenin linnassa »vanhurskaiden tyyssijassa», joksi sitä sanottiin, koska Sickingen suojeli kaikkia Lutherin vainottuja puoluelaisia. Siellä sovittaisiin pois kaikki riidat. Semmoinen oli Glapion tuuma, ja ehdotuksellaan tarkoitti hän ensiksi saada kulumaan loppuun Lutherille myönnetty suojelusaika; toiseksi koettaa eroittaa hänestä kansallisen puolueen miehet, Sickingenin, Hulttenin y. m., jotka vähemmin huolivat opista kuin Saksan kansan vapaudesta. Kun heille sen puolesta annettiin lupauksia, niin kyllä ne helposti luopuisivat siitä, mikä oli Lutherin sydänasia ja voima. Ebernburgin miehet todellakin menivät ansaan. Kernaasti kieltäköön Luther babylonilaisen kirjansa, niin kaikki käy hyvin, ja tuo heille kallis mies pääsee kaikessa tapauksessa hänelle vaarallisesta Wormsissa käynnistä. Bucer riensi viemään Lutherille tiedon tästä uudesta tuumasta, mutta sai sen kylmän vastauksen: jos rippis-

isällä on minulle mitään sanottavana, niin tapaam-
mehan toinen toistamme Wormsissa.

Huhtikuun 16 p:nä kl. 10 a. ilmoitti muurin-
vartijan torvenkajahdus, että toisten odottama, toisten
pelkäämä mies oli tulossa. Keisarillinen airut rat-
sasti vaunujen edessä täydessä juhlapuvussa. »Ju-
mala on oleva mukana», huokasi Luther tultuansa
kaupungin muurien sisälle. Tuhansittain tunkeili kan-
saa kadulla saadaksensa nähdä Saksan suurta kansan-
miestä. Asuntonsa sai hän Johanniittimajassa eräiden
saksenilaisten aatelismiesten luona, ja kohta alkoi ter-
vehtivien pitkä sarja. Ylhäinen ja alhainen, papit ja
maallikot tahtoivat kasvoista kasvoihin nähdä miestä,
joka yksin aikoi taistella maailmanvaltaa vastaan.

Toisena aamuna sai Luther käskyn saapua kl. 4
j. p. p. keisarin ja valtakunnan säätyjen eteen. Oh-
jelma oli yksinkertainen. Mitään teologista väittelyä
ei sallita; Lutherille tehtävät kysymykset olivat enna-
kolta määrätyt. Entistä ahtaammalle kasaantui kansa
kun Luther valtiomarskin ja keisarillisen airueen saat-
tamana lähti valtiosaliin. Täytyi kiertoteitä kulkea
ja väkisin estää kansaa syöksemästä saliin, mutta
kehoittavia huutoja kajahti ihmisjoukosta. Luther itse
pääsi vaivalla sisään. Kyllä häntä siellä kohtasi vi-
haiset katseet, mutta moni lohduttavakin sana. Mai-
nio sotapäällikkö Yrjö von Friendsberg löi häntä
olalle, lausuen: »Munkki raukka, kuljet semmoista
tietä, ja ryhdyt semmoiseen taisteluun, etten minä
eikä moni muukaan kuumimmallakaan tappotante-
reella ole moista nähnyt. Mutta jos hyvää tarkoitat

ja olet asiastasi varma, niin lähde Jumalan nimessä. Herra ei hylkää sinua.» Soveliaamminkin muistutti hänelle toinen: »Älkääät murhehtiko kuinka teidän pitää puhuman; sillä teille annetaan sillä hetkellä mitä teidän pitää puhuman.»

Virkein mielikuvitus tuskin riittänee saattamaan eläväksi silmiemme eteen seuraavan kohtauksen suuruutta. Mitätön munkki astui maailman loistavimman kokouksen eteen, yhdistetyn hengellisen ja maallisen suurvallan eteen. Kysymyksessä oli kyllä näennäisesti ainoastaan yhden halvan miehen elämä, mutta todellisuudessa epäilemättä ihmishengen vapauttamisen lykkääminen vuosisadoiksi. Oliko Luther pysyvä lujana, nyt kun saatana puhui Jumalalle hänestä samoin kuin muinoin Jobista: »ojenna sinun kätes ja rupee hänen luihinsa ja lihaansa, mitämaks hän luopuu sinusta.»

Historia kertoo, että Luther näytti häikäistyneeltä ja huumaantuneelta kun kaikkien näiden korkeiden herrojen silmät olivat häneen tähdätyt. Luultavasti, mutta hänen esiintymisensä ja vastauksensa olivat täynnä ylevintä arvokkaisuutta. Juhlallinen hetki vaati tyyntä ja vakavata miettimistä. Hätäileminen ei suinkaan ollut paikallaan. Ensimmäisen kysymyksen hänelle esitti Eck: »Martti Luther! Hänen pyhä ja suurivaltainen keisarillinen majesteettinsa on kutsunut sinut valta-istuimensa eteen kysyäkensä sinulta kahta kohtaa, ensiksi: ovatko nämät kirjat sinun kirjottamasi? (Pöydälle oli ladottu kasa Lutherin kirjoja ja niiden nimet luettiin); toiseksi tahdotko peräyttää niiden sisällys, vaan pysytkö siinä?»

Luther vastasi: »Suurvaltaisain keisari! armolliset ruhtinaat ja herrat! Teidän K. M. on minulle esityttänyt kaksi kysymystä. Mitä ensimmäiseen tulee, täytyy minun tunnustaa mainitut kirjat omikseni enkä tahdo sitä kieltää. Mutta mitä toiseen tulee, niin, kun tässä on kysymys uskosta ja sielujen autuudesta ja se koskee Jumalan sanaa, joka on korkein ja suurin aarre taivaassa ja maassa, niin olisi minun puolestani ylen uskaliasta lausua mitään ajattelematonta. Sillä voisinhan sanoa joko vähemmin kuin asia vaatii, tahi enemmän kuin mitä totta on, kummassakin tapauksessa joutuen Kristuksen langettaman tuomion alle: *joka minun kieltää ihmisten edessä, hänen minä myös kiellän minun isäni edessä, joka on taivaassa.* Sen tähden pyydän alamaisimmasti miettimisaikaa, että voisin vastata Jumalan sanaa loukkaamatta.» Miettimisaikaa myönnettiin hänelle, ehdolla että hän vastaa suullisesti eikä kirjallisesti.

Valtioairut saattoi Lutherin majataloon takaisin. Uhkauksia ja kehoitushuutoja vaihteli nytkin matkalla. »Valtiosäädyt ovat tyytymättömät; paavin miehet riemuitsevat; Luther uhrataan», kuului toiselta puolen. »Vai aikovat polttaa! mutta siitä ei tule mitään, kaikki taas vastaan. Meteleitä ja tappeluita syntyi kaduilla. Lutherin henki liiteli korkeammalla. »Kansan riehuessa», kirjoitti hän ystävälle, »kirjoitan sinulle. Olen seisonut keisarin edessä, olen tunnustanut itseni kirjojeni tekijäksi ja lupasin huomenna puhua peruuttamisesta. Mutta jos vaan Kristus on minulle armoinen, en peruuta ainoatakaan kirjainta.»

Ratkaisevan sisällisen taistelunsa piti Lutherin nyt suorittaa, ennen kun hän ihmiskunnan omantunnon vapauden edustajana tuli kaatua tai voittaa. Rukous oli hänen elämänsä voima, ja nyt jos koskaan tuli taivaan valtakunnan kärsiä väkivaltaa ja väkevän repiä sen itsellensä. »Kuinka heikko on liha, ja kuinka mahtava saatana! Oi Jumala, oi Jumala, auta minua maailman viisautta vastaan, sinun täytyy tehdä se. Sinä yksin! Eihän tässä ole minun asiani vaan sinun. Minulla ei ole omasta puolestani mitään tekemistä näiden maailman suurten herrojen kanssa; minäkin mielelläni viettäisin hyviä ja rauhallisia päiviä. Mutta asia on sinun, Herra; auta minua.» Näin kuultiin Lutherin kiihkeästi rukoilevan.

Rukouksen vahvistamana iloitsi hän, että hän nyt saa keisarin ja valtiosäätyjen edessä tunnustaa Jeesusta Kristusta. Samassa järjestyksessä ja samanlaisen yhteenkasaantuneen ihmisjoukon läpi, joka aaltoili ja pauhasi kuin meri, kulki Luther taas seuraavana päivänä uuteen kuulusteluun. Hän sai kauvan odottaa, mutta Jumala oli nostanut hänet kalliolle, jossa ihmisten hälinä ei enään koskenut häneen.

Luther astui keisarin eteen ja Trierin vaaliruh-tinaan kansleri lausui hänelle: »Martti Luther! Se miettimisaika, jonka olet pyytänyt, on nyt loppunut. Vastaa siis H. K. M:tin kysymykseen, tahdotko peruuttaa kokonaan tahi osaksi mitä olet kirjoittanut?» Nöyrästi ja vaatimattomasti mutta selvästi ja kuultavasti vastasi Luther tähän tapaan: »Olen jo tunnustanut kirjoittaneeni esillä olevat kirjat. Ne eivät ole

kaikki samanlaatuisia, toisissa olen niin selvästi, yksinkertaisesti ja kristillisesti opettanut, että vastustajani, jopa paavin bullakin myöntää, että toiset niistä eivät ainakaan ole vahingollisia. Niiden peruuttaminen olisi totuuden kieltämistä. Toisissa olen ahdistanut paavikuntaa ja niitä, jotka väärällä opilla, pahalla elämällä ja pahentavalla esimerkillä ovat kristikuntaa sielun ja ruumiin puolesta hävittäneet. Ei voi kukaan kieltää, ja uskovaiset ihmiset valittavat, että paavin lait ja ihmisoppi vaivaavat ja kiduttavat kristittyjen sydämiä, jonka ohessa semminkin tämän Saksan kansan omaisuus ja varat uskomattomalla tyranniudella niellään. Jos tätä peruuttaisin, niin aukaisisinhan minä sekä ovet että akkunat niin suurelle jumalattomalle menolle, niin että ne vielä vapaammin raivoisivat ja riehuisivat. Suuri Jumala! mikä verho tulisikaan minusta silloin kaikelle hävaisytykselle, petokselle ja tyranniudelle. Vielä on minun kirjoissani semmoisia, joita olen kirjoittanut yksityisiä henkilöitä vastaan. Mielelläni myönnän, että olen ollut kiivaampi ja terävämpi kuin on sopivaa uskonnollisissa asioissa. Niitäkään en voi sittenkään peruuttaa. Jos olen pahasti puhunut niin todistettakoon se pahaksi.» Luther oli puhunut kristikunnan nimessä, mutta myös Saksan kansan nimessä kristikunnan puolesta.

»Valtaava tietoisuus hetken maailmanhistoriallisesta merkityksestä, sen edesvastauksen ylevyydestä, joka oli hänelle uskottu, autuuttava, kaiken maallisen pelon ja kaikkia maallisia ajatuksia karkoittava ja

puhdistava tunne, että hän nyt oli lausunut tunnustuksensa korkeimmasta taivaassa ja maassa ei ainoastaan tämän katoovan maallisen suuruuden vaan vastaisten vuosisatojen näkymättömän seurakunnan edessä, kaikki tämä kohotti hänet oman itsensä ylikäänkuin korkeampaan yhteisyyteen ja pani hänen huulilleen profeetallisesti yleviä sanoja.»

Tungoksessa ja ummehtuneessa ilmassa näkyi Luther hikoilevan ja näytti väsähtäneeltä. Häntä vaadittiin nyt puhumaan latinaksi. Ystävällisesti sanoi vaaliruhtinaan neuvos von Thun: »Ellette jaksaa, niin riittäköön jo, herra tohtori.» Mutta Luther ei hellittänyt, ja suorana, katse taivaaseen käännettynä toisti hän puheensa latinaksi.

Eck sai nyt puhevuoron: Luther ei ollut esiintunut mitään uutta vaan sitä mitä paavi ja kirkolliskokoukset jo olivat vääräksi tuominneet Wicliffissä jo Hussissa. Älköön Luther asettako oman viisautensa valistuneimpien miesten ja kirkolliskokousten yli. Laupeita luvattiin hänelle olla, jos hän vaan tahtoisi peruuttaa myrkylliset oppinsa. Antakoon hän nyt selvän vastauksen. Ja sen Eck saikin: »vastaukseni on oleva ilman sarvia ja hampaita. Jos ei pyhän raamatun selvillä sanoilla todisteta olevani väärässä — sillä minä en usko paavia enkä kirkolliskokouksia, jotka kieltämättä ovat erehtyneet ja olleet keskenään ristiriidassa, — niin en tahdo enkä voi mitään peruuttaa, koska ei ole hyvä eikä rehellistä toimia vastoin omaatuntoa. Tässä seison enkä muuta voi. Jumala minua auttakoon. Amen!»

Näin julkinen kirkolliskokousten erehtymättömyyden kieltäminen nosti kauhua ja myrskyistä liikettä. Keisari syöksyi ylös; hän ei tahtonut enään kuulla tuota miestä. Korkeimman maallisen vallan edessä tunsu Luther asiansa menetetyksi, hän itse vihollistensa käsiin annetuksi. Ja mitkä olivat todennäköiset seuraukset: kapina, vaino, verenvuodatus ja kaikenmoinen kurjuus, josta edesvastaus lankeisi hänen hartioilleen. Mutta Jumalan nimessä ja Jumalan kunniaksi oli hän alkanut työnsä. Ylönantakoot häntä ystävät, jääköön hän yksin, kunpa vaan Jumala ei ylönanna häntä.

Jo oli yö joutunut kun Luther vihdoin pääsi tästä tulisesta pätsistä majataloonsa, jossa häntä suurimmalla jännityksellä odottivat ystävät. »Olen läväissyt, olen läväissyt» huudahti hän, kohottaen kädet taivasta kohti. Braunschweigin herttua Erik lähetti hänelle kannullisen olutta kunnioituksensa osoitteeksi. Saksenin vaaliruhtinas oli Spalatinille lausunut: »hyvin on tohtori Martti puhunut keisarin, ruhtinaiden ja säätyjen edessä; liian rohkea hän minusta on.»

Olihan tuossa jotakin lohdutusta. Mutta yöllä terästivät Lutherin vihamiehet kuolettavat aseensa. Aamulla kutsuttiin valtiosäädtyt kokoon, ja keisari esitti heille ratkaisunsa. Katolisen uskonnon suojelejana, sanotaan siinä, tahtoo keisari nostaa kaikki kuningaskuntansa ja ystävänsä kerettiläisyyttä vastaan, jopa siinä panna ruumiinsa, henkensä ja sie-lunsa alttiiksi. Selvää on, että tämä munkki asettaa yksityisen mielipiteensä koko kristikuntaa vastaan,

joka muka on erehtynyt. Keisari vaatii siis kaikkia ruhtinaita jättämään Lutherin hänen käsiinsä, kohta kun suojelusaika oli loppunut, jotta keisari saisi hänen kanssaan menetellä niin kuin kerettiläiselle sopii. Paavilaiset olivat saavuttaneet täydellisen voiton. Valtakunnan panna oli julistettu tätä taipumatonta munkkia vastaan, ja koko valtakunnan voima vaadittu häntä kukistamaan. Mutta olihan Luther jo hänen vallassaan, kuten aikoinaan Huss Sigismundon. Keisari kuitenkin ei tahtonut ruveta valapatoksi. »Jos kunnia ja rehellisyys ovatkin karkoitettut koko maailmassa, pitää niiden saada varma tyyssija ruhtinaiden sydämissä.» Kaikissa tapauksissa oli Lutherin suojelusaika muutamien päivien perästä loppunut ja silloin oli hän auttamattomasti keisarin vallassa. On siis melkein luultavaa, että keisarin rehellisyyteen vaikutti yleinen kiihoitus ruhtinaissa, ritareissa ja kansassa, tahi ehkä tahtoi keisari vieläkin säilyttää Lutheria pitääksensä paavi kurissa. Mutta selvä on, että Jumala, joka oli sitonut jalopeurojen suut, kun Daniel viskattiin heidän kuoppaansa, välittömästi tässä satoi paljoa raivokkaampien jalopeurojen suut.

Yhden koetuksen jopa vaarallisimmankin täytyi Lutherin vielä kestää. Lutherin ystävät ja maltillisemmat vastustajatkin huomauttivat, että eihän Lutherin oppia oltu koetettukaan perusteellisesti kumota. Keisari kuitenkin ei tahtonut kuulla puhuttavankaan uudesta teologisesta väittelystä, mutta jos luullaan mahdolliseksi saada munkki järkiinsä, niin lupasi keisari hänet suosittaa paavin armoihin. Luther kutsut-

tiin sen johdosta kymmenmiehisen lautakunnan eteen. Ei enään uhkauksia, vaan päinvastoin. Hänen ansiotaan tunnustettiin, myönnettiin, että turha sofistikka oli turmellut teologiian, jopa että kirkolliskokoukset saattavat erehtyä. Kaiketikin hänen omatuntonsa varoitti häntä liiaksi luottamaan omaan järkeensä, joka sekin saattoi erehtyä, ja siten tuottaa pahennusta kirkkoon ja turmella sitäkin missä hän oli oikeassa. Trierin arkkipiispa lupasi hänelle hyvän prioraatin ja kunniakkaan aseman hovissaan. Alistakoon Luther vaan asiansa keisarin ja valtiosäätyjen tahi vaikkapa kirkolliskokouksen ratkaistavaksi, niin rauha palaa maahan ja kirkkoon. Kiusaaja lähestyi lampaan puvussa. Olihan Luther ainoa mies, joka voi hillitä varsinaiset kumoukselliset liikkeet, jos semmoisia, kuten luultavaa oli, ilmaantuisi. Hän enemmän kuin kukaan muu saattoi panna tarmoa Saksan kansan valitukseen paavikuntaa vastaan, kunpa hän vaan luopuisi kerettiläisistä opeistaan. Hän voisi esiintyä kansallisen oppositioonin pohjana ja edistää kansallisen reformipuolueen valtiollisten tarkoitusten toteuttamista, semmoiseksi kuvattiin hänelle hänen oikea tehtävänsä. Mutta jos Luther harrastikin kansan valtiollista vapauttamista, oli hänelle kuitenkin verrattomasti kalliimpi kirkon vapauttaminen sen »babylonilaisesta vankeudesta». Hän ehkä hetkeksi horjui, mutta sisällinen ääni hänessä sanoi tällä kertaa kuten vastakin, ettei Jumalan asia ole sidottava politiikkiin. Neuvottelut eivät tuottaneet mitään tuloksia.

Huhtikuun 25 p:nä sai Luther vihdoin keisarin

luvan lähteä kaupungista ja suojeluskirjan 20:ksi päiväksi, ehdolla ettei hän matkalla kirjoittaisi eikä saarnaisi, johon ehtoon hän kumminkaan ei suostunut. 26 p:nä lähti hän matkaan ja oli siis vapaan taivaan alla, mutta se tosin olikin hänen ainoa turvansa, sillä julistettu oli hän valtakunnan pannaan, jonka mukaan ei saanut kukaan häntä majoittaa, ruokkia, juottaa tahi osoittaa hänelle mitään suopecta, antaa suojaa tahi apua, vaan lyötäköön ja otettakoon hän puoluelaisineen kiinni, sekä käyttäköön itsekukin heidän omaisuuttaan omaksi hyödykseen ja jättäkööt hänet sidottuna esivallan käsiin ja polttakoon hänen kirjojansa. Semmoinen oli Kristuksen jälkeläisen »julistus» ja kuuluisa Wormsin edikti. Tottahan mies nyt on kukistettu, semminkin kun keisari juuri tähän aikaan sodalla oli kukistanut kaikki ulkonaiset vihollisensa ja saattoi tarmolla kääntyä kerettiläisyyttä vastaan.

Mutta valtakunnan ja kirkon pannaan julistettu mies oli äkkiä tuntemattomalla tavalla kadonnut näyttämöltä. Toukokuun 3 p:nä erosi Luther ystävistään, joiden seurassa hän oli matkustanut, ja poikkesi Möhraan tavataksensa siellä sukulaisiansa. Nämät seurasivat häntä Altensteiniin päin, mutta iltapäivällä hyökkäsi esiin metsästä joukko ratsastajia, riistivät Lutherin vaunuista ja katosivat tietämättömiin.

Kauhu valtasi koko Saksan kansan. Huhuja liikkui jos jonkinmoisia. Mikä tiesi, että ystävät olivat pelastaneet hänet Ranskaan, mikä taas vakuutti, että salamurhaajat olivat hänen tappaneet. Oli niitä, jotka

olivat nähneet hänen murhatun ruumiinsa. Haikeita valituksia kuului kaikkialta: emme saa enään nähdä eikä kuulla häntä! Kustaa täytyi väkivallan tekijöille, ja keitäpä ne olisivatkaan ellei paavilaiset. Nämät puolestaan pelkäsivät nyt enemmän kuolleen haamua kuin elävätä miestä. Aleander kirjoitti: »Ainoa pelastuksemme mahdollisuus on, että lyhdyillä ja soihduilla etsimme Lutheria läpi maailman ja toimitamme hänet takaisin maanmiehilleen.»

Mutta Lutherin tila ei ollutkaan niin toivoton. Saksenin vaaliruhtinas oli pitänyt välttämättömänä, että Luther pääsisi turvattuun paikkaan, kunnes Wormsin edikti oli kuluttanut kovimman kärkensä. Varmaankin välipuheen mukaan Lutherin kanssa tapahtui tuo metsäsissien muka ryöstö. Luther vietiin kaikella kunnioituksella Wartburgin linnaan, jossa häntä alussa pidettiin syvimässä salaisuudessa »junkkari Yrjön» nimellä. Ulkonaisesta taistelutantereesta oli Luther äkkiä temmattu pois, mutta sisälliset taistelut yhä rasittivat häntä. Kipeimmin koski häneen nyt kysymys luostarilaitoksesta. Hän oli itse vapaaehtoisesti tehnyt munkkilupauksen. Oliko hän oikeutettu sitä purkamaan? Munkit olivat katolisen kirkon vankin tuki, mutta kansassa paljon pahennusta synnyttävä; pappien oikeudesta avioelämään oli hän kyllä selvillä. Oliko tämä oikeus ulotettava myöskin munkkeihin, jolloin koko laitos kävisi mahdottomaksi. Omasta kokemuksestaan tunsikin hän munkkielämän turmiota; sen perustuksena oli autuuden saavuttaminen omien töiden kautta. Se oli siis julkisessa ristiriidassa

Jumalan sanan kanssa, ja siitä syystä vakaantui hänessä se käsitys, että luostarilaitos on hävitettävä. Syyskuussa lähetti hän Wittenbergiin tätä asiaa selvittäviä teessejä. Uusi ratkaiseva askel oli Jumalan avulla astuttu.

Kuten ainakin vaivasi häntä sairauskin. Elämänlaatu linnassa ei soveltunut hänelle, ja sitä paitsi kiusasi häntä ajatus, että hän muka oli pelkurimaisesti paennut työalastaan, että hän nyt turvattuna eli ylöllisyydessä ja laiskuudessa. Hänen elämänsä oli kuitenkin nyt niinkuin aina uupumatonta työtä. Kirjaisia ja kirjevaihtoa valui hänen kädestään lakkaamatta. Merkillisimpinä tässä kohden on mainittava kirje Mainzin arkkipiispalle Albrechtille. Luther oli muka nyt, kuten Albrecht luuli, ijäksi päiviksi poistettu ja saatettu vaikenemaan. Hätäpä nyt! Albrecht tarvitsi rahaa ja ryhtyi taas anekkikauppaan Hallessa. Luther sai siitä tiedon; anekkikaupasta oli reformatsiooni saanut alkunsa; oliko nyt kaikki menevä entiselleen? Sitä ei voinut Luther sietää. Marraskuussa oli hänellä valmis käsikirjoitus »*Hallen epäjumalaa vastaan*». Hän lähetti sen Spalatinille, joka kovasti säikähtyi. Onko taas syytettävä se tuli, jota tuskin on saatu sammumaan! Vaaliruhtinas antoi ankaran käskyn, ettei Luther saa kirjoittaa arkkipiispaa vastaan. Mutta Luther arveli, että eikö jo siinä kylliksi, että ruhtinas on sitonut hänen ruumiinsa; henkeänsä hän ei anna sitoa. Sen verran taipui hän kuitenkin, että hän lupasi ensin lähettää varoituskirjeen Albrechtille. Loppusanat siinä olivat: »Olkoon teidän vaaliruhti-

naalliselle armollenne rehellisesti ja kirjallisesti sanottuna, että ellette poista tuota epäjumalaanne, täytyy minun jumalallisen opin ja kristittyjen autuuden tähden, julkisesti rynnätä teitä vastaan niin kuin olen rynnännyt paavia vastaan, jonka mukaan T. V. Armon tulee menetellä ja ojentua. Tähän odotan 14 p:än kuluessa nopean ja hyvän vastauksen.» Vangittu munkki puhuu hallitsijana, ja Albrecht todellakin vastasi nöyrällä synnintunnustuksella.

Mutta mahtavimpaa asetta paavilaisuutta vastaan valmisti Luther kun hän pakollisessa vankeudessaan ryhtyi pyhää raamattua kääntämään saksaksi. Uskonpuhdistuksen vastainen menestys oli siirrettävä ihmisen kädestä Jumalan omaan sanaan. Tätä suurta työtä varten oli Lutherin poistuminen maailman hälinästä Jumalan sallima. Kansallisen kielen viljelemiseen nähden tunnustetaan Lutherin raamatunkäännöksellä olevan perustava merkitys. Reformatsioonin periaatteesta seurasi luonnollisesti kansojen oman kielen kohottaminen kirjallisuuskieleksi. Toistakymmentä vuotta kesti kuitenkin, ennenkun koko raamattu valmistui. Jokaista uutta painosta korjattiin huolellisesti.

VIII.

Taistelu eksyneitä veljiä vastaan.

Sitten kun katoliset huomasivat, ettei Lutherin katoaminen tuottanutkaan pahempia seurauksia, oli heidän riemunsa sekaantumaton. Mahtavan uskon-sankarin suu oli nyt ainaiseksi tukittu. Toivottiin tuota pikaa saatavan hänen työnsä kaikki jäljet hävitetyiksi, ja, kuten näimme, aikoi Mainzin arkkipiispa kohta ruveta entiseen anekkikauppaansa.

Mutta toiselta puolen voitti uskonpuhdistus ja evankeliumin saarna alaa yli koko Saksan ja melkein kaikissa Europan maissa. Wittenberg ja sen yliopisto kulki etupäässä, mutta sittenkin huomattiin pian, että Lutherin järjestävä ja ohjaava käsi oli poissa. Kiihkeämmät rupesivat vetämään johtopäätöksiä Lutherin opista. Kun meillä on puhdas oppi, miksi siis sallimme kirkon vääriä menoja, messua, alttarin sakramenttia yhdessä muodossa, kuvia, pyhien palvelusta ja kaikenmoisia uskonnollisia taikatemppeja? Pois nuo kaikki!

Karlstadt, levoton ja kunnianhimoinen, piti itsensä nyt kutsuttuna astumaan Lutherin sijaan ja ajamaan uskonpuhdistuksen asiaa paremmalla vauhdilla. Jo oli eräs Feldkirch ensimmäisenä papeista rohjennut mennä

naimisiin, ja häntä seurasi pari muutakin. Luther ei ainoastaan ihailnut heidän rohkeuttansa näin vaarallisella ajalla, vaan asettuen heidän puolellensa julkaisi hän lisäksi teessejä, joissa hän sanoo munkkien ja nunnien suoranaiseksi velvollisuudeksi jättää luostarinsa ja elää kuten muutkin ihmiset perheellisinä ja omasta työstään. Karlstadt astui nopeasti aukaistua tietä myöten. Kaikki paavin laitokset ovat jumalattomia. Kalkin ryöstäminen maallikoilta on syntiä. Älkäämme ijäti väitelkö, vaan käykäämme niinkuin Elias Baalin alttariin käsiksi. Joulun edellisenä sunnuntaina julisti hän saarnastuolista, että hän uuden vuoden päivänä aikoi halullisille jakaa sakramentin molemmissa muodoissa. Niin pitkälle ei tahtonut kaupunginneuvosto mennä, mutta Karlstadt ei hellittänyt, ja ehtoollisvieraita tulikin. Messu, kirkon vahva muuri, oli siten kukistettu. Vähän aikaa sen jälkeen meni Karlstadt naimisiin. Luostareissakin nosti Karlstadtin uudistukset mielet kuohuksiin, semminkin Augustiini-luostareissa. Munkki Zvilling Wittenbergissä rupesi itse luostarissa saarnaamaan messua vastaan ja vaatimaan alttarin sakramenttia molemmissa muodoissa. Syntyi varsinainen kapina prioria vastaan. Saksenin hovissa oltiin taas levottomia ja vaadittiin yliopiston lausuntoa. Se kävi kuitenkin Zvillingin eduksi. Siinä ehdotetaan näet, että messun väärinkäytöstä täytyy ehkäistä, vaikkapa sallittaisiinkin toistaiseksi heikkojen tähden yksityismessuja, mutta kaikessa tapauksessa oli kalkki annettava maallikoille. Vaaliruhtinas tosin ei tahtonut sekaantua asiaan, mutta varoitti ja

kehotti menettelemään hiljaisesti kunnioitettavien vanhojen tapojen hävittämisessä. Luostarissa täytyi priorin lakkauttaa messu, mutta sekään ei enään riittänyt. Marraskuussa heitti 13 munkkia kaapunsa, luopuen siten paavikirkon vakinaisesta armeijasta ja sen lipusta, ja rupesi mikä evankeliumia saarnaamaan, mikä yhteiskunnalliseen rehelliseen työhön. Tie oli raivattu, ja yhä useammat sitä käyttivät.

Näin myrskyisenä aikana ei ole ihmeellistä, että yliopiston nuoriso menetti malttinsa ja antautui varsin moitittavaan tekoon. Joulukuun 3 p:nä syöksyi ylioppilaita ja porvareita kirkkoon, hävittivät messukirjat, ajoivat pois papit, jopa uhkasivat rynnäköllä tunkea fransiskolaisluostariin. Tutkimuksessa huomattiin kuitenkin, että johtavat ylioppilaat olivat Erfurtilaisia. Luther myönsi kyllä muutokset oikeuteiksi, mutta moitti ankarasti, että niiden varjossa väärinkäytettiin kristillistä vapautta. Wartburgista julkaisi hän taas kirjoituksen: »Harras kehoitus kaikille kristityille varjella itseänsä kapinasta ja metelistä».

Luther oli särkenyt ne pimeyden ja orjuuden kahleet, joissa kristikuntaa vuosisatoja oli pidetty. Hän oli vaatinut omantunnon vapautta kristitylle Jumalan sanan horjumattomalla pohjalla. Mutta luonnollisen ihmisen halut ja himot käyttävät ijankaikkiset totuudetkin omiin tarkoituksiinsa. Vapaus muuttuu vallattomuudeksi, vaarallisimmaksi aseeksi taantumiselle. »Mihin Jumala rakentaa temppelinä, sinne rakentaa perkele kappelinsa», sanotaan, ja syyllisinä ovat muka temppelin rakentajat. Tämä surkea ilmiö on huomattava.

tavana kaikissa syvemmälle menevissä uudistuksissa sekä yhteiskunnallisella että henkisellä alalla, eikä sitä tässä vuosisatojen suurimmassa reformityössä saattanut puuttua. Lutherin painettu sana ei enään riittänyt vallattomuuden salpaamiseksi.

Wittenbergin neuvosto ryhtyi yliopiston suostumuksella jumalanpalveluksen järjestämiseen uuden suunnan mukaan, mutta kun se ei suostunut Karlstadtin vaatimukseen, että alttarit ja kuvat hävitettäisiin, otti roistoväki omin neuvoin työn suorittaakseen. Kirkoista ryöstettiin ja hävitettiin kaikki mikä muistutti entistä jumalanpalvelusta. Kukin pappi menetteli oman mielensä mukaan, ripistä ja paastosta ei pidetty enään väliä, mutta ei muustakaan sielunhoidosta. Täydellinen anarkia pääsi valloilleen. Ja jos neuvosto olisikin vihdoin saanut kuria ylläpidetyksi, saapui Karlstadtille ja hänen johtamalleen joukolle mahtavat liittolaiset.

Zwickauin kaupungissa kertoi eräs kankuri Nikolaus Storch, että enkeli Gabriel oli ilmaantunut hänelle ja valinnut hänet siksi profeetaksi, jonka tuli puhdistaa kirkko ja rakentaa pyhien seurakunta maan päällä. Häneen liittyi entinen ylioppilas Markus Stübner ja kankuri Markus Tuomas. Lahkokunnan varsinaiseksi järjestäjäksi tuli Tuomas Münzer. Nämät profeetat kulkivat muinoisten tavalla ennustaen Saksalle Jumalan kirousta ja hävitystä. »Herran päivä on tulossa ja maailman loppu on käsissä». Näiden raivojen miesten pöyristyttävät kuvaukset vaikuttivat vastustamattomasti mieliin, jotka jo entuudestaan olivat

yltiöpäisyyteen, itsensä ruoskimiseen ja pyhiinvaellus-raivoon tottuneet. Zwickaun pappi Nikolaus Haussman oli tarmokas mies ja osasi pitää profeetat aisoissa. Tietystikin pyyhkivät nuo pyhät miehet paatuneen kaupungin tomun jaloistaan. Olihan heidän, Lutherin oikeiden oppilaiden, oikea paikka Wittenberg. Joulukuun 27 p. saapui sinne kulkue Storch johtajana. Varmoina asiastaan lähtivät päämiehet professorien luo. »Me olemme Jumalalta lähetetyt opettamaan kansaa, olemme profeettoja ja apostoleita, olemme lutherilaisia.» Kuka on käsenyt sinua saarnaamaan? kysyi Melanchton entiseltä ylioppilaalta. — Herra Jumalamme! »Ne ovat outoja henkiä», arveli Melanchton epäröivänä, »ei pidä sammuttaa Jumalan Henkeä, mutta myös ei antautua perkeleen hengen vieteltäväksi.» Karlstadtin kiihdyttämissä ihmisissä saivat profeettain opetukset paljon jalansijaa. Itse vaaliruhtinas, joka sai heistä tiedon, kirjoitti: »Maallikkona en voi tätä arvostella, mutta Jumalaa vastaan en tahdo toimia.» Luther yksin kohta alusta oli heistä selville. »Palvelijainsa nöyryyttämiseksi on Jumala lähettänyt heille tämän ristin, älköön kuitenkaan vaaliruhtinas ryhtykö heitä vastaan väkivaltaisuuteen. Sanalla ovat ne kukistettavat.»

Karlstadt itse oli kohta ilmitulessa. Zwickaun profeettain tultua rupesi hän vieläkin raivokkaampiin yllytyksiin, ja uudestaan ryntäsi kaupunginväki kirkkoihin hävittäen, ryöstäen. Nyt oli kristitty ainoastaan se, joka pysyi pois ripistä, joka päästopäivinä söi lihaa, ja joka hylkäsi kaikki kirkon vanhat menot perke-

leen juonina. »Yksin pyhät muodostavat kirkon». Mutta ei siinä kylliksi. Jos Jumala välittömästi valaisee uskovaisia, miksi ovat opinnot tarpeellisia? Sehän oli johdonmukaista, ja Karlstadt kehoittikin oppilaitaan luopumaan opinnoistaan. Muutamat koulunopettajat suorastaan ajoivat oppilaitansa pois. Ylioppilaidenkin useat jättivät luentosalit ja ulkomaan hallitsijat kutsuivat pois omia alamaisiansa tästä turmeluksen pesästä. Sekasorto oli ylimmillään. Susi raivosi lammasmaassa. Sotajoukko oli hajallaan ja johtaja piiloutuneena tiesi missä. Reformatsioonin vastustajat ilakoitsivat. Luther on päästänyt vallattomuuden hengen irralleen, ja nyt raukee koko hänen korttilinnansa.

Kuka voi kuvata Lutherin sieluntuskat! Kirkon ja valtion panna painoi hänen ylitsensä, ja lisäksi oli hänen ruhtinaansa kovasti kieltänyt häntä lähtemästä turvapaikastaan, koska ruhtinaan voima ei riittäisi häntä suojelemaan. Mutta oliko mahdollista oman henkensä pelastamiseksi jättää Jumalan asia hukkumaan? Sitä vartenko oli hän uhmannut hengelliset ja maalliset vallat Wormsissa? Ei, taistelun kuumimpaan tuiskuun täytyi hänen heittäytyä, järjestää rivit uudestaan, kehoittaa, rangaista. Hän päätti lähteä ja kirjoitti vaaliruhtinaalle: »Minuun ovat tapaukset Wittenbergissä siksi koskeneet, että ellen olisi varma siitä, että meillä on puhdas evankeliumi, niin joutuisin epätoivoon. Te tiedätte, tahi ellette tiedä, niin olkoon se teille nyt sanottu, että olen saanut evankeliumin, en ihmisiltä vaan Jesukselta Kristukselta.

Olen ollut nöyrä, mutta kun nyt näen, että liallinen nöyryys vie evankeliumin halventamiseen, täytyy minun omantunnon pakosta menetellä toisin. Teidän ruhtinaalliselle armollenne olen tehnyt kylliksi, kun olen tänä vuonna pysynyt syrjässä. Perkele tietää kyllä, etten ole tehnyt sitä arkuudesta. T. R. A. tietäköön, että minä tulen Wittenbergiin korkeammassa suojassa kuin T. R. A—nne. En aijo pyytäkään T. R. A—nne suojelusta; minä ehkä voinen paremmin suojella T. R. A—nne kuin Te minua. Lisäksi: jos tietäisin, että T. R. A. tahtoisitahi voisi minua suojella, en tulisi laisinkaan. Tässä asiassa ei saa eikä voi miekka suojella eikä auttaa. Jumalan yksin täytyy tässä johtaa ilman inhimillistä huolta ja tointa. Siis, se joka vahvimmin uskoo, se paraiten auttaakin voi, mutta T. R. A. on varsin heikko uskossa. T. R. A. pyytää tietää mitä Teidän tässä asiassa tulee tehdä. Siihen minä vastaan: T. R. A. on jo tehnyt liiksi, eikä Teidän pitäisi tehdä mitään. T. R. A. tulee vaaliruhtinaana olla esivallalle alamainen, vaikka maallinen valta tahtoisikin vangita ja tappaa minut. Jos T. R. A. antaa aukaista portit, eikä vihollisiini nähden, jotka tahtovat minua vangita, riko vapaata, ruhtinaallista suojeluskirjaansa, niin tulkoootpa ne vaikka minua viemään, niin on T. R. A. osoittanut velvollista kuuliaisuutta ilman T. R. A—nne huolta, tointa tahivaaraa. Älköön siis T. R. A. huolehtiko minun tulostani.» Vaaliruhtinasta liikutti tämä kirje, mutta hän vaati, että Luther vielä nimenomaan ilmoittaisi, että hän oli palannut ilman vaaliruhtinaan lupaa.

Sen johdosta kirjoitti Luther vielä ennen lähtönsä: »Olen valmis kestämaan T. R. A—nne epäsuosiota ja koko maailman vihaa. Wittenbergiläiset ovat minun lampaitani, Jumala on ne minulle uskonut. Minun täytyy heidän puolestansa mennä kuolemaan. Tämän tietäköön T. R. A. älköönkä epäilkö, että tivaassa on päätetty toisin kuin Nürnbergissä (valtiopäivillä).

Ja hän tuli Wittenbergiin Maaliskuun 7 p:nä, ystäviensä suurimmaksi iloksi, mutta ei sinä tuimana Lutherina, joksi olemme hänet oppineet tuntemaan taistelun tulella. Jo toisena päivänä astui hän saarnastuoliin, laupeana isänä ja opettajana. Hän varoitti ja neuvoi, mutta ei koskenut sanallakaan äskeisiin meteleihin, vielä vähemmin niiden toimeenpanijoihin. Ei ollut koskaan Lutherin omituinen valta ihmismielien yli ilmaantunut niin suurenmoisena ja ylevänä kuin näinä päivinä. Seurakunta, joka oli odottanut toista, otti nöyrästi opetuksen vastaan; rauhanrikkajat olivat hämillään. Ne pyysivät keskustelua Lutherin kanssa, johon hän vastenmielisesti suostui. Mitään sovintoa siinä tietysti ei saatu aikaan, mutta profetat huomasivat, että heidän valtansa oli murtunut, ja Karlstadtkin alistui. Myrsky tyyntyi, ja rauha oli palautettu. »Minkälainen on tämä? sillä tuulet ja meri ovat hänelle kuuliaisat!»

Reformatsiooni sai nyt jonkun aikaa levollisesti hengittää. Kaikkialla Saksassa, semminkin vapaissa valtiokaupungeissa esiintyi evankeliumin hengen valaisemia miehiä rohkeasti saarnaamassa puhdistettua

oppia. Wittenbergissä järjestettiin jumalanpalvelus vähitellen, sen mukaan kuin mielet vakaantuivat, evankeliseen suuntaan. Edellinen hävitys muuttui säännölliseksi reformatsiooniksi. Osia Lutherin raamatunkäännöstä valmistui nopeasti ja levisi huimaavalla vauhdilla, vaikka sen lukemista pannaan uhalla kiellettiin. Melanchton järjesti evankelisen opin tieteelliseen muotoon mainiossa kirjassaan »*Loci communes*». Missä olivat nyt nuo mahtavat hengelliset ja maalliset vallanpitäjät, missä ne salamannuolet, joilla evankeliumia ja sen saarnaajia oli uhattu? Ne olivat taakertuneet valtiollisiin sokkeloihinsa. Paavi juonitteli tapansa mukaan, ja keisari kävi yhtämittäisiä sotia valtansa levittämiseksi. Nyt kuten aina, milloin uskonpuhdistus oli vaarallisimmassa kohdassaan, hämensi Jumala vastustajien toimia.

Yhtä omituinen kuin odottamaton vastustaja nousi nyt tätä verrannollista rauhaa rikkomaan. Englannin kuningas Henrik VIII, kunnianhimojen ja elämässään irstas nuorukainen, ei tyytynyt turnauksissa voittamiinsa laakereihin, vaan päätti hänkin heittäytyä teologiseen turnaukseen Wittenbergin munkkia vastaan. Aluksi poltettiin erinomaisella juhlallisuuudella Lutherin kirjat. Sitten julkaisi kuningas leimuavan kirjan Lutherin harhaoppeja vastaan, puolustaen katolisen kirkon seitsemää sakramenttia. Suurimmalla halveksimisella puhuu hän tuosta miehestä, »joka näkyy olevan synnytysvaivoissa, mutta synnyttää vaan ilmaa, joka verhoon mielettömyksiänsä ylpeiden sanojen pöyhkeilevään vaippaan, niinkuin apinaa pue-

taan purppuraan.» Mutta kaikeksi varmuudeksi vetoo hän, katolilaisten tapaan, rovioon, jotta tämä kyykäärme kauhealla kuolemallaan kerrankin hyödyttäisi maailmaa. Ihastus tästä erinomaisesta teoksesta oli katolilaisissa ääretön, ja paavi antoi kuninkaalle arvonimen »*Uskon puolustaja*».

Taisteluhenki Lutherissa leimahti ylimmilleen. Mitä mahtavammalta ja vaarallisemmalta vastustaja näytti, sitä terävämmäksi Luther luuli täytyvänsä hioa miekkansa. »Turhaa olisi nöyrytä, peräytyä, rukoilla ja koettaa rauhallisia keinoja. Aina tapaatte Lutherin karhuna tiellänne ja jalopeurana poluillanne. Sen evankeliumin edessä, jonka minä, Martti Luther, saarnaan, täytyy sittenkin munkkien, ruhtinaiden, perkeleiden, kuoleman, synnin, sekä kaiken sen, joka ei ole Kristuksesta, kukistua ja hävitä.» Luther opetti vanhurskautta uskosta ilman töitä. Hänen vastustajansa syyttivät häntä löyhän siveys-opin ja irstaisuuden puoltajaksi. Ankaran moraalin ja hyvien töiden asianajajina esiintyivät paavit ja kardinaalit, joiden irstas elämä on maailmanmainio, ja tällä kertaa kuningas, jonka verinen väkivaltaisuus on historian ilettävimpiä. Tänä päivänäkin vielä ovat uskonvanhurskauden vastustajat ja hyvien töiden puolustajat usein semmoiset, joiden elämä vähimmin vastaa evankeliumin vaatimuksia. Luther oli nyt saanut uuden verivihollisen, joka tosin ei enään esiintynyt kirjailijana, mutta sitä vastoin kiivaimpana väkivaltaisuuksiin yllyttäjänä.

Turhaan olivat paavikunnan suurmiehet teroittaneet kynänsä uppiniskaista munkkia vastaan, turhaan

itse Englannin oppinut kuningas rynnännyt kirjallisel-
 selle taistelutantereelle uskon puolustajana. Eiköhän
 vihdoin saataisi vuosisadan suurin nero, oppineiden
 kuningas Erasmus, pukeutumaan loistavaan haarnis-
 kaansa? Tietystikään hän ei tahtonut mitenkään jou-
 tua epäluulon alaiseksi mistään yhteydestä pannaan
 julistetun miehen kanssa, jonka kirjoja hän oli roh-
 jennut lukea ainoastaan paavin erityisellä luvalla.
 Mutta sittenkin uhiteltiin häntä aina syytöksellä lu-
 therilaisuudesta. Hänkö muka ei olisi oikeauskoinen!
 Häinkin ehkä joutuisi pannaan alle! Miehuus ei suin-
 kaan löytynyt niiden omaisuuksien joukossa, jotka
 kaunistivat suurta Erasmusta. Kun häntä maailman
 mahtavat kehoittivat esiintymään, valittaa hän sur-
 keasti niitä vaaroja, joihin hän joutuu. Häntä ehkä
 kivitetään, eikä hän löydä kustantajaakaan. Mutta
 oja siellä, allikko täällä, olivathan sittenkin maailman
 mahtavat hänen puolellaan.

Hän tarttui siis kynään. Mutta koko hänen luo-
 vauskonsti oli tarpeen törmäyksen välttämiseksi toi-
 selta puolen kaiken sen hyvän kanssa, mitä hän
 ennen oli Lutherista sanonut, toiselta puolen kirkon
 kanssa. Hän valitsi aineeksensa kysymyksen »Va-
 paasta tahdosta», joka ei ollut suoranaisesti yhtey-
 dessä päivän polttavien kysymysten kanssa. Hän liik-
 kuu vaan pinnalla, myöntää, ettei hänellä ollut asiasta
 varmaa vakaumusta; asia ei kuulu yksinkertaisen
 kansan alaan; paljon on itsessään hyvää, mutta mää-
 rätyssä tilaisuudessa sopimatonta, kuten viini kuu-
 metta sairastavalle; hän tahtoo välttää äärimmäisyyttä

ja pysyä keskiteillä. Mutta ennen kaikkea koettaa hän olla koskematta kirkon oppiin ja sen arjimpiin kohtiin. Kaikin mokomin älköön kukaan syyttäkö häntä, kirkon uskollista poikaa, kerettiläisyydestä.

Lutherin luontoiselle miehelle, joka ei koskaan tinkinyt vakaumuksensa ja totuuden kanssa, oli semmoinen kurja luikerteleminen ainoastaan ilettävä, mutta vastauksessaan »Epävapaa tahto» heittää hän entisen tuiman kirjoitustapansa, pysyen tieteellisessä todistelemisessä. Ne suuret seuraukset, joita oli odotettu Erasmusen esiintymisestä, raukesivat kokonaan tyhjään. Evankeliumi levisi paikasta paikkaan rohkeiden julistajien kautta ja vainoista huolimatta. Saksassa tyydyttiin vielä vangitsemisiin tai karkoituksiin, mutta Alankomaissa, joka oli lähempänä keisaria ja joka sittemmin tuli niin kuuluisaksi Alban herttuan kymmentuhansittain viritettyjen rovioiden kautta, sai evankeliumi ensimmäiset veritodistajansa. Kaksi nuorta augustiinimunkkia, Esch ja Voes, poltettiin kaikella kirkon juhlallisuudella. Luther viritti kanteleensa, josta vasta lähti seurakuntien vielä nykyään käytetyt ylevimmät sota-, kiitos- ja lohdutusvirret, ylistääksensä heidän kuolematansa mieltä innostuttavassa, kansanlaulun muotoon rakennetussa laulussa: »Lähetyskirje kristityille Hollannissa», kiittäen Jumalaa siitä, että vihdoin on jotakin hedelmää niitetty Herran sanan kylvöstä.

Paavi Leo X kuoli 1521, ja häntä seurasi paavina Hadrian VI, joka ainakin oli elämässään nuhteeton, mutta sen ohessa mitä kiihkoisin. Seuraavana vuonna kokoontuivat valtiopäivät Nürnbergiin varsin

uhkaavilla enteillä. Vihamieliset ruhtinaat vaativat Wormsin ediktin ankaraa toimeenpanoa. Nythän tiedetään missä Luther on tavattavissa. Paavin nuntsius semminkin osoittautui verenhimoiseksi. Mutta toiselta puolen näkyi myös kuinka uskonpuhdistus oli voittanut alaa. Nürnbergin kirkoissa saarnasivat rohkeasti evankeliumia etevät miehet, semmoiset kuin Osiander. Tuo oli nuntsiuksesta ylen julkeata; hän vaati uppiniskaisten pappien ja munkkien vangitsemista, johon valtiopäivät suostuivat. Mutta Nürnbergin kaupungin neuvosto päätti panna väkivaltaa väkivaltaa vastaan. Valtiopäivillä ilmoitettiin nyt nuntsiukselle, ettei käy päinsä vangita vapaakaupungin pappeja, ja kun hän tahtoi omalla uhallaan toimittaa vangitsemisen, uhkasi itse Mainzin arkkipiispa lähteä pois. Asia raukesi.

Roman ylenpalttinen röyhkeys vaikutti taas käänteeseen valtiopäivien mielipiteissä, ja uudestaan laadittiin valituskirja kaikista kirkon väärinkäytöksistä paaville lähetettäväksi. Suuttumus nousi romalaisissa ylimmilleen. Paavi kirjoitti itse vaaliruhtinaalle: »Olemme kauvan odottaneet, olemme tahtoneet nähdä eikö Jumala aikonut johtaa sieluasi ja pääsetkö sinä saatanan pauloista. Avaa silmät ja näe kuinka syvälle olet langennut» j. n. e. Vaaliruhtinas, joka varoi sodan syttymistä, kysyi neuvoa Lutherilta. Tämä vastasi: »Ei saa mikään ruhtinas ruveta sotaan ilman sen kansan suostumusta, jonka kädestä hän on valtansa saanut. Kansa ei tahdo taistella evankeliumin puolesta, koska se ei ole uskovainen. Älkööt ruhtinaat tarttuko miekkaan; he ovat kansojen, s. o.

uskottomien ruhtinaita.» Nürnbergin valtiopäivät lopetettiin ilman muuta päätöstä, kuin että Wormsin edikti oli kaikkialla noudatettava, mutta sen ohessa, että uudet valtiopäivät kutsuttaisiin kokoon Spejeriin lopullisesti ratkaisemaan uskontokysymystä. Paavin puolue raivostui. Siis maallikoita ratkaisemaan uskonnollisia asioita, jotka kuuluvat yksinomaan paa-ville! Heillä ei ollut muu neuvona kuin roviot, ja niitä sytytettiinkin yhä useampia, tavallisella seurauksella, että marttyyrin veri kostutti evankeliumin vainiota. »Missä ikinä Aleander sytyttää rovision, siellä hän nähtävästi kylvää kerettiläisiä», sanoi Erasmus.

Varoittaen oli Luther näiden vainojen johdosta kirjoittanut: »Jos ruhtinaat asettuvat totuutta vastaan, syntyy siitä meteli, joka syöksee turmioon hallitsijat, papit ja kansan. Kansalaisista uhkaa ruhtinain päitä.» Yhteiskunnalliset olot Saksassa olivat siksi kurjat, ettei semmoinen ennustus ollut vaikea. Ruhtinaat ja ritarit olivat alituisissa sodissa milloin keskenään milloin ulkovaltioita vastaan, ja niitä varten välttämättömät verot rahassa ja veressä puserrettiin yksinomaan alhaisesta kansasta. Moni ritarilinna oli suorastaan rosvoluola, josta harjoitettiin julkista maantieryöstöä. Kaikki äänet, jotka vaativat yhteiskunnallisten olojen parantamista, tukehutettiin tahi jäivät tehottomiksi. Semmoinen toivoton tila ei voinut olla tuon tuostakin nostamatta raivoisaan kapinaan onnetonta rahvasta, niin epätoivoinen kuin oli-kin sen taistelu. Keskiajan katsantokannan mukaan saivat sellaiset aseelliset kapinat usein jonkinmoisen

hengellisen liikkeen muodon. Semmoisista mainitsemme vaan n. s. »Kenkäliiton» Spejerissä 1503 ja 1513, ja »Köyhän Kuntzin» kapinan Wyrtembergissä 1514. Ne kyllä tukehutettiin vereen ja vastaisia purkauksia luultiin mahdolliseksi estää vieläkin ankarammalla sorrolla. Mutta luonnollisena seurauksena oli, että toiselta puolelta kapinatkin kävivät yhä hurjemmiksi ja hävittäväisemmiksi, kun rahvas ei enään toivonut mitään parannusta, vaan pyysi ainoastaan tyydytystä kostollensa sortajien veressä.

Kun Lutherin mahtava huuto hengellistä ja maallista sortoa vastaan kaikui Saksan yli, ei ollut vältettävissäkään, että se sytyttäisi uutta tulta epätoivoisessa kansassa, joka ei voinut käsittää sitä vapautta, jota Luther opetti. Olemme jo nähneet kuinka väärin Zwickaun profeetat käyttivät Lutherin vaatimaa kristityn ihmisen vapautta vallattomuuden harjoittamiseksi. Ne kyllä Wittenbergistä karkoitettiin, mutta silti eivät olleet kukistetut. Karlstadt oli jättänyt professoripaikkansa 1523 ja siirtynyt Orlamünden seurakunnan papiksi. Siellä sai hän kansan kannatusta ja riehui entistä hurjemmin, hävitti alttareita ja kuvia, ja luuli kaiken kirkollisen järjestyksen kumottua rakentavansa oikean pyhien seurakunnan. Lutherin kanssa riitaantui hän täydellisesti ja kirjoitti ahkerasti Wittenbergiläisiä vastaan, joita hän nyt kuvasi paavilaisia pahemmiksi ja evankeliumin väärentäjiksi. Kiihtyneissä mielissä iti semmoinen kylvä. Luther päätti lähteä paikalle, saarnasi ja puhutteli Karlstadtia. Mutta myrkkä oli jo liian syvään tun-

keutunut. Sana ei enään pystynyt. Luther samoin kuin kaikkien aikojen aatteen sankarit, sai nyt kokea, että sama kansa, joka eilen huusi »hosianna», tänä päivänä on yhtä innokas huutamaan »ristiin-naulitse». Kun hän lähti Orlamündestä, solvasi väestö Saksan kansallissankaria vihamielisillä huudoilla, jopa loan ja kivien heittämisellä. Erasmus salaisella ilolla kirjoitti: »Nyt korjaamme kylvösi hedelmät».

Pahemmin kuin Karlstadt raivosi Tuomas Münzer saarnaajana Allstedtissä. Hänelle, joka oli yksinomaan »hengen» johtama, oli pyhä raamattu ihan tarpeeton, mutta sittenkin saarnasi hän raamatullisten lauseiden peitossa sosialistisia ja kommunistisia oppeja, yllyttäen avonaiseen kapinaan ei ainoastaan kirkkoa vaan kaikkea maallista esivaltaa ja yhteiskuntajärjestystä vastaan. Hänestä oli Lutheria mahdottomampi taivuttaa Jumalan Hengen alle kuin turkkilaisia ja pakanoita. Luther puolestaan sanoi: »minulle on erittäin ilahuttavaa, että nämät villihenget kehuvat ei olevansa meikäläisiä. Henki heitä ajaa, sanovat he, ja minä sanon: huono on se Henki, joka ei tuota muita hedelmiä kuin luostarien ja kirkkojen ryöstöä; sitä voivat aikaansaada maailman suurimmat konnatkin. Mutta saarnatkoot vaan ujostelematta ja reippaasti miten voivat ja ketä vastaan tahtovat, sillä Jumalan sanan täytyy aina olla sotatamineissa. Törmätkööt henget vapaasti vastakkain. Mutta jos joku ryhtyy väkivaltaan, pantakoon häntä vastaan väkivallalta». Jalompaa luottamusta totuuden voimaan ja voittoon ei ole kukaan osoittanut kuin Luther näissä

onnettomissa oloissa, mutta semmoinen luottaminen on oikeutettu ainoastaan kun totuus on Jumalasta.

Münzer pian ryhtyikin väkivaltaan ja menetti siten oikeuden käyttää vapaata sanaa, jota Luther hänelle oli vaatinut. Seurakuntalaistensa johtajana hävitti hän Allstedtin läheisyydessä olevan rukoushuoneen ja oli sen johdosta pakotettu lähtemään maasta, jolloin hän tuli Schweitziin saakka kaikkialla saarnaten kapinaa ja mullistuksia.

Varsinainen kapina sai alkunsa 19 p. Heinäk. 1524 Schwarzwaldin seuduilla ja levisi sitten pelottavalla vauhdilla. Tammikuussa 1525 laativat talonpojat valituskirjan, jossa esittävät osittain varsin oikeutettuja vaatimuksia, kaikki raamatunlauseiden nojalla. Merkillistä kyllä, vetosivat he Lutheriin: »Jos erehdymme, todistakoon hän sen pyhästä raamatusta».

Lutherin vastaus on yhtä miehekäs kuin maltillinen. »Teissä on syy», sanoi hän hallitsijoille ja piispoille. »Jumala rankaisee teidän raivouttanne eivätkä talonpojat. Älkää uskoko, että te vältätte teille aiottua rangaistusta. Vaikka teille onnistuisikin tuhota talonpojat, niin kyllä Jumala, rangaistaksensa ylpeyttänne, osaa kivistäkin herättää uusia. Armaat Herrat, jos vielä tahdotte kuulla neuvoa, niin hillitkää vihanne, ja kohdelkaa talonpoikaisraukkoja eksytettyinä. Koetakaapa hyvällä sopia asioista. Talonpoikien valituksissa on monta varsin kohtuullista ja oikeutettua.» Talonpoikia varoittaa hän kapinasta. »Paavi ja keisari ovat liittyneet minua vastaan; mutta millä olen saanut asian sille kannalle, että mitä enemmän kei-

sari ja paavi ovat minua vastaan raivonneet, sitä enemmän on evankeliumi levinnyt? Sillä ainoastaan, etten ole miekkaan tarttunut enkä kosta huutanut; en ole ryhtynyt kapinaan vaan vedonnut Jumalaan ja luottanut hänen mahtavaan käteensä.»

Mutta tulipalo levisi ja yltyi. Mokoma ruhtinaiden imartelija! Itse hän on julistanut sotaa paavia vastaan, mutta meidän pitäisi alistua sortajiemme alle! Julmempi kuin valtaan päässyt orja ei ole mikään peto. Luostarit ja linnat poltettiin ja niiden asukkaat surmattiin kapalolapsiin saakka, naiset raiskattiin. Moni kaupunki avasi porttinsa ja liittyi joko vapaaehtoisesti tahi pakosta ryöstäjiin. Useat linnan herrat menivät talonpoikien puolelle henkensä pelastamiseksi. Sekasorto oli siksi suuri ja yleinen, ettei kukaan osannut ryhtyä tarmokkaaseen vastarintaan. Näytti jo siltä, että koko Saksa oli perikatoon joutuva. Münzerin joukot kasvoivat satatuhansiin, ja ne uskoivat sokeasti hänen sanojaan, että Jumala oli hukuttava heidän vastustajansa kuten muinoin Faraon. Kaikkialla syytettiin Lutheria liikkeen virittäjäksi; olihan tässä ilmeisesti uudistunut Hussin nostama Taboriittein kapina. Osaako Luther nyt sammuttaa raivoavaa tulipaloa?

Ei voinut enään olla kysymys kuka oli oikeassa, kuka väärässä. Tässä yleisessä häviössä ja verenvuodatuksessa oli ennen kaikkea yhteiskuntajärjestys, vaikka huonokin, pelastettava. Mahdoton oli Lutherin vaieta. Hänen kirjansa »kapinallisia talonpoikia vastaan» on kieltämättä raju, jopa julma. »Talonpojat

asettuvat esivaltaa vastaan; ne ryöstävät ja polttavat luostareita ja linnoja ja näitä rikoksia tekevät ne evankeliumin verhon alla. Sentähden tulee heitä rangaista niin kuin hullua koiraa tapetaan. Siis, rakkaat herrat, pelastakaa, auttakaa ja armahtakaa kansaraukkaa; se joka voi lyököön, pistäköön ja tappakoon. Ken siinä menettää henkensä, hän ei voi saada autuaampaa kuolemaa, sillä hän kuolee totellen Jumalan sanaa ja käskyä.»

Lutherin aikalaisetkin moittivat häntä näistä ja muista julmista sanoista, eikä hän ollut muuta kuin erehtyväinen ihminen hänkään. Mutta kun ajattelee mitä tuskia hän kärsi epäillen itsekin, eikö hänen entiset varomattomat sanansa olleet ehkä jonakuna aiheena kauheuksiin, niin saattaa ymmärtää hänen särjettyä sisällistä tilaansa. Ja tottahan on, etteivät ryöstö ja verenvuodatus voineet mitään parempaa tilaa luoda. Mitä pikemmin ne saadaan lakkautetuiksi, sitä vähemmiksi supistuvat niiden tuottamat onnettomuudet. Rai-vokkaasta metelistä täytyi tehdä loppu hinnalla millä hyvänsä. Siitä ainakaan ei voinut mitään hyvää koitua.

Vihdoin saivat ruhtinaatkin varustuksensa järjestetyksi. Valtioarmeija, Yrjö von Truchsessin johtama, kulki Schweitzin rajaa kohti Weimbergiin ja löi siellä talonpoikaisjoukon. Mutta! heidän pääjoukkonsa piiritti Frauenburgin linnaa, jota se yritti rynnäköllä valloittaa. Verisin päin lyötyinä takaisin, marssivat talonpojat Truchsessia vastaan, joka perinpohjin mursi heidät, niin tehden' lopun ylen vaarallisesta kapinasta. Lyökää, pistäkää, tappakaa aseellisia, mutta armah-

takaa armoa pyytäviä ja aseettomia. Niin oli Luther neuvonut. Mutta ystäviensä, omaistensa, säätyläistensä hirveästä kuolemasta raivostuneina rypöivät nyt vuorostaan herrat talonpoikien veressä.

Surullisen jälkinäytöksen sai Münzer vielä aikaan. Mühlhausenin porvarit kutsuivat hänen papikseen. Kaupungin neuvosto kyllä kielsi, mutta Münzerin onnistui saada se karkoitetuksi, ja hän tuli siten myöskin kaupungin maalliseksi hallitsijaksi. Nyt saatiin nähdä Münzerin periaatteet käytännössä. Kaupungin »pyhät» viettivät mitä irstainta elämää, mutta Münzer ei tyytynyt yhden kaupungin reformeeraamiseen, vaan kehotti varsinaiseen ristiretkeen uskotonta maailmaa vastaan. Hurjilla yllytyksillään sai hän maakansain saaliin toivossa asettumaan hänen lippujensa alle. »Eteenpäin; älkää säästäkö jumalattomia. Ne kyllä rukoilevat teitä kuten pienet lapset, mutta pysykää lujina. Älköön miekkanne jäähtykö veressä.» Vaara oli todellakin hetkeksi uhkaava, mutta niin pian kuin säännöllinen sotaväki joutui näitä hurjistuneita vastaan oli heidän perikatonsa tietty. Münzer mestattiin ja rauha oli vihdoin palautettu. Mutta uusi suru kohtasi Lutheria. Hänen lempeä suosijansa vaaliruhtinas Fredrik Viisas kuoli 9 p. Toukokuuta 1525 kuolinvuoteellaan nautittuaan Herran ehtoollisen molemmissa muodoissa. Talonpoikaiskapinan hävitys rasitti lisäksi Lutherin mieltä, ja vihdoin oli paavi taas ystävyudessa keisarin kanssa. Kaikilta haaroilta uhkasi tuho Lutherin työtä. »Ah!» huudahti hän tuskissaan, »kuinka kernaasti kuolisin, jos se olisi Jumalan tahto. En

näe maailmassa enään rakkautta, totuutta, uskoa enkä muuta hyvää.» Lutherin ainoa maallinen turva oli häneltä temmattu pois. Saksenin herttua Yrjö oli sitä vastoin ahkerassa toimessa. Tuossa nyt ovat ne onnettomuudet, joita Luther on meille tuottanut, sanoi hän talonpoikien kapinan johdosta; liittykäämme häntä vastaan. Lutherilaisia vainottiin ja mestattiin, ja toivottiin saatavan Luther vangituksi itse Wittenbergissä. »Herttua Yrjö luulee nyt Fredrikin kuoleman jälkeen kaikki voivansa; mutta Kristus hallitsee vihollistensa keskellä; niiden vehkeet joutuvat häpeään», kirjoitti Luther.

Ulkoapäin uhkaavat vaarat eivät suinkaan olleet Lutherin ainoana huolena. Sielunhoito, opetustoimi, kirjalliset tehtävät ja suunnaton kirjeenvaihto, jolla hän antoi pyydettyjä neuvoja, lohdutti ja rohkaisi heikkoja ja epäröiviä, oli hänelle taakkana, jonka suuruus hämmästyttää. Mutta nekään huolet ja työt eivät olleet ainoat. Kaikkialla vainotut evankeliumin saarnaajat pakenivat viimeisessä tingassa Wittenbergiin. Niistä oli huolta pidettävä. Joukottain jättivät munkit luostarinsa; neuvot ja eläius oli etsittävä Wittenbergissä. Vihdoin leveni liike myös nunnaluostareihin. Ensimmäisinä oli useita nunnia Nimptschin luostarissa Jumalan sanan ahkeralla viljelemisellä tullut siihen käsitykseen, etteivät voineet sielunsa autuuden tähden jäädä luostarin kuolettavaan elämään. Vastoin van-

hempiansa tahtoa päätti yhdeksän heistä 1523 lähteä pois ja luonnollisesti Wittenbergiin. Niille oli hankittava tyyssija, ja hyväntahtoiset porvarit sitä tarjovatkkin, muiden muassa kaupungin pormestari, jonka luo sijoitettiin eräs aatelinen nunna, Katarina von Bora.

Luther itse vieraantui yhä enemmän ulkonaises-tikin munkkielämän siteistä. Lokak. 9 p:nä 1524 esiintyi hän ensimmäisen kerran, heitettyänsä munkki-kaapun, papillisessa puvussa seurakunnan suureksi iloksi. Luostarissaan eli hän ypöyksinään, sitten kun viimeinen munkki sieltä oli lähtenyt. Avaimet lähetti hän vaaliruhtinaalle: »tahdon nyt nähdä millä tavoin Jumala aikoo pitää minusta huolta». Vaaliruhtinas lahjoitti luostarin yliopistolle ja salli Lutherin siellä asua. Tulivat sitten nuo ylen onnettomat kapinanpäivät. Koettelemukset ja »saatanan» hyökkäykset eivät milloinkaan olleet ankarampia. Kansa oli hänelle vihamielinen; solvaukset ja panettelut häntä vastaan kaikuivat kaikkialta, keisarista ja ruhtinaista hänellä ei ollut mitään toivoa; yksin oli hän ei ainoastaan luostarissaan, vaan mielestään koko maailmassa. Mutta mitä synkemmiltä olot näyttivät, sitä rajummaksi kasvoi Lutherin luonteelle omituinen uhma. Hänen henkensä oli uhattuna vallanpitäjien ja harhahenkien puolelta; rovio oli hänen todennäköisin viimeinen vuoteensa. Ennen kuolematansa tahtoi hän kuitenkin perkeleen uhmalla antaa tulevaisuudelle esimerkin. Hän päätti mennä naimisiin! Kovasti taisteli hän Jumalan kanssa päästäksensä varmuuteen, semminkin kun ystävätkin arvelivat, että hän

siten perinpohjin turmelee alotettua työtänsä. Mutta isänkin kehoitus vahvasti häntä. Kesäkuun 11 p. 1525 vihittiin Luther Katarina von Boran kanssa. Solvaukset ja häväistyksiset nousivat ylimmilleen. »Kun munkki nai nunnan, niin siitä varmaankin syntyy Antikristus», sanottiin. Erasmus vastasi ivallisesti: »Jos se ennustus pitää paikkansa, niin kyllä sitten Antikristuksia on maailmaan syntynyt joukottain.» Katarina von Bora oli syntynyt Tammikuun 29 p:nä 1499 aatelisperheessä, jonka ahdas taloudellinen tila pakotti lähettämään tytön 10 vuotiaana kasvatettavaksi luostariin, jossa hän 16 vuoden ijässä ilman sisällistä taipumusta, ja koska hänellä ei ollut mitään maallista turvaa, teki nunnalupauksensa. Entisen munkin avioliitto entisen nunnan kanssa on selvin todistus reformatsioonin uuden periaatteen toteutumisesta. Kristityn ei tule maailmasta luopuneena luontoa kuolettamalla etsiä pyhyyttä, vaan tulee hänen maailmassa, maailmaa voittaen, pyrkiä pyhyyteen, niinkuin Herra sanoo: pelto, johon ihmisen poika kylvää hyvän siemenen, on maailma. Luonto on Hengen kostuttamana valaistava ja pyhitettävä. Ainoastaan siten on kristillinen maailmakulttuuri toteutettavissa.

Reformatsiooni, kuten kaikki perinpohjaiset uudistukset henkisissä ja yhteiskunnallisissa oloissa, vaikutti välttämättömästi häiriötä jokapäiväisen elämän kulussa. Saatamme ymmärtää, että semmoisetkin tapaukset kuin äsken kerrottu talonpoikaiskapina, jonka juuret ovat aivan toiselta taholta etsittävät, pidettiin reformatsioonin seurauksena. Mutta oli kyllä muita

surkeita ilmiöitä, jotka välittömämmin johtuivat reformatsioonista. Luostareissa oli ollut ainakin jonkinmoisia kouluja, jotka hävisivät luostarien kanssa. Hengelliset harrastukset olivat käyneet siksi ylivoimaisiksi, että maallinen oppi pidettiin halpana. Johan oli Karlstadt ja muut suorastaan kehoittaneet nuorisoa luopumaan kouluista ja opinnoista. Itse yliopistoissa laimeni tieteellinen harrastus. Lutherin opetuksesta oli siten vedetty johtopäätöksiä, jotka olivat suoranaisesti ristiriidassa sen kanssa. Sillä Lutherin periaatteiden pohjana oli juuri se, että jokainen seurakunnan jäsen on opetettava itse arvoтелеmaan hengellisiä ja maallisia asioita, ja nuorison, poikien ja tyttöjen opetuksen tarpeellisuutta oli hän aina teroit-
tanut vanhempien mieleen. Nyt julkaisi hän erityisen kirjoituksen »Saksanmaan kaikkien kaupunkien neuvosmiehille, että he perustaisivat kristillisiä kouluja». Itse kirjoitti hän alkuopetusta varten uskonossa »Pienen Katekismuksensa», ainoa oppikirja, jonka arvoa vuosisadat eivät ole voineet vähentää, sekä opettajia varten »Suuren Katekismuksen».

IX.

Reformatsiooni juurtuu.

Vaaliruhtinas Fredrikin kuolema näytti riistäneen uskonpuhdistukselta sen ainoan maallisen tuen. Niin kuitenkin ei käynyt. Hänen veljensä ja vallanperijänsä Juhana, syystä mainittu »vakaamieliseksi», asetui täydestä vakaumuksesta uskonpuhdistuksen puolelle, ja muutti kirkolliset menot ruhtinaskunnassaan sen mukaisiksi. Myöskin Hessenin maakreivi Filip ratkaisi asemansa. Nuori, toimenhaluinen ja tulinen luonteeltaan, oli hän varsin kärkeä heittämään miekkansa vaakaan. Katoliset ruhtinaat olivat jo Regensburgissa muodostaneet uhkaavan liiton. Filipin mielestä ei pitänyt evankelisten toimettona odottaa murhaavaa iskua. Uusi varsin odottamaton liittolainen ilmaantui lisäksi. Preussissä, joka oli saksalaisen ritarikunnan hallussa, olivat jo innokkaat lähetyssaarnaajat levittäneet evankeliumia. Suurmestari Albrecht Brandenburgilainen oli matkalla Saksassa tavannut itse Lutherin. Seurauksena oli, että hän julisti valtion maalliseksi herttuakunnaksi ja liittyi evankeelisiin. Keisari kyllä paavin pyynnöstä julisti hänet pannaan, mutta moiset julistukset, lähtivätpä ne paavista tahi keisarista, olivat jo menettäneet tenhovoii-

mansa. Kaikissa näissä maissa säädettiin puhdas evankeelinen jumalanpalvelus.

Kun Augsburgin valtiopäivät olivat tulossa, ja kun keisarin ja paavin kirjeet olivat yhä uhkaavampia, päättivät vaaliruhtinas ja maakreivi yhteisesti ajaa asiansa. Valtiopäivät avattiin Joulukuussa 1525, ja rohkeasti lausuttiin mainittujen herrojen puolesta, että talonpoikien kapina oli seurauksena mielettömästä sorrosta, ja että, jos ryhdytään väkivaltaan uskonpuhdistusta vastaan, seuraa siitä vieläkin kamalampia onnettomuuksia. Pääkysymykseen ei rohjettu koskeakaan. Asia jätettiin ensi valtiopäiviin.

Niitä varten täytyi siis valmistautua. Aina toimielias maakreivi sai vaaliruhtinaan suostumaan puolustusliittoon Torgaussa 1526. Mutta hän etsi yhä uusia liittolaisia. Sitä kuitenkin vastusti Luther ja Melanchton. Yksin Jumalan tulee puolustaa evankeliumia, jotta hänen voimansa ja kunniansa ilmaantuisi ihanimmin, neuvoi edellinen. Evankeelisten liitto, arveli Melanchton, saa juuri syttymään sen sodan, jota tahdotaan välttää. Siitä huolimatta liittyi yhä useampia Torgaun sopimukseen. Evankeelisilla oli jo tuntuva aineellinenkin voima. Hätä katolisten puolella oli suuri. Lähetystön kautta pyydettiin apua keisarilta, joka oli Sevillassa. Keisari kirjoitti avonaisen kirjeen ruhtinaille, jossa hän sanoo surulla huumanneensa, kuinka luterilainen kerrettiläisyys on Saksassa aiheuttanut verenvuodatusta, hävitystä ja jumalanhäväistystä. Itse aikoo keisari lähteä Romaan neuvottelemaan paavin kanssa, ja tulla sitten koko

voimallaan torjumaan Wittenbergiläistä ruttoa. Sillä välin on Wormsin edikti pantava toimeen, ja kaikki, jotka sitä eivät noudata, ovat rangaistavat. Semmoisilla uhkauksilla avattiin valtiopäivät Spejerissä Kesäk. 26 p:nä 1526.

Keisarin sijaisena oli hänen veljensä Ferdinand, uskonpuhdistuksen kiihkeä vastustaja. Mutta evankeelisten luottamus asiansa oikeuteen, ja heidän siitä seuraava rohkeutensa oli myös kasvanut. Ne voivat jo esiintyä järjestettynä puolueena. Evankeliumia saarnattiin ruhtinaiden hovisaleissa, kun kirkkoja heille ei luovutettu, ja kansa tulvaili niihin. Julkisesti kieltäytyivät yhä useammat panemasta ediktiä toimeen, ja korkean papiston vastustuksesta huolimatta päätettiin ottaa uskonnonkin asia puheeksi, jota varten asetettiin eri valiokunta. Odottamaton oli sen antama mietintö. Papeille, sanoo valiokunta, olisi kunniallisempi naida kuin elää salavuoteudessa; ehtoolliskalkki on annettava niille, jotka sitä haluavat, ja Jumalan sana raamatun mukaan saarnattava. Ei auttanut muu kuin keisarin kirjeen nojalla vaatia yleisen vainon toimeenpanoa kerettiläisiä vastaan. Tulella ja miekalla oli uskonpuhdistus tukehutettava. Nyt se oli siis lankeava tuo surman isku. Jumalan täytyi sen torjumiseksi entistä enemmän silminnähtävällä tavalla ottaa asia omiin käsiinsä.

Keisarin aikomus oli, kuten hän oli tiedoksi antanut, lähteä Romaan neuvottelemaan paavin, Clemens VII:n kanssa, ja sillä tiellä kruunattavaksi. Mutta keisarin ylivalta kävi paavin maalliselle val-

lalle uhkaavaksi. Huolimatta kirkon eduista rakensi paavi Venetsian tasavallan ja Ranskan kuninkaan kanssa keisaria vastaan liiton, jonka suojelijaksi suurimmaksi ihmeeksi tuli Englannin kuningas, äskeinen »uskon puolustaja». Julkinen sota syttyi. Tämä sokeus ratkaisevana hetkenä muistuttaa Herran sanoja Jerusalemlle: »Sinä olet minun hyljännyt, sentähden olen minä ojentanut käteni hukuttaakseni sinua.» Keisarikin, tuo kirkon kiivas puolustaja, asetti valtiolliset etunsa kirkon etuja korkeammalle. Olihan nyt sekä tilaisuus että pakko käyttää Lutheria ja hänen oppilaitaan sinä aseena paavia vastaan, joksi he jo keisari Maksimilianin aikana olivat aiotut. Nyt jos koskaan saattoivat ne olla keisarille hyödyksi. »Peruutakaamme Wormsin edikti; laupeudella voitamme enemmän», niin kuuluivat nyt äkkiarvaamatta hänen sanansa. Näin vastakkaiset käskyt saivat valtiopäivät täydelliseen sekasortoon. Ei tullut muuta neuvoksi kuin sallia jokaisen järjestää kirkolliset olonsa mielensä mukaan. Reformatsiooni oli ihmeellisellä tavalla taas pelastettu. Sota paavin ja keisarin välillä yltyi siihen määrään, että keisarin palkkasoturit rynnäköllä valloittivat Roman ja ryöstivät sen tavalla semmoisella, joka sekin kyllä muistuttaa Jerusalemin hävitystä. Paavi oli keisarin vankina, ja ennenkun valtiolliset juonittelut uudestaan muuttivat valtojen keskinäisen aseman, sai reformatsiooni vähän aikaa jonkinmoisessa rauhassa juurtua ja varttua, sekä vahvistaa kirkollisen järjestyksensä.

Rinnatusten Lutherin uskonpuhdistuksen kanssa,

mutta aluksi siitä riippumatonna oli schweitsiläinen Zwingli noussut katolista kirkkoa vastaan saarnaten evankeliumia. Olisi luullut, että nämät yhtäsuuntaiset hengelliset liikkeet olisivat toinen toistansa tukeneet. Mutta niin ei käynyt. Ajoittain oli niiden keskinäinen riita melkein yhtä kiivas kuin yhteinen taistelu Romaa vastaan. Tämän valitettavan ristiriitaisuuden käsittäminen kaipaa selitystä.

Molemmat uskonpuhdistuksen sankarit, Luther ja Zwingli, olivat talonpoikaisista perheistä lähteneet. Niissä olivat he oppineet kunnioittamaan maallista työtä ja halveksimaan munkkien laiskuri-elämää. Mutta siihen loppuivat yhtäläisyydet. Luther eli ummehtuneessa ilmassa, hänen alati taistelevalle hengellensä eivät suoneet ulkonaiset olot mitään toimintalaa; kodissa ja kouluissa vallitsi ankaruus, joka vei luonteeltaan reippaan nuorukaisen synkkämielisyyteen, joka vihdoin pakotti hänet luostarin yksinäisyyteen ja sisällisiin taisteluihin, joiden tulos oli persoonallinen herätys ja sydämen usko. Zwingli kehittyi Schweitsin vapaassa ilmassa, jossa kaikille kansalaisen voimille oli avara liikuntatila. Tieteellisen kasvatuksensa sai hän etevien humanistien parissa ja arvosteli kirkkollisia oloja heidän kannaltaan. Raamattu aukasi sitten hänen silmänsä ja sydämensä jumalalliselle totuudelle, mutta se tapahtui ilman Lutherin tuskallista uudestaan syntymistä. Zwingli vapaana schweitsiläisenä astui jo alussa kansalliselle ja valtiolliselle tantereelle; kotikaupungissaan Zürichissä oli hän ei ainoastaan kirkon vaan itse kunnalliselämän

johtajana, ja valtiolliset näkökohdat viehättivät ja viettivät hänet vihdoin kauas hengellisestä tehtävästään. Miekka kädessä kaatui hän miesten tappotantereella. Luther sitä vastoin vasta henkisesti terästettynä, vasta askel askeleelta pakotettiin julkiseen elämään ja kansalliseen tehtävään, mutta valtiollisista tuumista hän aina pysyi loitolla. Jumalan sana ei ole koskaan miekalla ja maallisella voimalla puolustettava. Kun vasta tutustumme näiden miesten esiintymiseen toinen toistansa kohtaan, täytynee meidän myöntää, ettei heitä erottanut niin paljon opin eri vivahdukset kuin Lutherin ehkä vaistomainen käsitys: »Teissä on toinen henki kuin meissä.» Yhteinen esiintyminen pian tapahtuvassa yhteentörmäyksessä yhteisen vihollisen kanssa ei voinut olla muuta kuin laimea.

Keisari ja paavi olivat taas sovittaneet välinsä. Rauha solmittiin Barcelonassa 1528, ja kun keisari oli muistakin vihollisistansa suoriutunut, oli taas maallinen ja hengellinen valta koko voimallaan ja tarmollaan valmis kerettiläisyyden musertamiseen. Valtiopäivät kutsuttiin uudestaan Spejeriin Helmikuun 21 p:väksi 1529. Kaikki enteet viittasivat tuimiin aikomuksiin keisarin puolelta. Avonaisesti syytti hän vaaliruhtinasta kapinasta. Keisarin sijaisena esiintyi nytkin Ferdinand. Vaaliruhtinaan seurassa oli ainoastaan Melanchton ja Agricola. Nytkin kiellettiin evankeliset jumalanpalvelukset, mutta ruhtinaiden palatseissa niitä sittenkin vietettiin tuhansien kuulijoiden läsnäollessa.

Osoittaaksensa että keisari nyt aikoi ryhtyä ratkaiseviin toimiin, julisti Ferdinand että keisari oli itsevaltaisuutensa nojalla päättänyt peruuttaa viime valtiopäivien päätöksen, jonka mukaan jokaiselle alueelle oli suotu oikeus järjestää kirkolliset olonsa, koska siitä muka oli syntynyt lakkaamatonta epäjärjestystä. Wormsin edikti on taas astuva voimaan. Keisari oli siten mennyt laillisen oikeutensa yli, kun hän yksipuolisesti kumosi lainperäisten valtiopäivien päätöksen. Siihen eivät tietystikään voineet suostua evankeeliset, ja vuosisatojen kärsimyksiä olisi Saksa välttänyt, jos katolisetkin olisivat ymmärtäneet, ettei keisarin omavaltaisuus voinut kellekään tuottaa hyviä hedelmiä. Sen verran oli kuitenkin enemmistössä malttia ja järkeä, että se myönsi mahdolliseksi nyt enään saada hallitsijat ja heidän alamaisensa uudestaan taivutetuiksi katolisen kirkon ikeen alle. Alkuperäinen päätös-ehdotus muutettiin sentähden siten, että missä Wormsin edikti jo oli astunut voimaan, siellä kielletään kaikki kirkolliset uudistukset, mutta missä sitä ei ollut noudatettu, eikä voitu kapinaa nostamatta saada noudatetuksi, siellä olkoon voimassa se mikä jo on toimeenpantu, mutta uusia reformeja ei sallita, messua ei saa kieltää, eikä kukaan katolinen kääntyä luterilaiseen oppiin. Tähän suostuikin enemmistö, ja olihan tällöinen päätös tavallansa jo reformeeratuille maille edullinen. Mutta pitikö evankeelisten itse panna raja puhdistetun opin leviämiselle? Omantunnon vapaus oli reformatsioonin ydin, ja se nyt kuitenkin kiellettiin, jota vastoin vas-

taisille vainoille ja rovioille ikäänkuin annettiin lailisuuden leima. »Me emme alistu enemmistön päätöksen alle; enemmistö ei ole oikeutettu päättämään omantunnon asioissa. Uskonnonvapaus on pidettävä voimassa ensi kirkolliskokoukseen saakka», semmoinen oli evankeelisten kanta. Tästä huolimatta kutsui Ferdinand valtiosäädyt yhteiseen istuntoon Maalisk. 24 p:nä ja julisti, että koska valtiopäiväpäätös oli peruuttamattomasti tehty, niin on se laadittava keisarillisen ediktin muodossa, ja tuli nytkin kaikkien alistua. Sillä jätti hän salin, eivätkä mitkään pyynöt saaneet häntä palaamaan. Valta oli hänen puolellaan.

Muuta neuvoa ei ollut evankeelisilla kuin vastalauseen tekeminen. Sen ne suorittivatkin valtiosalissa suullisesti, mutta kun Ferdinand ei ollut saapuvilla, oli se kirjallisesti laadittava. Siinä sanotaan muun muassa: »Hengeltä tuomitut rikollisetkin saavat vedota tuomionsa johdosta, ja koska me olemme saman henkisen ruumiin, Jumalan pojan, jäseniä sekä saman taivaallisen Isän lapsia, niin olemme oikeutetut yhdistymään kun ijankaikkinen autuutemme tahi kadotuksemme on kysymyksessä. Me vetoomme siis omasta, alamaistemme ja kaikkien puolesta, jotka nyt tahi vastaisuudessa ottavat Jumalan sanan vastaan, jokaisesta menneestä, nykyisestä tahi vastaisesta oikeudenloukkauksesta Teidän Majesteettinne ja pyhän kristikunnan vapaaseen ja yleiseen kokoukseen.» Tästä evankeelisten *protestista* ovat ne historiassa saaneet protestanttien nimen. Siitä tuli omantunnon va-

pauden kulmakivi. Mutta protesti oli myös saatava Ferdinandin tietoon, ja kun hän kielsi ottamasta sitä vastaan kokoussalissa, jätettiin se hänelle lähetystön kautta. Silloinkaan hän ei ottanut sitä käsiinsä, mutta se jätettiin pöydälle. Semmoisilla tempuilla kuitenkin ei estetä historian kulkua. Enemmistön päätös jäi muodollisesti voimaan; sen nojalla kiihtyivät katolisten vainot yhä ankarammiksi, mutta sillä vaan varmuuttivat totuuden voiton. Missä se vihdoin saatiin tukahdutetuksi, siellä kärsivät kansat tähän päivään saakka. Vertaus katolisten ja protestanttisten maiden välillä osoittaa, kuinka edellisissä pimeys, sekasorto ja mullistukset estävät aineellistakin edistystä, mutta kuinka jälkimmäisissä vapaus kehittää voimat sekä hengellisesti että aineellisesti.

Selvästi käsittivät evankeeliset ruhtinaat tilansa vaaranalaisuuden. Aina aseiden turvaan taipuvainen Hessenin maakreivi puuhasi kaikin mokomin valtiollista yhteenliittymistä, ja sitä varten pidettiin kokouksia, mutta vaaliruhtinas yhä epäili, semminkin kun Luther alituisesti huomautti hänelle raamatun sanoja: »hiljaisuudella tulette autetuiksi, hiljaisuudessa ja toivossa te väkeviksi tulette». Luther oli hyvillensä kun liittotuumat raukesivat. »Herramme Kristus, joka tähän saakka on auttanut meitä ilman maakreiviä, jopa vastoin häntä, auttaa ja neuvoo kyllä vastakin.»

Protestin allekirjoittajat eivät kuitenkaan kaikki tahtoneet luottaa yksinomaan »Herramme Kristukseen». Keisari oli ylimmällä valtansa huipulla ja oli nyt lujasti päättänyt kostaa Kristukselle muka tehdyn

häväistyksen. Ellei protesti olisi jääpä tyhjäksi kirjaimeksi, niin oli se yhteisvoimin puolustettava. Mutta protestantit olivat keskenään erimielisiä. Maakreivin hartain toivo oli sentähden saada ne sovitetuiksi. Zwinglin kanssa oli hän jo pitkät ajat luonut laveita valtiollisia suunnitelmia suuren liiton aikaansaamiseksi, johon kuuluisi myöskin Schweitsi ja Yläsaksan vapaat kaupungit, jotka kallistuivat Zwinglin oppiin. Maakreivi arveli, että jos vaan saataisiin eri suuntien päämiehet suuta suin selvittämään asiansa, niin olisi sovinto helposti tehty. Epäilemättä oli maakreivi harras kristitty, mutta Zwinglin puoleen veti häntä yhteinen poliittinen näkökanta. Jo pari vuotta olivat Luther ja Zwingli olleet kirjallisessa taistelussa ilman mitään tulosta. Kun sentähden maakreivi kehotti heitä saapumaan yhteistä neuvottelua varten Marburgiin, oli Zwingli varsin myöntäväinen, olihan se hänen valtiollisille tuumillensa otollista, mutta Luther puolestaan pelkäsi näitä samoja tuumia eikä uskonut, että opin suhteen päästäisiin mihinkään yksimielisyyteen, jonka vuoksi yhtyminen oli hänelle vastenmielinen. Maakreivi koetti poistaa vaikeudet ja loukkauskivet ja onnistui vihdoin. Sekä Zwingli että Luther saapuivat Marburgiin syyskuun viimeisinä päivinä.

Maakreivi oli itse kaupungissa ja majoitti vieraat herrat omaan linnaansa. Etuvartija-kahakka alkoi kahdenkeskisellä keskustelulla Melanchtonin ja Oecolampadiuksen välillä, päätaistelu Lutherin ja Zwinglin välillä Lokak. 2 p:nä maakreivin ja hänen hovinsa läsnäollessa, sekä jatkui sitten useampia päiviä. Ai-

neena oli melkeen yksinomaan se erilainen käsitys Herran ehtoollisesta, joka on hyvin tunnettu. Todistuksia raamatusta ja kirkko-isistä tuotiin runsaasti molemmilta puolilta esiin, mutta Luther oli liidulla pöytään kirjoittanut: »*Tämä on minun ruumiini*», ja siihen hän järkähtämättömänä vetosi, mitä ikinä toiselta puolen mainittiinkin. Surullisen vaikutuksen epäilemättä tekee, etteivät kristityt voineet tulla yksimielisyyteen. Mutta omituinen on se tavallinen käsitys, että syynä oli Lutherin itsepäisyys, olihan vastapuoli aivan yhtä itsepäinen. Tinkiminen totuuden kanssa sovinnonkin tähden on ylen vaarallinen. Vasta saamme nähdä, kuinka juuri tällainen Melanchtonin tinkiminen oli vähällä viedä reformatioonin perikatoon, ellei Lutherin »itsepäisyys» olisi sitä pelastanut. Paljoa suurempana esteenä kuin opinriita oli sovinnon saavuttamiselle se, mitä Luther lausui: »Teillä on toinen henki kuin meillä.» Tosin oli yksimielisyys tarpeen niin uhkaavalla hetkellä. Mutta jos tähän yksimielisyyteen olisi päästy, on melkein epäilemätöntä, että protestanttien rohkeus olisi siksi yltynt, ettei miekkaa enään olisi saatu tupessa pysymään. Tässäkin oli Jumala johtamassa, ja tapaukset vastaisilla Augsburgin valtiopäivillä osoittavat, että Hän jaksoi asiansa puolustaa »ilman maakreiviä».

Epämiellyttävän vaikutuksen tekee sitä vastoin se veljellisen rakkauden puute, joka ilmenee Lutherin menettelyssä Zwingliläisiä kohtaan. »Tunnustakaamme yhteytemme kaikessa, jossa olemme yksimielisiä, ja muistakaamme, että olemme veljiä», pyysi

Zwingli. Itse lempeä Melanchton vastasi: »Turhuutta! Te tuomitsette meitä, ja tahdotte kuitenkin olla veljinämme», ja Wittenbergiläiset lisäsivät: »Te ette kuulu kristittyyn kirkkoon; emme voi teitä tunnustaa veljiksemme.» Semmoinen oli alku, kun inhimillinen kiihko pääsi purkautumaan, mutta vähitellen sai Jumalan henki voiton. »Karttakaamme puheessa ja kirjoituksissa kovia ja kiivaita lauseita, mutta puolustakoon itsekukin mielipiteensä», sanoivat Zwingliläiset. »Siihen suostumme, ja minä ojennan teille rauhan ja rakkauden käden», vastasi Luther. Tämä kaunis tulos oli saatettava maailmallekin tiedoksi, ja kaikkien pyynnöstä laati Luther itse niin sanotut Marburgin artikkelit, joissa luterilaiset ja reformeeratut esittävät ne kohdat, joissa olivat yksimielisyyteen päässeet, jättäen erimielisyytensä vastaisuuden tasoitettavaksi. Ilman arveluttavia tinkimisiä oli siis ainakin jonkinmoinen sovinto rakennettu. Protestanttisuuden periaate joka ei pyydä kaavamaista yhtäläisyyttä, vaan moninaisuutta yhteisellä pohjalla, oli päässyt voitolle. Merle d'Aubigné sanoo: »Kun oli kysymys sen opin puolustamisesta, jonka Luther piti Jumalan omana oppina, oli hän aina, semminkin Marburgissa, luja kuin kallio. Tämä lujuus olikin reformatsioonin menestymiselle välttämätön; ja vaikka ei hyväksyttäisikään kaikkia niitä mielipiteitä, joita Luther Marburgissa ilmausui, täytyy sittenkin hänet tunnustaa ei yksistään suureksi mieheksi, vaan mitä enemmän on, suureksi uskon-sankariksi, johon kyllä saattaa sovittaa Herran sanat: »Sinä olet sanottava Petrukseksi», paasikallioksi.»

X.

Augsburgin valtiopäivät.

Valtiopäivät olivat käsketyt kokoontumaan Augsburgiin 1530. Entistä uhkaavampana lähestyi Italiasta Saksan rajalle Espanjan kuningas Saksan keisariksi nyt paavin käden kautta voideltuna. Keisari puolestansa oli suudellut paavin tohvelia ja vannonut käyttävänsä kaiken voimansa paavillisen vallan ja romalaisen kirkon puolustukseen. Kaikki voima oli hänen kädessään, kaikki ulkomaalaisetkin viholliset olivat hänen jalkainsa juureen langenneet.

Evankeelisten kauhistus oli syystä yleinen. Itse vaaliruhtinas taipui jo uhkarohkeaan yritykseen. Hän päätti koota sotavoimansa ja sillä estää keisaria pääsemästä Tyrolin vuorisolien kautta Saksaan. Hesseinin maakreivi oli vähällä saada nähdä alituiset toivomuksensa toteutuneiksi. Mutta Luther oli taas toista mieltä: »Ruhtinaiden alamaiset ovat ensikädessä keisarin alamaisia, eivätkä ole oikeutettuja miekka kädessä häntä vastustamaan. Jos keisari hyökkää meitä vastaan, älköön meitä suojelko häntä vastaan kukaan ruhtinas tahi mikään sotajoukko. Jumala on uskollinen, hän meitä ei hylkää. Toinen kysymys oli, pitkö evankeelisten ruhtinaiden ollenkaan lähteä heille

selvästi viritettyyn ansaan? Muutamat, maakreivi niiden joukossa, neuvoivat olemaan lähtemättä, Luther kehoitti lähtemään, ja se neuvo pääsi voitolle. Luther omalla tavallaan rakensi hänkin sotajoukkonsa. Tältä ajalta on hänen yhtä jalo kuin vahvauskoinen virtensä: »Jumala onpi linnamme». Sillä hetkellä ei ollut tyhjä sana eikä pelkkää kerskausta se: »jos vaikka henkemme, osamme, onnemme, he veisi vieksaasti, jää meille kuitenkin Jumalan valtakunta». Mitä vakavin tosi oli kyllä edessä, ja saman Jumalan suojassa lähtivät ruhtinaat, Luther ja Melanchton seurassaan, matkalle Augsburgiin. Mutta Luther kiellettiin tulemasta itse kaupunkiin; ei tahdottu enään toistaa suurta tapausta Wormsissa. Hänen täytyi asettua likeiseen Koburgin linnaan valvojana ja neuvonantajana.

Toukokuun kuluessa saapuivat vaaliruhtinas ja muut ruhtinaat Augsburgiin. Keisari viipyi. Hänen luottamusmiehensä Gattinara puolusti lieviä toimia ja yleisen kirkolliskokouksen kokoonkutsumista. Hänestä oli evankeelisilla jonkinmoinen toive, mutta jo ennenkun keisari saapui kuoli hän, ja silloin ympäröitsivät keisaria yksinomaan reformatsioonin pahimmat viholliset. Evankeeliset näkivät ainoan pelastuksensa lujassa pysymisessä Jumalan sanassa. Sitä saarnasivatkin vaaliruhtinaan ja maakreivin etevimmät teologit useissa Augsburgin kirkoissa. Tämä katolisten silmissä kuulumaton röyhkeys nosti heidän suuttumuksensa ylimmilleen. Tieto siitä lähetettiin keisarille, joka ankarassa kirjeessä vaati saarnojen

lakkauttamista. Semmoinen oli siis ensimmäinen koeuskivi, joka evankeelisten ruhtinaiden uskonvarmuuden täytyi kestää. Luther neuvoi alistumaan. Mutta vaaliruhtinaan neuvos Bruck oli toista mieltä. »Keisarin käsky on ainoastaan alku evankeliumin täydelliseen kukistamiseen. Jos myönnymme, niin hän vihdoin kokonaan musertaa meidät.» Vaaliruhtinas antoi tämän johdosta kieltävän vastauksen. »Meidän saarnamme eivät sisällä muuta kuin Jumalan selvää totuutta, ja se on meille nyt enemmän kuin koskaan tarpeen.»

Mitä evankeelisten oikeastaan piti Augsburgissa tehdä? Voimaa heillä ei ollut, oikeutta eivät voineet odottaa. Ei siis muuta kuin Jumalan nimessä julkisesti ja selvästi »vastata jokaista, kuin heidän toivonsa perustaa tutkistelee». Tämä tehtävä uskottiin Melanchtonille, koska, kuten Luther sanoi: »hänen oma äänensä oli liian karkea». Tavattomalla hienoudellaan osasikin Melanchton suorittaa arkaluontoisen työnsä. Hän loi sen maailmanhistoriallisen asiakirjan, joka on tunnettu Augsburgin tunnustuksen nimellä, johon vastaisissa riidoissa aina vedottiin, ja joka on koko luterilaisen kirkon tunnustuskirjaksi hyväksytty.

Tällä kertaa ollen pois itse taistelutantereelta, johti Luther asiain menoa, kuten ylin sotaherra ainakin, verrattain turvallisesta paikasta. On oikein sanottu, että hän, samoin kuin Moses, joka piti Jumalan sauvaa korkeuteen ylennetyissä käsissään Israelin sotieissa Amalekia vastaan, Koburgin vuorella ylen-

in käsin piti korkeudessa sitä Jumalan lippua, joka Augsburgissa taistelevien masennettuihin mieliin loi uutta rohkeutta pysymään lujina luottamuksessaan Jumalan johtoon ja oikeaan asiaansa.

Protestanteilla oli kyllä syytä levottomuuteen. Kerrottiin keisarin lausuneen: »En piittaa ruhtinaista mitään, menettelen mieleni mukaan», ja hänen huoviensa röyhkeys ja väkivalta näkyi antavan tukea pahimmille aavistuksille. 15 p. Kesäkuuta saapui vihdoin keisari, mutta kaikkien ihmeeksi esiintyi hän varsin ystävällisenä. Väkivallan politiikista oli hetkeksi luovuttu; aiottiin koettaa, eivätkö houkutukset ja mielistelyt auttaisi. Keisari kutsui sentähden vaaliruhtinaan ja maakreivin yksityiseen huoneeseensa, ja pyysi heitä rauhan vuoksi kieltämään saarnaamisen. Aina vaan rauhan vuoksi! Se teki ruhtinaiden aseman vaikeaksi, mutta sittenkin vastasi aina uhkarohkea maakreivi: »ennen kuin sallin ottaa minulta Jumalan sanan, ja ennen kuin kiellän Jumalani, polvistun T. M—tinne eteen ja annan pääni katkaista.» Mitä semmoiselle tekee! Ruhtinaiden lujuutta koetettiin vielä toisellakin tavalla. Suuri hengellinen juhla-kulkue oli pantava toimeen, ja entisen tavan mukaan tuli kaikkien edusmiesten ottaa siihen osaa. Kuninkas Ferdinand lähetti kutsun siihen: keisari odottaa, että te huomenna seuraatte häntä juhla-kulkueessa, ellei hänenkään niin ainakin Jumalan kunnian tähden. Pitkin yötä jatkuivat välittelyt, uhkaukset ja neuvottelut, mutta lopuksi kieltäytyivät ruhtinaat. Välit kävivät yhä katkerammiksi, eikä se suinkaan paran-

tanut niitä, että evankeeliset vielä esteettömästi saarnasivat. Semmoiset olivat enteet, ennen kuin valtiopäivien varsinaiseen työhön ruvettiin.

Valtiopäivien juhlallinen avaus tapahtui Kesäkuun 20 p:nä. Esitykset koskivat nytkin turkinsotaa ja uskonnollista asiaa. Siinä tuli vaaliruhtinaan käydä etupäässä, ja tosikristittynä valmisti hän itsensä siihen hartaillla jokapäiväisillä rukouksilla. Hän oli kieltänyt tarttumasta miekkaan, hänen täytyy siis vedota korkeampaan suojelukseseen. Vapautuaksensa tuskallisesta asemastaan, toivoi hän, että uskonnonriita ensin otettaisiin esille. Mutta katolilaisilla oli toiset tuumat. Melanchton oli alusta saakka osoittanut heikkoutta ja taipumusta myönnytyksiin rauhan vuoksi. Keisarin sihteeri Valdez tuli Melanchtonin luo ystävälliseen neuvotteluun. Mitä vaaditte? Melanchton vastasi: jos sallitaan pappien naida, kalkki maallikoille ja yksityiset messut kielletään, niin kyllä muusta sovitaan. Ensi työntäyksessä oli siis Melanchton antautunut mitä arveluttavimpaan tinkimiseen. Riemu oli suuri katolisten puolella, ja ohkaistuna jatkoi Valdez käyntejensä Melanchtonin luona. Antakaa lyhyt ja sävyisä esitys teidän opistanne, karttakaamme julkisia väittelyjä ja sovitaan asiat kahden kesken. Melanchton olisi kyllä puolestansa suostunut näihin yksityisiin neuvotteluihin, mutta hänen horjuessa, pysyivät ruhtinaat lujina; he vaativat saavansa julkisesti tehdä selkoa uskostaan, niinkuin heitä julkisesti oli syytettykin. Sitä ei voinut keisari kieltää, vaikka hänen neuvoksansa kyllä pelkäsivät, että tästä koituisi uusi Worm-

sinpäivä. Uskontunnustuksen esille tuominen määrättiin Kesäkuun 24 p:ksi. Sitä ennen oli se allekirjoitettava, Melanchtonin mielestä ainoastaan teologein. Mutta vaaliruhtinas sanoi: »minä tahdon, kruunustani huolimatta, tehdä mitä oikeaa on, tahdon tunnustaa Herraa». Toinen ruhtinas sanoi: »Olen eläessäni suorittanut monta matkaa muiden mieliksi; nyt, jos Herrani Jesuksen kunnia sitä vaatii, olen valmis panemaan matkalle henkeni ja varani, ja kurottamaan käteni ottaakseni kuolemattoman kruunun ijankaikkisuudessa.» Uskon-innostus oli ruhtinaissa lämpöinen ja yleinen. Kaupungeista allekirjoittivat ainoastaan Nürnberg ja Reutlingen.

Kun muut maallikot olivat näin mielessään rohkeat, oli sitä vastoin Melanchton tuhannessa tuskassa. Hän hyöri kaikkialla ja hiipi paikasta paikkaan rakentaaksensa sovintoa, hän näki ainoastaan vastustajien ylimielisyyden; mutta Lutherin voitonvarmuutta ja evankeelisten yleistä alttiiksi antamusta, niitä hän ei nähnyt. Katoliset syyttivät häntä petollisuudesta, evankeeliset arkuudesta ja häilyväisyydestä. Lutherilla oli täysi työ häntä tukiessa ja rohkaistessa. Hän kirjoitti kerran: »Minä vihaan suuresti sinun syviä huoliasi, jotka sinua kalvaavat. Jos asiamme on väärä, hyljätkäämme se, jos se on oikea, miksi teemme hänet, joka on käskenyt meitä pelkäämättä lepäämään, valehtelijaksi hänen omiin lupauksiinsa nähden. Kristus elää ja hallitsee, mitä siis pelkää. Saatana ei voi enempää kuin tappaa meitä.»

Kesäkuun 24 p. kokoontuivat valtiosäädyt uskontunnustuksen kuulemista varten. Mutta sitä koettivat katoliset estää. Muita asioita otettiin esille, ja kun ne vihdoin olivat suoritettut, vastattiin keisarin puolesta, että jo oli liian myöhäinen aika. Oli kylläksi, että tunnustus jätetään kirjallisesti. Tarkoitus oli tietysti, että asiakirja kaikessa hiljaisuudessa pistettäisiin viheriäisen veran alle. Mutta siihen eivät evankeeliset ruhtinaat voineet suostua. Ne olivat tulleet julkisesti koko maailman edessä tekemään selkoa uskostansa, ja sitä vaativat he nyt. Siihen vihdoin antoi keisari myönnytyksensä.

Seuraavana päivänä oli kokous määrätty pidettäväksi ei valtiosalissa vaan linnankirkossa, johon mahtui tuskin parisataa henkeä. Turha varovaisuus! Uskontunnustus oli kyllä pian kaikuva kaukaisimpiin sopukkoihin. Vaaliruhtinaan kansleri Bayer luki nyt evankeelisten jalon emansipatsioonikirjan kaikuvalla äänellä. Lukemisen jälkeen, joka kesti pari tuntia, jätti Bayer kopion keisarille, joten raskas kuorma oli pudonnut tunnustajien sydämmiltä. Luther kirjoitti: »Riemuitsen ylenpalttisesti, kun olen saanut elää niin kauvan, että Kristusta julkisesti ylistetään niin kunniakkaassa kokouksessa ja niin loistavien tunnustajain kautta.» Jälkimaailma riemuitsee tänä päivänä vielä hänen kanssaan. Moneen katoliseenkin teki tunnustuksen säveä ja vakava sisälllys vaikutuksen. Ensihetken hämmästyksen jälkeen ryhtyivät katoliset uusiin vehkeisiin. Aavistaen sitä, kehoitti Luther evankeelisia kohta lähtemään pois Augsburgista. Hän syystä pel-

käsi, että opinkappaleet lykätään syrjään poliittisen rauhan tähden, silloin kuin lujuus oli ainoa pelastus. »Kaiketikin asetetaan meitä vastaan taas keisarin tuomio», kirjoitti hän rohkaisevasti Melanchtonille. »Kristus tulee, ja kenenkä oikealla kädellä? Ei suinkaan keisarin, vaan itse Jumalan. Älä pelkää. Kristus on kaikkien kuningasten kuningas ja kaikkien herrojen herra. Jos hän tämän arvonsa menettää Augsburgissa, niin menettää hän sen koko maailmassa.» Niin Luther. Mutta Melanchton yhä valitti: »jos meillä ennen ei ollut monta ystävää, niin nyt ei ole yhtäkään. Epälukuiset vaarat ympäröivät meitä».

Totta onkin, että reformatsioonin tuimimmat viholliset saivat yhä valtaavamman vaikutuksen keisariin ja asiain menoon. Käytettiin semmoista puhe-tapaa, että vastaus uskontunnustuksen mustiin kirjaimiin on laadittava punaisilla kirjaimilla (luterilaisten verellä). Aluksi tyydyttiin kuitenkin mustiin. Vastauksen laatiminen annettiin 20:lle raivokkaimmalle paavilaiselle, ja niiden lausunnon nojalla tulisi kaiketi keisari uudistamaan Wormsin ediktin ja sitten miekalla kukistamaan vastahakoiset.

Melanchton tuskaili. Tinkikäämme! Tyytykäämme vaan siihen, että kalkki myönnetään maallikoille ja että papit saavat naida. Sillä perustuksella ryhtyi hän uudestaan sovinnon hieromiseen. Kuinka pitkälle hän oli menossa näkyy hänen kirjeestään paaivin legaatille, jonka kanssa hän pyysi saada yksityisesti neuvotella. »Ei yksikään opinkappaleemme poikkee romalaisen kirkon opista; me kunnioitamme ro-

malaista piispaa ja otamme häntä totellaksemme, kunpa vaan hän ei hylkää meitä. Jumalan avulla jäämme Kristukselle ja romalaiselle kirkolle uskollisiksi». Siihen siis piti Lutherin jättiläistyö Melanchtonin mielestä supistua »rauhan tähden». Luther kyllä varoitti: »Kristusta ja Belialia ei käy sovittaminen. Minä ainakaan en peräydy hiuskarvaa. Mitä enemmin meiltä vaaditaan, sitä vähemmin pitää teidän myöntää.»

Mutta tällä kertaa ei pelastanut asiata Luther, vaan itse Jumala. Katoliset luulivat nyt olevansa kokonaan voitolla. Maallinen voima oli heidän puolellaan, Melanchton oli mennyt satimeen. Jos olisivat suostuneet vaikkapa vaan näennäisiin myönnytyksiin, olisivat kaiketikin pelastaneet paavinvallan, johon Melanchton ei tahtonut koskea, ja sen ohessa vähitellen kaikki muutkin väärinkäytökset. Luther oli epätoivon partaalla. Kaikki uhrataan valtiollisen rauhan tähden, ja oppi syrjäytetään. Mutta Jumala löi taas katoliset sokeudella. Ollen näin kaikin puolin voitolla päättivät he olla mitään vähintäkään myöntämättä. Protestantit vihdoin huomasivat, etteivät muut myönnytykset kuin ehdoton alistuminen tuottaisi toivottua rauhaa.

Pitkällisen työn perästä valmistui katolisen valiokunnan vastaus protestanttien uskontunnustukseen. Se olikin koko paksu kirja. »Huonot kirvesmiehet tuhlaavat paljon aineita», sanoi Luther. Mutta se oli siksi törkeä, ettei keisarikaan voinut sitä hyväksyä. Ruvettiin korjauksiin. Sillä aikaa koetettiin taas uh-

kauksilla ja lupauksilla vaikuttaa vaaliruhtinaaseen. Hänkin sai kestää taistelunsa maailman houkutusia vastaan. Mutta hän voitti. »Jumala on tehnyt minun, raukan, vaaliruhtinaaksi; heittäydyn hänen helmaansa, tehkööön minulle tahtonsa mukaan», sanoi hän.

Katolisten korjattu vastaus luettiin valtiosäädylle Elokuun 3 p:nä. Keisari ilmoitti pfalzkreivin kautta, että hän huomasi vastauksen evankeliumin mukaiseksi, jonka vuoksi hän vaati protestantteja luopumaan erehdyksistään, muutoin tahtoi hän osoittaa, että hän jaksaa puolustaa kirkkoa. Protestantit pyysivät saada käsiinsä luetun vastauksen, jotta voisivat puolestansa siihen vastata, ja monien mutkien jälkeen ne sen saivatkin, mutta ehdolla etteivät siihen vastaa. Tähän ehtoon eivät suostuneet protestantit. Eihän enään ollut muuta keinoa kuin miekkaan tarttuminen. Katoliset ruhtinaat olivat valmiit liittoutumaan ja Henrik VIII:nelta pyydettiin toivottua apua.

Nämät juonet ja välittelyt olisivat saattaneet venyä jos kuinka pitkälle, ellei Hessenin maakreivin menettely olisi pakottanut pikaiseen ratkaisuun. Hän oli siksi kyllästynyt loppumattomiin rettelöihin, että hän, ystävien ja vihollisten tietämättä, lähti kotia. Nyt olivat valtiopäivät kokonaan neuvottomia, semminkin kun maakreivi oli jättänyt jälkeensä kirjeen, jossa hän sanoo, ettei hän houkutusten eikä uhkausten tähden luovu Jumalan sanasta; sen puolesta lupaa hän taistella, vaikka se maksaisi hänelle hänen omaisuutensa, lapsensa, alamaisensa ja henkensä. Eipä ihmekään, että katoliset kuvittelivat, että hän jo oli sota-

joukolla Augsburgin porttien edessä. Niin kärkkäitä kuin oltiinkin väkivaltaisuuteen, masentuivat mielet toden tullessa, ja päätettiin taas ruveta välittelyihin. Melanchton oli tietystikin ensimmäinen rauhan keinoja keksimässä, ja nöyrtyi melkein armonpyyntöön. Josko eivät olleetkaan muut teologit yhtä myösperäisiä, suostuivat he kuitenkin uusiin neuvotteluihin, jopa viimeisessä tingassa paavin vallan tunnustamiseen, kunpa vaan saavat pitää puhtaan oppinsa. Kansleri Bruck oli nyt se, joka esiintyi arvokkaampana, mutta keskusteluja ei hänkään kieltänyt.

Eri valiokunta asetettiin tätä varten, jossa oli muiden muassa jäsenenä Melanchton ja Eck. Helppo on käsittää kuinka siinä asiat ajettiin. Katoliset tekeytyivät varsin suopeiksi, ja Melanchton piti tätä kovana rahana. Valiokunnan ulkopuolella olevat evankeeliset pelkäsivät pahinta, ja heidän kesken huthuttiin jo yleisesti, että Melanchton pettää tahi tulee petetyksi. Askel askeleelta peräytyi hän, jopa hyväksyi yksityisen messunkin. Luther vastusti tarmonsa takaa. Peräytykäämme mahdollisuuden mukaan. Mutta meidän vallassamme ei ole hyväksyä sitä, mikä ei ole Jumalan sanaa. Hänen mielestään oli sovinto mahdollinen ainoastaan, jos paavi luopuu paaviudesta!

Sillä perustuksella oli tietystikin sovinto mahdollon, ja mihin muuhun suostuttiinkin, niin oli se molemmin puolin ainoastaan näennäistä. Mihinkään tuloksiin ei päästy; evankeeliset viittasivat vihdoin annettuun uskontunnustukseensa ja vaativat yleistä

kirkolliskokousta. Luther kehoitti lähtemään pois. »Teillä on tunnustus, teillä on evankeliumi; keskustelut ovat tarpeettomat.» Kun ei noilla kinastuksilla päästy mihinkään, päätettiin uudestaan vedota uhkauksiin. Keisari kutsui valtiosäädyt 22 p. Syyskuuta valtiopäivien lopettajaisiin. Siinä luettu päätös uhkasi suorastaan väkivallalla ja sodalla. Mutta armosta suotiin evankeelisille kuuden kuukauden katumus-aika Huhtikuun 15:teen päivään, kohtuullinen aika sotavarustuksia varten. Samassa tilaisuudessa jätettiin Melanchtonin kuuluisa »Apologia», Augsburgin uskontunnustuksen puolustus, keisarille, joka kuitenkin ei ottanut sitä vastaan. Kyllästyneenä lähti vaaliruhtinas samana päivänä Augsburgista. Kaikista uhkauksista huolimatta eivät Augsburgin valtiopäivät tuottaneet muuta tulosta, kuin että Jesus Kristus oli uudestaan tunnustettu maailman edessä, mutta ei enään yksinäisen munkin vaan evankeelisen kirkon jäsenten, ruhtinaiden, saarnaajien ja maallikkojen kautta.

XI.

Rauha myrskyssä.

Jo Augsburgissa oli keisari ollut aikeissa tuottaa Italiasta muutamia ratsurykmenttejä protestanttien kukistamiseksi, ja Englanninkin kuninkaalta toivoi hän kannatusta. Valtiopäiväpäätös oli niinkuin näimme kokonaan uhkaava. Vormsin edikti oli taas pantava toimeen, ja niskoittelevat saatettavat kanteenalaisiksi; rovioita sytytettiin yhä useammin. Sota oli kaiken todennäköisyyden mukaan tulossa. Sitä varten olivat katoliset Aachenissa, jossa keisarin veli Ferdinand, meille jo tunnettu uskonpuhdistuksen väkivaltaisain vastustaja, kruunattiin romalaiseksi kuninkaaksi, rakentaneet liiton protestanttisuuden kukistamiseksi. Vastapainoksi olivat evankeeliset Schmalkaldenissa niinkään liittoutuneet puolustukseksi. Valtiollinen taivas oli siten raivokkaiden myrskyjen vallassa, ja salama saattoi minä hetkenä tahansa lähettää tuhoavat nuolensa kansan yli.

Mutta Lutheria eivät pelottaneet enään kuten ennen Tyingenin metsässä mitkään salamaniskut. Sisällisesti oli hän saavuttanut täydellisen rauhan. Ne koettelemukset ja kiusaukset, jotka ennen rasittivat häntä, kun hän epäili työnsä oikeutusta, olivat kokonaan haihtu-

neet. »Kristus elää ja hallitsee», ja Luther luuli voitavansa synkeimmissäkin oloissa ikäänkuin pysyä syrjästä katsojana. Tosin vaivasivat häntä yhä ankaremmin ruumiilliset kärsimykset, jotka joskus saattoivat hänet haudan partaalle, mutta aina keskeyttivät hänen työnsä. Päänkivistys ja korvien humina vaivasivat häntä viikkokausia, tainnoskohtaukset tapasivat häntä tuontuostakin, ja erittäin kovia tuskia kärsi hän kivitaudista. Mutta mikä on sen kestäessä ruumiillisia tuskia, joka tietää ne Isästä lähteneiksi ja pitää kuolemaa ijankaikkisen elämän porttina! Jälki-maailma ei voi käsittää, kuinka Luther tällaisissa oloissa oli mahdollinen suorittamaan kaikki ne kirjat ja kirjoitukset, joita hän tukuttain antoi julkisuuteen, ja hoitamaan sitä ihmettävän laveaa kirjeenvaihtoa, jota hän ylläpiti pienten ja suurten kanssa, lohduttaen, rohkaisten, neuvoen ei ainoastaan hengellisissä asioissa vaan suurissa valtiollisissa kysymyksissäkin.

Jonkinmoisen selityksen siihen saamme Lutherin perhe- ja kotioloista. Rakkaassa »Käthe'ssään» oli hän löytänyt vaimon, »kalliimman kuin kaikkein kallein päärly», kuten Salomon sanoo. »Hänen miehensä sydän uskaltaa häneen; hänen elatuksensa ei puutu häneltä». »Käthe-herra», joksi Luther joskus pilalla sanoi vaimoansa, ansaitsee kyllä tulla mainituksi miehensä rinnalla. Hellyydellä hoiti hän rakasta ukkoansa terveenä ja sairaana; vaimonsa terveessä, hilpeässä luonteessa löysi Luther uutta voimaa synkkinä hetkinään, ja kovimmissakin elämän koetuksissa seisoivat Katarina hurskaana ja rohkeana

miehensä rinnalla. Suuttumatta otti hän taloon sitä lakkaamatonta virtaa kaikenlaatuisia ihmisiä, jotka likeltä ja kaukaa etsivät tyyssijaa Lutherin aina avoimessa kodissa. Siellä kasvatettiin useat Lutherin sisaren lapset, sinne pakenivat luostareistansa lähteneet nunnat ja uskonsa tähden karkoitettut saarnaajat, kuten esim. Agricola, joka suuren perheensä kanssa arvelematta asettui pitkiksi ajoiksi Lutherin luo. Kun rutto 1539 raivosi Wittenbergissä ja Luther tapansa mukaan, muiden paetessa, jäi paikoilleen, korjasi hän pelkäämättä kuolleiden orvot saastutetuista kodeista taloonsa. Useita kuukausia sai hän luonaan hoitaa Brandenburgin vaaliruhtinaan Joachimmin sairasta puolisoa Elisabethia, jonka hänen miehensä oli karkoittanut Elisabethin evankeelisen uskon tähden. Että sitä paitsi Lutherin talo ja pöytä oli tuttaville ja virkakumppaneille tarjona, on luonnollista. Ja kaikkiin täytyi Katarinan, kuuden lapsen äidin, ajan, ruokavarain ja kotona pannun oluen riittää. Kuten kelpo emännällä ainakin oli tarkka huoli pidettävä karjasta ja sioista, sitten kun hän oli saanut haltuunsa muutamia luostariin kuuluvia maakaistaleita. Mitä senlaatuista Wittenbergissä sopi pitää, ei riittänyt Katarinan toimihalulle. Hän hankki itselleen lisäksi maatilan, jossa hän joskus viihtyi ja toimi viikkokausia. Kyllä kaikkiin tähän tarvittiin »Kätheherran» luja, mutta samassa hellä käsi.

Rauhallinen satama oli Katarinan miehelleen valmistama koti, jossa hän ulkonaisten myrskyjen raivotessa löysi kotilieden lämmön ja levon. Kiitollisena

lausuikin Luther Käthestään: »hän on ollut minulle ei ainoastaan aviovaimo vaan palveleva piika». Mutta siitä karkeasta taistelijasta, jona Luther esiintyi ulkomaailmassa, ei tapaa perheen-isässä yhtäkään piirrettä. Hellänä oli hän aviopuolisona, isänä lapsi lastensa kanssa, katseli ja johti heidän leikkejensä. Eräs aikalainen kertoo: »Hänen vakavuutensa on siksi yhdistetty iloon ja ystävällisyyteen, että tekee mieli asua hänen luonansa, sillä näyttää siltä ikäänkuin Jumala tahtois levittää suloisen ja riemullisen evankeliuminsa ei ainoastaan hänen opetuksensa vaan hänen esiintymisensäkin kautta.» Luonnon ihailijana ja luotujen niinkuin kauniin soiton ja laulun ystävänä pysyi hän koko elinaikansa. Ystävien parissa ja pöydän ääressä puhkesi valloilleen hänen rikas leikillisyytensä lähde, ja keveässä muodossa ilmilausui hän usein syvimpiä totuuksia. Liiaksikin innostuneet ystävät luulivat velvollisuudekseen panna paperille ja säilyttää jälkimaailmalle jokaisen heidän suuren sankarinsa sanan, ja niin syntyivät »Lutherin pöytäpuhelut», joita sitten voitonhimoiset kirjailijat ja kirjankustantajat ovat vääräntäneet ja lisänneet, toivoen Lutherin nimellä varustettujen kirjojen aina löytävän ostajia.

Lutherista ihmisenä antavat meille herttaisen kuvan pari hänen kirjettänsä Koburgin vuorilinnasta, »korppien ja varisten valtakunnasta», joksi hän sitä sanoi, aikana jona hän kärsi tuimia ruumiillisia ja sielullisia tuskia. Kun valtiopäivien varsinaiset työt lykkäytyivät päivästä päivään, kirjoitti hän eräälle ystävälleen: »Me täällä olemme jo täydessä keskus-

telussa. Täällä voisit saada nähdä kuninkaita, herttuita ja muita suuria herroja, jotka vakavasti tuumivat valtakunnan asioista ja uupumattomalla äänellä huutavat oppejansa ja päätöksiänsä ilmaan. He eivät asu noissa loukoissa, joita te kunnioitatte palatsin nimellä; taivas on heidän kattonsa, viheriövät puut heidän kirjava ja vapaa lattiansa, ja maan ääret heidän seinänsä. He kammoksevat kullan ja silkin mietöntä prameutta; he eivät piittaa juoksijoista ja tamineista; heillä kaikilla on sama puku, sama väri ja sama ulkonäkö. En ole nähnyt enkä kuullut heidän keisariansa; mutta jos heitä oikein ymmärrän, ovat he päättäneet tänä vuonna käydä leppymätöntä sotaa — maan parhaita hedelmiä vastaan. Voi, hyvät ystävät! Siinähan ovat papistit ja sofistit edessäni, kokoontuneina taistelurintamaan, että saisin kuulla heidän lörpötystensä ja rääkynäänsä. — — Mutta pila sikseen, ja sittenkin tarpeellinen pila, irtaantuakseni niistä ajatuksista, jotka ryntäävät minuun.»

Toinen kirje on hänen pojallensa Hannulle. »Armo ja rauha Kristuksessa, rakas poikani! Mielelläni näen, että luet hyvin ja rukoilet ahkerasti. Tee niin, poikaseni, ja jatka samoin. Kun tulen kotiin tuon sinulle kauniit markkinatuliaiset. Tunnen ihanan yrttitarhan monine lapsineen, jotka siellä käyvät kultaisissa pienissä takeissa noukkien puiden alta kauniita omenia, päärynöitä, kirsimarjoja, suuria keltaisia ja punaisia luumuja; he laulavat, juoksevat ja ovat iloisia; onpa heillä myös pienet, kauniit hevoset, kultaiset ohjakset ja hopeaiset satulat. Silloin kysyin yrttitarhan omis-

tajalta, ketkä ovat nämät lapset. Ja hän vastasi: he ovat semmoisia lapsia, jotka kernaasti rukoilevat, oppivat ja ovat hurskaita. Silloin sanoin: hyvä mies, minulla on myös poika, pieni Hannu Luther, eikö saisi hänkin päästä yrttitarhaan, että hänkin saisi syödä moisia kauniita omenia ja ratsastaa moisilla pienillä hevosilla ja leikkiä näiden lasten kanssa? Kyllä, vastasi mies, jos hän kernaasti rukoilee, oppii ja on hurskas, niin saa hänkin tulla yrttitarhaan, ja Lippus ja Jost (Hannun leikkitovereita) myöskin, ja kun kaikki tulevat tänne, saavat he huiluja ja kitaroita, saavat tanssia ja ampua pienillä joutsilla — —. Sano terveisiä Leena-tädille ja anna hänelle suutelo minun puolestani.

Rakas isäsi Martinus Luther.»

Semmoinen oli tuo tuima Luther yksityisenä ihmisenä ja perheenisänä. Hänelle oli onnellinen oma koti sinä »vahvana linnana», jossa hän nautti rauhaa ja virkistystä ulkomaailman pauhinasta huolimatta. Hänen asemansakin oli jossakin määrin muuttunut. Hän ei enään ollut yhtä paljon kuin Wormsissa ja Augsburgin valtiopäiviin saakka sotamies kuumimassa tulessa. Hän oli enemmän neuvonantaja ja johtaja, ei ainoastaan hengellisenä vaan valtiollisenäkin. Vielä sai hän kokea sen surun, että vaaliruhinas Juhana kuoli 16 p. Elokuuta 1532. Hänen poikansa ja seuraajansa, Juhana Fredrik, oli tosin nuori mutta vakava ja vilpitön kristitty, ja Luther oli yhä hänen syvimmän kunnioituksensa esineenä ja neuvonantajansa valtiollisissakin kysymyksissä. Usein kyllä

osoittautui entinen munkki tarkkanäköisemmäksi kuin varsinaiset valtiomiehet. Kun Augsburgin valtiopäivien aikana keisari, paavi ja Ranskan kuningas yhteisillä voimilla päättivät kukistaa kerettiläisyyttä, kirjoitti Luther pilallisesti: »Paavi on kyllä *in nomine domini* (Herran nimessä) luvannut panna henkensä ja tavaransa alttiiksi keisarin puolesta samoinkuin ranskalainenkin *par ma foi* (kunnian sanallaan). Tosin mitä pyhin liitto, mainio kappale *non credimus* (emme usko) pykäleessä. Mutta olen tri Martti Lutherilta itseltään kuullut, että jos paavi ja ranskalainen rupeavat sydämmestään hyviksi keisarillisiksi, niin tahtoo hän panna toisen silmänsä ja korvansa alttiiksi. Sillä herra *par ma foi* ei voi unohtaa onnettomuutta Pavian luona, ja herra *in nomine domini* on ensiksikin italialainen, joka jo on liiaksi; toiseksi florensilainen, joka on pahempi; kolmanneksi äpäpä, joka on itse perkele, eikä vihdoin voi olla niin kovin iloinen Roman ryöstöstä, kuin miksi hän teeskentelee.» Luther tiesi todeksi mitä hän raamatussaan oli lukenut, ettei liittoihin ole luottamista.

Kun ei ole tarkoituksena seurata reformatsioonin kaikkia vaiheita Augsburgin valtiopäivien jälkivuosina, otamme tähän ainoastaan muutamia eri kohtauksia, jotka likemmin liittyvät Lutheriin persoonallisesti. Valtiopäiväpäättös oli mitä uhkaavin, ja kun katoliset Tammikuussa 1531 kokoontuivat romalaiseksi kuninkaaksi valitun Ferdinandin kruunaukseen Aachenissa olivat he jo tuumineet kaikkien katolisten liittoa evankeelisia vastaan.

Edellisessä on kerrottu evankeelisten puolustusliitosta Schmalkaldenissa. Lutherin järkähtämättömänä vakaumuksena pysyi, että uskon asioissa Jumalan sanan julistaminen oli taistelussa ainoa oikeutettu ase. Mutta selvästi näkyi, että keisari aikoi vedota miekkaan. Lutherille asetettiin kysymys, missä määrin vastustus oli luvallinen. Hänen mielipiteensä oli, että ainoastaan väkivallan torjuminen on luvallinen, ja siinä kohden menetelköt ruhtinaat omantuntonsa mukaan. Säilyttääksensä rauhaa niin kauvan kuin mahdollista, julkaisi hän »varoituksen rakkaille saksalaisille». Tähän saakka sanoo hän rukoilleensa rauhan puolesta. Jos sota sittenkin syttyy, ei hän sitä kapinaksi tahdo sanoa, sillä paavilaiset menettelevät ilkeydestä ja vastoin jumalallista oikeutta. Jos siis keisari kutsuu sotaan evankeelisia vastaan, älköön kukaan antako siihen itseänsä käyttää, muutoin tulee hän osalliseksi ja syypääksi »sielunmurhaan», ja on avullisena tuhoamaan kaiken sen hyvän, jota evankeliumi on tuottanut. Lutherin hartaat rukoukset saivat rauhan säilytetyksi hänen kuolemaansa saakka. Mutta tuskin oli hän silmänsä ummistanut viimeiseen uneen, kun miekat jo välkkyivät ja kesti veritöitä melkein lakkaamatta koko vuosisadan kuluessa.

Alituisista sairauskohtauksistansa huolimatta teki Luther uupumatonta työtä saarnaajana ja kirjailijana, aina valmiina taisteluun millä taholla vihollinen ilmaantuikin. Uudestaan kastavat haaveilijat eivät suinkaan olleet Münzerin kanssa kukistetut. Päinvastoin tun-

kivat he aina jälissä kaikkialla missä vaan evankeliumillinen liike sai jalansijaa, eikä siis kumma, että heitä pidettiin suoranaisesti Lutherin reformatsioonin tuotteena. Hollannista tulleet uudestaankastajat, räätäli Johana Leideniläisen johtamina, olivat samoin kuin Münzer Myhlhausenissa päässet valtaan Mysterissä, ja uudistivat siellä kaikki kymmenen vuotta myöhemmin, 1535, jo tunnetut epäjärjestykset »viimeisten aikojen pyhien» tapaan. Luther kyllä kääntyi ankarasti heitä vastaan, mutta ilman menestystä. Heidätkin täytyi kukistaa aseellisella voimalla. Tuskaallista oli Lutherille, että Zwingliläistenkään kanssa ei saatu lopullista sovintoa aikaan, kaikista kokouksista, keskusteluista ja neuvotteluista huolimatta.

Kaikesta herttua Yrjön vastustuksesta huolimatta tunki evankeliumi yhä enemmän Sakseniin, ja sen mukaan kiihtyi siellä vainokin. Vainotut kääntyivät Lutherin puoleen pyytäen neuvoa. Tämä vastasi yksityisessä kirjeessä, jossa hän ankarasti moitti herttuata, ja sanoi, että niiden, jotka Jumalan sanan mukaan ovat vakuutetut, että pyhä ehtoollinen on nautittava molemmissa muodoissa, tulee ennemmin panna henkensä ja tavaransa alttiiksi kuin kieltää Kristusta. Kirje tuli yleisesti tunnetuksi, suuri joukko luterilaisia karkoitettiin Leipzigistä, ja herttua syytti Lutheria kapinan nostamisesta. Vaaliruhtinaan kehoituksesta vastasi Luther kirjasella, jossa hän tapansa mukaan ei säästänyt kovia sanoja herttuata vastaan, lohduttaen lämpimästi vainottuja. Ettei mistään kirjoista ollut apua, sehän oli luonnollista. Mutta ihmeellisesti

johti Jumala tässäkin omiensa kohtaloa. Herttua Yrjö pysyi yhä evankeliumin ankarimpana vihollisena ja vainoojana. Hänen maahansa ei pitänyt sen päästä. Eivätkä mitkään Jumalan varoitukset saaneet tätä paatunutta Faraota pehmenemään. Hänen vanhin poikansa Juhana kuoli 1537 lapsetonna; nuorempi oli heikkomielinen ja kuoli hänkin. »Yrjö herttuan täytyy kuivettua kuin kirottu viikunapuu», lausui Luther. Herttuakruunun perillinen oli nyt Yrjön veli, Freibergin herttua Henrik, joka jo aikoja sitten oli liittynyt evankeelisiin. Estääksensä evankeelista ruhtinasta pääsemästä hänen perillisekseen, oli Yrjö-herttua hankkeissa jättää maansa Itävallan huoneelle, mutta ennenkun välittelyt olivat loppuun saatetut, kuoli herttua Huhtikuun 17 p:nä 1539. Uusi ruhtinas ryhtyi kohta maansa reformeeraamiseen. Itse Luther saapui Leipzigiin, ja suunnaton ihmisjoukko otti hänet vastaan. Toukokuun 23 p:nä saarnasi hän tuhansille. Vaaliruhtinaan vaunuissa lähti hän paluumatkalle. Tämä muisti nyt, että Luther joskus oli sanonut, että kyllä hän joskus vielä saarnaa Leipzigiissä. Jumalalle ei ole mikään mahdotonta.

Erittäin tuskalliseen asemaan joutui Luther Hessenin maakreivin tähden. Tämä oli 20 vuotiaana nainut Saksenin herttuan Yrjön tyttären Katarinan. Mutta pian kyllästyi hän puolisoonsa ja, häpeällisesti rikkoen aviollisen uskollisuutensa, rupesi julkiesti elämään salavuoteudessa erään Margareta von der Sale'n kanssa. Hänen omatuntonsa kyllä soimasi häntä, eikä hän muutamiin vuosiin rohjennut nauttia

Herran ehtoollista. Kun hän vaarallisesti sairastui, ilmoitti hän lääkärillensä kovat omantunnon vaivansa ja luuli voivansa parantaa elämänsä ainoastaan siten, että hän ottaisi Margaretan toiseksi vaimokseen. Siitä kuulusteli hän paitsi valtioviisasta Buceria myös Wittenbergiläisiä teologeja Lutheria ja Melanchtonia. Emme voi tässä kertoa kaikkia tämän tuskallisen välittelyn vaiheita. Lopputuloksena, oli että häntä neuvottiin vihityttämään itsensä salaisesti Margaretan kanssa, joka tapahtuikin muutamien, niiden joukossa Melanchtoninkin, läsnäollessa. Lutherin osanottoa tähän surkeaan kauppaan ei saa kaunistella eikä puhdistaa. Itsekin kärsi hän, mutta poikkeaminen oikealta tieltä on sittenkin oikeutetun moitteen alainen, ja tuotti se, kuten luonnollista on, varsin tuntevia haittoja evankeeliselle liikkeelle. Merkillisempiä tapauksia oli Naumburgin hiippakunnan evankeliseeraus. Sikäläinen piispa, pfalzkreivi Filip, kuoli 1541. Vaaliruhtinas määräsi hänen seuraajakseen tunnetun evankeelisen opettajan Nikolaus von Amsdorffin, jonka sitten Luther juhlallisesti vihki ensimmäiseksi evankeeliseksi piispaksi.

Kuinka halukas keisari olikin tarttumaan aseisiin, esti sitä kuitenkin milloin sodat Turkkia, milloin ranskalaisia vastaan. Koetettiin sentähden uusia sovituskeinoja semminkin Regensburgin valtiopäivillä vuonna 1542. Riideltiin ja sovittiin yhdestä ja toisesta, mutta myönnettiin, ettei päästä mihinkään ilman Lutherin suostumusta. Keisari taipui siihen määrään, että lähetettiin juhlallinen lähetystö Wittenbergiin kuuluste-

lemaan Lutherin mieltä. Vastoin tapaansa vastasi Luther johonkin määrin epäselvästi ikäänkuin suostuen, mutta samassa osoittaen, että sovinto oli mahdoton juuri katolilaisten puolelta. Niin kävikin. Mitä likemmäksi päästiin toisiansa ainakin näennäisesti, sitä jyrkempinä esiintyivät katoliset, ja sovintoyritykset raukesivat nyt kuten ennenkin tyhjiksi. Sen pitemmälle ei päästy vastaisillakaan valtiopäivillä.

Lutherin oppi kaikista vastustuksista ja inhimillisistä erehdyksistä ja heikkoudesta huolimatta voitti kyllä alaa. Mutta itse oppi-isän ruumiilliset voimat heikkenivät heikkenemistään. Henkiset voimat pysyivät kuitenkin ihmeellisesti virkeinä. Lukuisia uusia kirjoja julkaisi hän, milloin vaan tarve vaati, yhtä tuoreita ja pontevia kuin milloinkaan; hänen kirjevaihtonsa oli yhtä ahkera kuin ennenkin, saarnaajana esiintyi hän aina kun sairauden tuskat suinkin sallivat, ja luentojansa suoritti hän, lopettaen Moseksen ensimmäisen kirjan selitykseen Marraskuussa 1545. Kuulijoillensa lausui hän silloin: »Siinä nyt on rakas Genesis. En jaksa enään, olen heikko, rukoilkaa puolestani, että Jumala minulle soisi hyvän, autuaan erohetken.» Eikä hän enään mitään luentoa pitänyt.

Se kirkkokurin ja yleisten tapojen löyhtyminen, jota hän Wittenbergissä huomasi, suretti häntä suuresti. Semmoisetko ovat evankeliumin saarnan hedelmät! Varoituksista ja neuvoista ei tullut mitään parannusta. Kuten ainakin oli tapojen turmelus yhä suurempi mitä ylemmäksi yhteiskunnallisella asteikolla noustiin. Luther ei suinkaan peitelty ruhtinai-

den eikä virkamiesten syntejä. Mutta ärtyneenä ja sairaana kun hän oli, halusi hän vetäytyä pois maailman melusta ja asettua johonkin rauhalliseen sopukkaan. Amsdorfin ystävällisestä kutsumuksesta lähti hän Heinäkuussa 1545 Naumburgiin virkistysmatkalle. Sieltä kirjoitti hän vaimolleen: »Mielelläni tekisin niin, ettei minun enään tarvitsisi palata Wittenbergiin. Tahdon siis maleksia ympäri maailmaa ja mieluummin syödä kerjäläisleipää kuin kiduttaa viimeiset päiväni Wittenbergin säännöttömässä menossa.» Missä määrin tämä oli hänen todellinen aikomuksensa on vaikea sanoa. Ainakin nosti se hälytystä sekä yliopistossa että vaaliruhtinaau hovissa, joiden puolesta lämpimästi kehoitettiin häntä jäämään, eikä siirtymisestä mitään tullut. Naumburgista lähti Luther Merseburgiin, jossa hän vihki piispaksi Anhaltin ruhtinaan Yrjön. Leipzigin ja Torgaun kautta palasi hän Elokuun puolivälissä Wittenbergiin. Matkallaan oli hän, mikäli vaan voimia riitti, saarnannutkin.

Lutherin kotiseuduilla Mansfeldissa harjoitti semminkin kreivi Albrecht raskasta sortoa alamaisiansa kohtaan, ja oli sitä paitsi kiihkeässä riidassa veljensä Gebhardin kanssa. Luther oli useampaan kertaan nuhdellut ja varoittanut veljeksiä. Mutta nyt kutsuttiin hän persoonallisesti kotiseutuunsa sovittamaan perheriidat. Luther lähtikin matkaan Lokakuussa, mutta samaan aikaan ryntäsi Henrik Braunschweigläinen asevoimalla maahan valloittaaksensa sitä. Yritys torjuttiin, mutta sovinnon hieromisiin ei ollut aika otollinen. Tammikuussa lähti Luther uudestaan mat-

kalle Mansfeldiin 3:n poikansa parissa. Matka oli vaivaloinen, semminkin oli kulku Sale-joen poikki ajojään tähden vaarallinen. Kylmettymisestä sairastui Luther, mutta parani odottamattomasti pian ja saarnasi Eislebenissä Tammikuun 31 p:nä. Hänen varsinaisen tehtävänsä, sovinnon rakentaminen Mansfeldin kreivien suvussa, edistyi varsin hitaasti juristien vehkeiden tähden, arveli Luther. Vasta Helmikuun 16 p:nä saatiin vihdoin sovinto aikaan. Suuresti iloitsi siitä Luther, joka jo Joulukuussa oli kreivi Albrechtille kirjoittanut, että hän mielellänsä astuisi hautaansa, kunpa vaan hän sitä ennen näkisi rakkaat maansa hallitsijat yksimielisinä. Hyvillään siitä, että hän oli saanut rauhan palautetuksi kotiseudullaan, tahtoi hän mitä pikimmin lähteä paluumatkalle. Mutta seuraavana päivänä oli hän huononvoipa; toipui kuitenkin siksi, että hän tavallisessa seurassaan söi illallisansa iloisesti jutellen vakavia ja pilojakin. Makuuhuoneeseensa mennessään kohtasi häntä ankara rinnanahdistus. Apua annettiin minkä voitiin, ja sairas nukui sohvallaan kl. 10:neen. Silloin nousi hän ja astuessaan makuuhuoneeseen lausui: »Sinun käsiisi annan minä henkeni; sinä olet minut lunastanut, uskollinen Jumala. Rukoilkaa Herramme Jumalamme ja Hänen evankeliuminsa puolesta, sillä paavi kovasti ahdistaa häntä.» Pari tuntia nukahti hän, mutta heräsi yhä kovempaan rinnanahdistukseen. »Voi Herra Jumala, kuinka minua kivistää. Kaiketi minä tänne Eislebeniin, jossa olen syntynyt ja kastettu, jäänkin.» Lähimmäiset ja lisäksi itse kreivi Albrecht vaimonsa

kanssa saapuivat sairastuoteelle. Hänen viimeisen rukouksen kirjoitti paperille eräs läsnäolija. »Oi taivaallinen Isäni, Jumala ja Herramme Jesuksen Kristuksen Isä, sinä kaiken lohdutuksen Jumala, kiitän sinua, että olet minulle ilmaissut rakkaan poikasi Jesuksen Kristuksen, johon minä uskon, ja jota olen saarnannut ja tunnetuksi tehnyt, jota minä olen rakastanut ja ylistänyt. Rukoilen sinua, Herrani Jesus Kristus, suo minun uskoa sieluraukkani sinun haltuusi. Oi taivaallinen Isä, vaikka minun täytyy jättää tämä ruumis ja minä temmataan tästä elämästä, niin tiedän varmaan, että tulen olemaan ijankaikkisesti sinun luonasi, ja ettei kukaan riistä nyt minua sinun kädestäsi. Meillä on Jumala, Jumala, joka auttaa, ja Herra, Herra, joka kuolemasta vapahtaa.» Useampaan kertaan huudahti hän: »Isä, sinun käsiisi annan minä henkeni.» Vähitellen vaikenivat rukoukset ja loppu lähestyi. Silloin kysyi häneltä Jonas Justus: »Kunnioitettu Isä, tahdotteko te kuolla sen Kristuksen uskossa ja siinä opissa, jota olette saarnanneet?» Luther vastasi selvästi: »Tahdon», ja se oli hänen viimeinen sanansa. Hänen henkensä oli löytänyt oikean isänmaansa. »Kuolema, kussa on sinun otas? Helvetti, kussa on sinun voittos?»

Vaaliruhtinaan käskystä oli Luther haudattava Wittenbergiin, vaikka Mansfeldin kreivit toivoivat saada laskea hänen ruumiinsa kotiseudun maahan. Sitten

kun ruumis 19 p:nä oli siunattu Andreaankirkossa, saatettiin se seuraavana päivänä kaupungista suurella juhlallisuudella, itse Mansfeldin kreivi ratsuväen johtajana, vahvan ihmisjoukon seuratessa ja kirkonkellojen soidessa. Yhtämittäisessä juhlakulussa saatettiin ruumis Wittenbergiin, johon se saapui 22 p:nä aamulla. Yliopisto ja porvaristo oli Elsterportilla vastaanottamassa. Juhlakulun johtajina olivat molemmat Mansfeldin kreivit ratsuväkineen. Ruumisvaunujen jälessä ajoi leski pienissä vaunuissa, sen perässä pojat ja sukulaiset, vihdoin yliopiston jäsenet, kaupungin neuvosto ja kansaa mikä jaloille kykeni. Linnankirkossa saarnasi Bugenhagen, jonka jälkeen Melanchton piti lämpimän muistopuheen vainajasta. Ruumis haudattiin saarnastuolin läheisyyteen.

Suurta surua ja pahoja tulevaisuuden aavistuksia nosti tieto Lutherin kuolemasta kaikissa evankeelisissa. Hänen valtaava persoonansa oli saanut pahimmat torjutuiksi, miekat tupessa pysymään. Himojen hillitsijä, mahtava rukoilija oli poissa, mikä enään voisikaan estää kauvan kokoontuneita polttoaineita ilmi tuleen syttymästä! Niin kävikin. Monta kuu-kautta ei kulunutkaan ennenkuin n. s. Schmalkaldenin sota oli täydessä käynnissä.

Romalaiset olivat ilmi-ilossa. Heidän pahin vihollisensa, ja, kuten luulivat, evankeelisen liikkeen ainoa tuki oli murtunut. Nyt saivat rauhassa häväistä suuren miehen muistoa, joka häpäiseminen kyllä on jatkunut meidän päiviimme saakka. Mutta

tahtomattansakin on itse katolinen kirkko suuressa määrässä puhdistunut Lutherin reformatsioonin kautta.

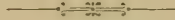
Usko kilpenään ja rukous ainoana aseenaan seisoi Luther pelotonna Jumalan sanan vankalla kalliolla hänen työtänsä ja henkeänsä uhkaavimpien vaarojen hetkinä. Rukouksillaan tukki tämä uskonsankari jalopeurojen suut, asetti myrskyt, pidätti miekat. Hänen voimansa salaisuus oli siinä, että se Jumala, jolle hän esitti tarpeensa, huolensa ja tuskansa, oli hänen edessään niin elävänä persoonana kuin ikinä maallinen isä lapsensa edessä. »Vaikka vanhat kronikoitsijat eivät saakaan meitä uskomaan, että Luther Wartburgissa viskasi mustetolpponsa perkelettä vastaan, jonka hän luuli elävänä näkevänsä edessään, — niin on kuitenkin totta, että hän siellä taisteli perkeleen kanssa. Ne valtaavat tapaukset, joissa hän oli ollut mukana, se suunnattoman suuri edesvastaus, joka painoi häntä, hänen täydellinen yksinäisyytensä ja pakollinen toimettomuutensa, hänen sieluntuskansa alotetun työn kohtalon tähden, ruumiilliset kärsimykset, tämä kaikki oli kyllä omansa herättämään hänen sielunsa syvyydessä uinailevan synkkämielisyyden. Ihmekö siis, että hän luuli näkevänsä helvetin voimat ruumiillisessa muodossa. Kevytmielinen pila nauraa hänen perkeleen-uskoa. Mutta Luther oli itse taiteellisesti luova persoonallisuus, kova kuin timantti, eikä mikään kylmän, värittömän ajattelemisen mies, ja hänen maailmankäsityksensä oli kyllä hänen sisimmän olentonsa kaltainen: hän ei taistellut kristillisen totuuden, vaan Herran Kristuksen puolesta; ei raa-

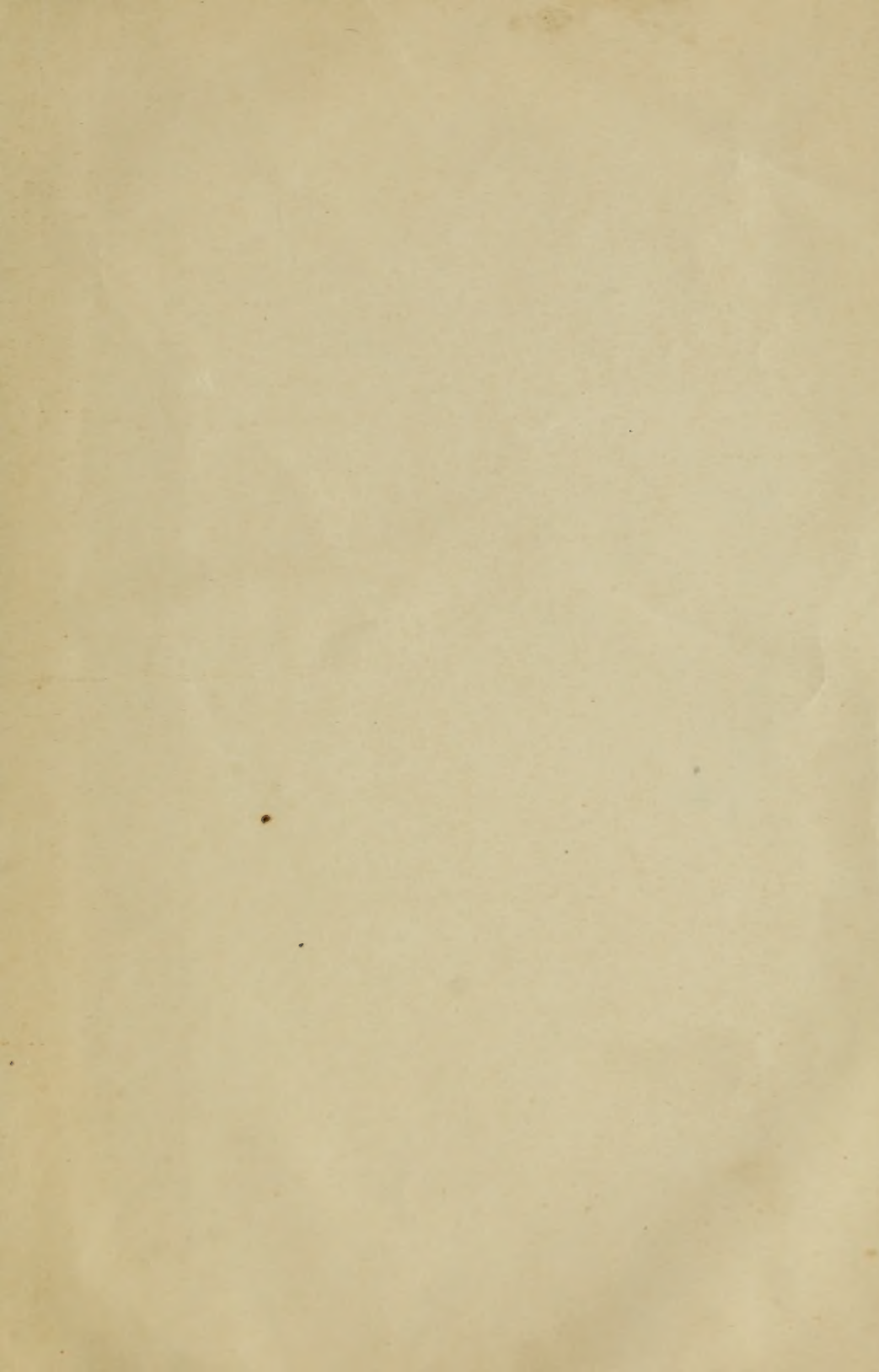
mattukirjan, vaan siinä elävän Jesuksen Kristuksen puolesta; ei paavilaitoksia, vaan Antikristusta vastaan; ei valhetta, vaan perkelettä vastaan. Se joka surkuttelee tämän miehen 'taikauskoa', se joka paheksuu, ettei hän pysähtynyt aistimaailman ilmausten kynnykselle, vaan mursi auki henkimaailman portit, se on liian pieni käsittämään Lutherin suuruutta.»

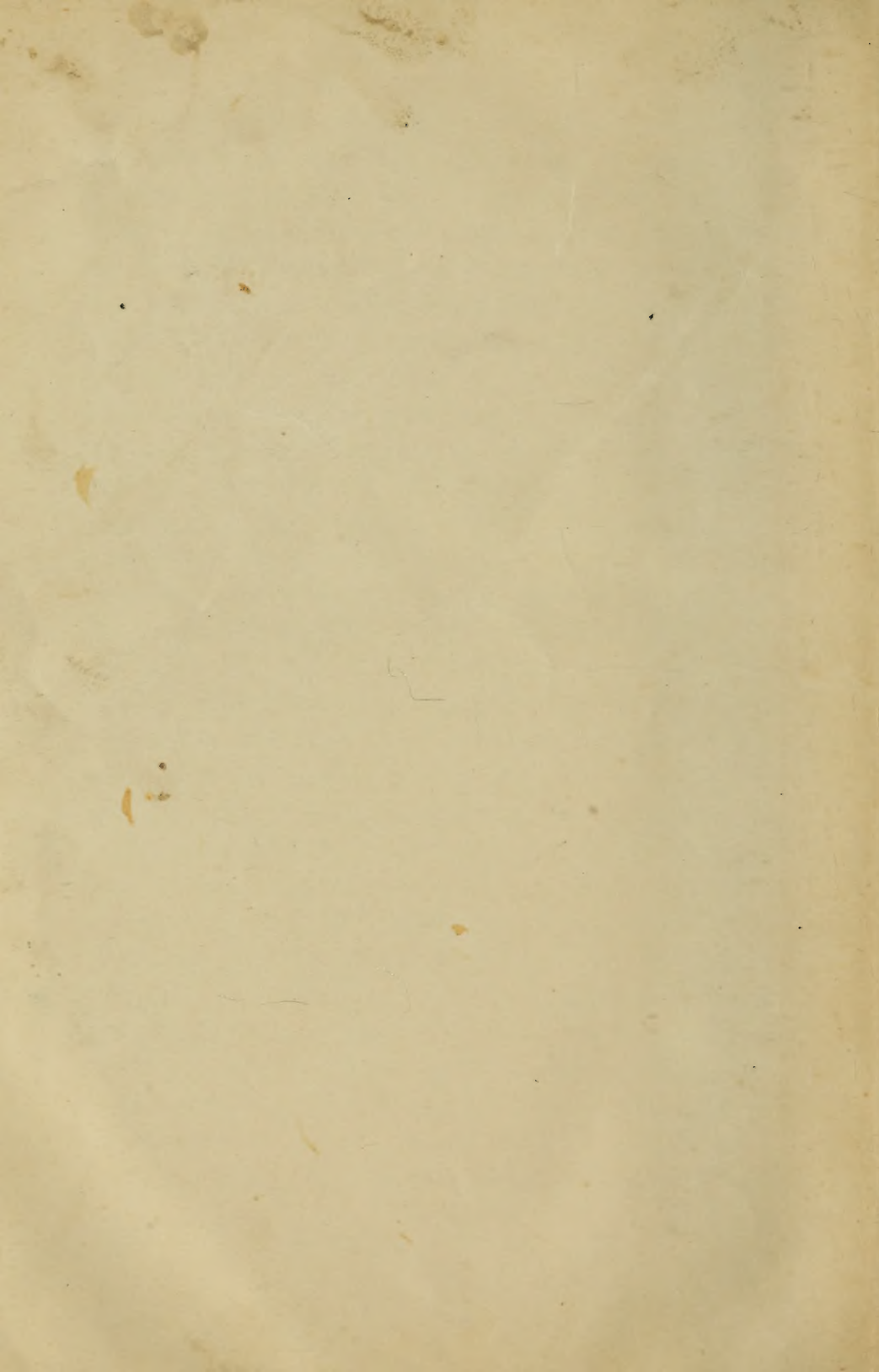
Valtiolliset ja yhteiskunnalliset kysymykset kasaantuivat hänen ympärilleen, mutta kuinka houkuttelevilta ne näyttivätkin hänen työnsä menestymiselle, eivät ne sittenkään eksyttäneet häntä; jokaisen ajatuksen siitä, mikä saattoi näyttää maallisten etujen kannalta hyödylliseltä, hylkäsi hän ratkaisevasti. Historia todistaa, että hänen pysymisensä yksinomaan uskonnollisella pohjalla ja hänen vastustajiensa alituisen takertuminen valtiollisiin vehkeisiin pelasti reformatsioonin epätoivoisimmiltakin näyttävistä vaaroista. »Luther ei palvellut lihaa, vaan henkeä, hän ei tahtonut hallita ruumista, vaan sielua; hän ei ollut mikään yhteiskunnallisen emansipatsioonin taistelija, vaan omantunnon vapauttaja, ei mikään kansanvapauden vartija, vaan evankeliumin, pyhän hengen, rakkauden ja uskonnon väkevä suojelusmuuri.» Mutta kaikki tämä, omantunnon vapaus, yhteiskunnallinen emansipatsiooni, kansanvapaus, ne ovat suljetut uskonnolliseen uudistukseen, niinkuin sydän on suljettu pähkinän kuoreen. »Etsikää ensi Jumalan valtakuntaa ja hänen vanhurskauttansa, niin kaikki nämät teille annetaan.»

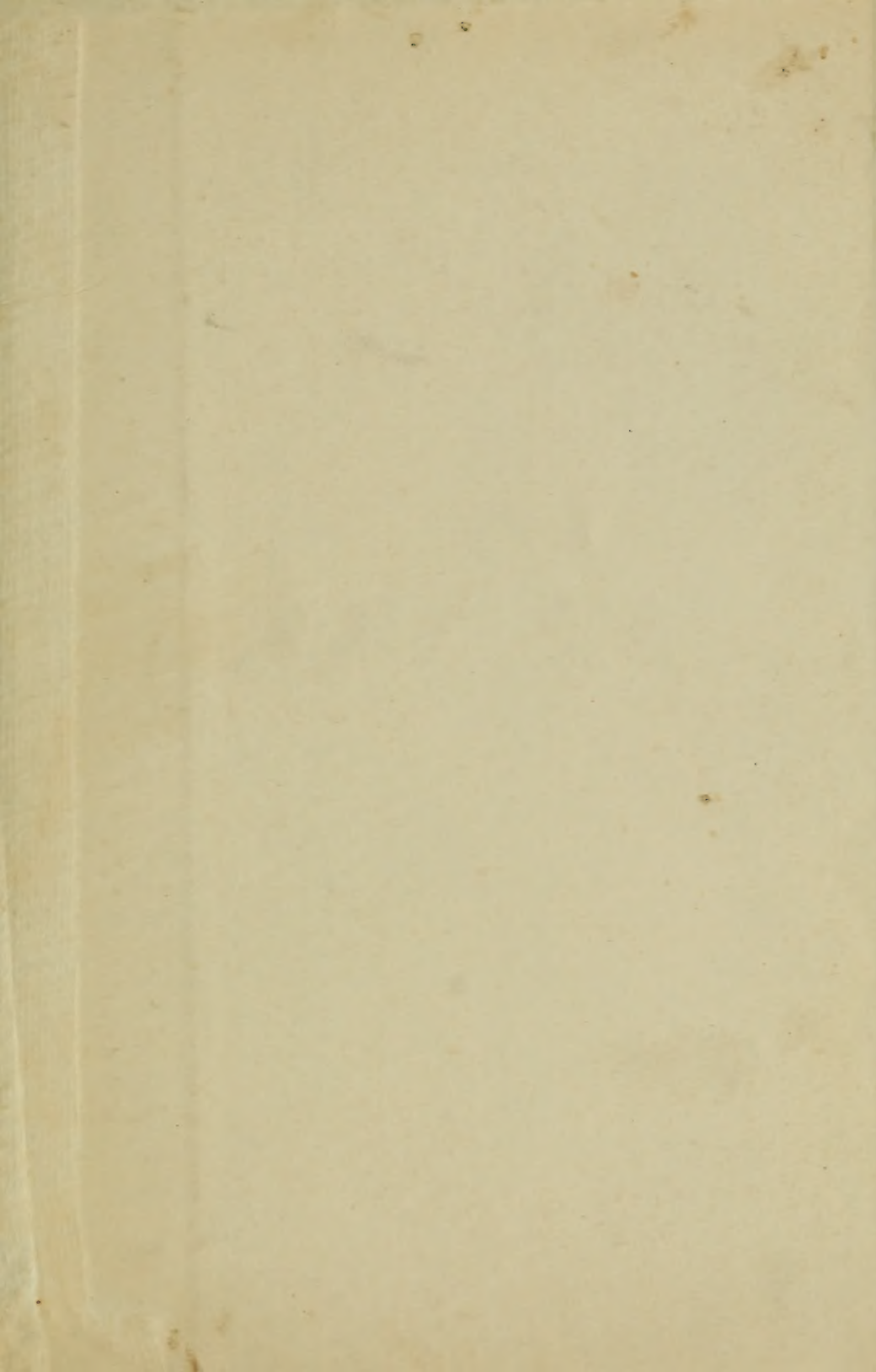
»Jos teillä olisi usko niinkuin sinapin siemen,

niin te taitaisitte sanoa tälle vuorelle: siirrä sinut tästä sinne.» Epäuskoinen pudistaa päätänsä, mutta loistavammin eivät ole nämät sanat toteutuneet milloinkaan kuin Lutherin reformatsioonissa. Lutherin usko siirsi keskiajan järkähtämättömältä näyttävän alppivuoren ihmiskunnan hartioilta, raivaten tien avo-
naiseksi uudelle edistymisen aikakaudelle.

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 11 01 12 006 0